

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KÜRTÇÜ AYDIN DOKTOR ŞÜKRÜ MEHMET (SEKBAN)
VE “KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYOR?” ADLI
KİTABININ TRANSKRİPSİYON VE
DEĞERLENDİRMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Emre ATALAY

Çorum 2021

**KÜRTÇÜ AYDIN DOKTOR ŞÜKRÜ MEHMET (SEKBAN) VE
“KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYOR?” ADLI KİTABININ
TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRMESİ**

Emre ATALAY

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet ÇANLI

ÇORUM 2021

KABUL VE ONAY

Emre ATALAY tarafından hazırlanan *Kürtçü Aydın Doktor Şükrü Mehmet (SEKBAN) ve "Kürtler Türklerden Ne İstiyor?" Adlı Kitabın Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* başlıklı bu çalışma, 26/04/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans / doktora / sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK (Başkan)

İmza

Prof. Dr. Mehmet ÇANLI

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOZKUŞ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim.
(26/04/2021)

İMZA
Emre ATALAY

ÖZET

ATALAY, Emre. “Kürtçü Aydın Doktor Şükrü Mehmet (SEKBAN) ve ‘Kürtler Türklerden Ne İstiyor?’ Adlı Kitabının Transkripsiyon ve Değerlendirmesi”, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2021.

Bu çalışmanın amacı, II. Meşrutiyet Döneminde ortaya çıkan serbestlik ortamında gelişen Kürtçülük hareketlerinin her aşamasında görev alan Dr. Şükrü Mehmet SEKBAN’ın Meşrutiyetten Cumhuriyete fikir ikilemelerini yazmış olduğu Kürtler Türklerden Ne İstiyor? Adlı kitapçığı çerçevesinde ortaya konulmuştur. “Kürtler Türklerden Ne İstiyor?” Mehmet Şükrü SEKBAN tarafından yazılan bu mektup kendisi gibi Diyarbakırlı olan 4 dönem vekillik, 3 dönemde Bayındırlık Bakanlığı yapmış Feyzi PİRİNÇÇİOĞLU’na yazılmıştır. 1923 yılında kaleme alınan mektup, aslında kitapçık mahiyetindedir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Milliyetçilik kavramı ve bu bağlamda ortaya çıkan Kürtçülüğün tarihsel gelişimi hakkında kısaca bilgi verilmiştir. II. Meşrutiyet ve sonrasında kurulan Kürt Cemiyetlerinin hemen hepsinde Dr. Şükrü Mehmet yer almıştır. Bu cemiyetler II. Meşrutiyet Döneminde tam anlamı ile Osmanlıdan ayrılma politikasını izlememiştir. I. Dünya savaşına gelindiğinde ise Kürtçülük farklı bir boyut kazanmıştır. I. Dünya Savaşı ile birlikte parçalanan Osmanlı devleti toprakları içerisinde yeni bir bağımsız Kürdistan fikri Doğu Anadolu’da yayılmaya başlamıştır. Bu bağlamda Kürdistan Teali Cemiyeti kurulmuş ve etkin faaliyetlerde bulunmuştur. Dr. Şükrü Mehmet, Kürdistan Teali Cemiyetinin kurucuları arasında yer almıştır. Milli Mücadele sonrasında yurt dışına çıkmıştır. Yurt dışı dönemlerinde affedilmek için Diyarbakır Milletvekili Lütfü Beye ve Feyzi Beye birtakım mektuplar göndermiştir. Bu mektuplara cevap bulamayınca muhteviyatını genişleterek kitapçık haline dönüştürmüştür.

Çalışmamızın I. Bölümünde II. Meşrutiyetten itibaren Kürt Cemiyetlerinin kurucuları arasında yer alan Şükrü Mehmet Sekban hakkında bilgi verilmiştir. 1923 yılında dönemin Nafia vekili Feyzi PİRİNÇÇİOĞLU hakkında da bilgi verildikten sonra II. Bölüme geçilmiştir.

II. Bölümde Şükrü Mehmet’in Feyzi Beye yazdığı “Kürtler Türklerden ne istiyor” adlı kitapçığın transkripsiyonu yer almaktadır. III. Bölümde ise kitapçığın değerlendirmesi yapılmıştır. Bu çalışma ile Kürtçülüğün öncülerinden olan Mehmet Şükrü Sekban’ın yazdığı mektuba göre SEKBAN’ın bu dönemdeki düşünceleri ortaya

konulmuştur. Faaliyetleri ile düşünceleri arasındaki bağın paralel ilerlemediği gözler önüne serilmiştir.

Çalışmamızda öncelikle kaynak taraması yapılmıştır. Devlet Arşivleri, Milli Kütüphane Arşivi, TBMM Arşivi ve Ankara Üniversitesi Arşivi vd. yararlanılmıştır. Bu arşivlerde elde edilen verilerin yanında konumuzla alakalı diğer telif/tetkik eserler incelenmiştir. Ortaya konulan bulgular değerlendirilerek, analiz sonucu çalışmamızda yer almıştır.

Anahtar Kavramlar: Kürtçülük, Şükrü Mehmet Sekban, Feyzi Pirinçcioğlu

ABSTRACT

ATALAY, Emre. "Transcription and Evaluation of Kurdish İntellectual Doctor Şükrü Mehmet (SEKBAN) and His Book" What Do Kurds Want From Turks? ", (Master Thesis), Çorum, 2021.

The aim of this study is to take part in every stage of the Kurdish movements that developed in the liberal environment that emerged in the Second Constitutional Period. What Do Kurds Want From Turks? It has been put forward within the framework of the booklet named."What Do Kurds Want From Turks?" Written by Mehmet Şükrü SEKBAN, this letter was written to Feyzi PİRİNÇÇİOĞLU, who was from Diyarbakır for 4 terms and worked as the Minister of Public Works for 3 terms. The letter written in 1923 is actually a booklet. Our study consists of three parts.

In the introduction, brief information is given about the concept of nationalism and the historical development of Kurdism that has emerged in this context. II. In almost all Kurdish Societies established during and after the Constitutional Monarchy, Dr. Şükrü Mehmet took place. These societies II. During the Constitutional Monarchy, he did not fully follow the policy of leaving the Ottoman Empire. When it came to the First World War, Kurdism gained a different dimension. The idea of a new independent Kurdistan within the territory of the Ottoman state that broke up with World War I started to spread in Eastern Anatolia. In this context, the Kurdistan Teali Society was established and carried out effective activities. When it came to the First World War, Kurdism gained a different dimension. The idea of a new independent Kurdistan within the territory of the Ottoman state that broke up with World War I started to spread in Eastern Anatolia. In this context, the Kurdistan Teali Society was established and carried out effective activities.

In Part I of our study, II. Information was given about Şükrü Mehmet Sekban, who was among the founders of Kurdish Societies since the Constitutional Monarchy. In 1923, after giving information about Feyzi PİRİNÇÇİOĞLU, the deputy of the period, the second.

The section has been passed. II. The chapter contains the transcription of the booklet "What Kurds Want from Turks" written by Şükrü Mehmet to Mr. Feyzi. III. In the chapter, the booklet was evaluated. With this study, according to the letter

written by Mehmet Şükrü Sekban, one of the pioneers of Kurdishism, SEKBAN's thoughts in this period were revealed. It has been demonstrated that the link between his activities and his thoughts does not proceed in parallel.

In our study, firstly, the sources were searched. State Archives, National Library Archive, TBMM Archive and Ankara University Archive et al. has been utilized. In addition to the data obtained in these archives, other copyrights / research works related to our subject were examined. The findings were evaluated and the analysis result was included in our study.

Keywords: Kurdism, Şükrü Mehmet Sekban, Feyzi Pirinççioğlu

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
ÖN SÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDEN CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR KÜRTLER VE FAALİYETLERİ

1.1. KÜRTLERİN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİ	3
1.2. OSMANLI DÖNEMİNDE ÇIKAN KÜRT İSYANLARI	5
1.2.1. Bedirhan Bey İsyanı	5
1.2.2. Şeyh Ubeydullah İsyanı	7
1.2.3. Koçgiri İsyanı	9
1.3. II. ABDÜLHAMİT'İN DOĞU ANADOLU POLİTİKASI	10
1.3.1. Hamidiye Alayları	11
1.3.2. Aşiret Mektepleri	12
1.4. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE KÜRTLER VE FAALİYETLERİ	14
1.4.1. Kürt Teâvün ve Terakki Cemiyeti	17
1.4.2. Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti	18
1.4.3. Kürt Talebe Hevâ Cemiyeti.....	19
1.4.4. Kürdistan Teali Cemiyeti.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN VE FEYZİ PİRİNÇÇİOĞLU'UN BİYOGRAFİSİ

2.1. DR. ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN	25
2.2. FEYZİ PİRİNÇÇİOĞLU.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYOR” ADLI KİTAPÇIĞIN TRANSKRİPSİYONU

3.1. “KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYOR?” ADLI KİTAPÇIĞIN TRANSKRİPSİYONU	30
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYOR” ADLI KİTAPÇIĞIN DEĞERLENDİRMESİ

4.1. MEKTUBUN GİRİŞİ: ÖVGÜ, METHİYE VE SERZENİŞ	50
4.2. DR. ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN'IN MİLLİ MÜCADELE'YE VE ANKARA HÜKÜMETİNE BAKIŞI	51
4.3. DR. ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN'IN KÜRT CEMİYETLERİ İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ	54
4.4. ŞERİF PAŞA- BOGOS NUBAR PAŞA ANLAŞMASI	56
4.5. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNİN KÜRTLERE UYGULAYACAĞI MUHTEMEL POLİTİKALARA KARŞI DR. ŞÜKRÜ MEHMET'İN TEPKİSİ...60	
4.5.1. Osmanlı Politikasını Sürdürmek	61
4.5.2. Türkleştirme Politikası	63
4.5.3. Cebren temsil ve imha politikası	64

4.5.4. Kürtleri Millet Olarak Tanımak	65
4.6. DR. ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN'IN KÜRT POLİTİKALARINA KARŞI TEKLİFLERİ	66
4.7. KİTAPÇIĞIN SON DEĞERLENDİRMESİ	70
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	74
EKLER	78
EK -1: Dr. Şükrü Mehmet SEKBAN'ın Fotoğrafi	78
EK -2 Feyzi PİRİNÇÇİOĞLU'nun Fotoğrafi	78
EK -3 “Kürtler Türklerden Ne İstiyor?” Adlı Kitapçığın Bazı Sayfaları	79

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Hata ve Sevap Cetveli	49
--	----

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

B.O.A.	:Başkanlık Osmanlı Arşivi
Bk	: Bu konuda Bakın
C	:Cilt
DH	:Dâhiliye
TDVY	:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
H	:Hicri
İTC	:İttihat ve Terakki Cemiyeti
KTTC.	:Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti
Mad.	:Madde
Sy.	:Sayı
SDÜ	:Süleyman Demirel Üniversitesi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	:Türk Dil Kurumu
Yay.	:Yayınevi

ÖN SÖZ

Milliyetçilik, özellikle 19. Ve 20. Yüzyılda kapitalist sömürge devletlerinin kullanım aracı olmuştur. Böl- parçala ve yönet sisteminin en basit uygulaması milliyetçilik akımının kullanımı ile gerçekleşmektedir. Kürtler de bu sisteme kapılan topluluklar arasında yer almıştır. Özellikle II. Meşrutiyet dönemine kadar olan Kürt ayaklanmaları, daha çok Osmanlı yönetiminin aşiretleri kontrol altında tutma rahatsızlığından veya din kökenli olmuştur. II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havası ile kurulan gazeteler, haberleşmenin artması, dünya ile tanışmaya başlanması ve kurulan cemiyetlerle teşkilatlanmalar ile Kürtlük bilinci ve eğitime ağırlık verildi.

Çalışmamızda yeni kurulan devletin, en ufak bir hareketliliğe karşı aldığı tedbirlere karşın Beyrut'ta bulunan Şükrü Mehmet SEKBAN'ın, dönemin Nafia Vekili Feyzi PİRİNÇÇİOĞLU'na yazdığı mektubu ele aldık. Bu mektup Kürt ve Türk ilişkisi ile alakalı bir takım tezleri içermekle beraber bir aman dilemek olarak ifade edilebilir. Çalışmamızda mektupta geçen her konuyu ayrı ayrı değerlendirerek Kürt kökenli bir Doktorun düşüncelerini ele aldık.

Çalışmanın tamamlanmasında emeği geçen hocam olan ve danışmanlığımı yürüten Prof. Dr. Mehmet ÇANLI'ya teşekkürü borç bilirim. Çalışmamı hazırlarken yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Naziye SARALI'ye ve Cevat ŞİMŞEK'e teşekkür ederim. Son olarak en büyük teşekkürü her zaman yanımda olan hayat arkadaşım Yasemin KABİL ATALAY'a sunarım.

Kıymetli kızım Çağla Öykü'ye ..

GİRİŞ

Aslen Arapça olan “millet” kelimesi TDK sözlüğünde “Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu” yani “ulus“ olarak tanımlanmıştır.” Bir yerde bulunan kimselerin bütünü, herkes” olarak da tanımlanan millet kavramı; genellikle kavim ve kabileleri nitelemek için kullanılmıştır.¹

İnsanlık tarihi boyunca Kavim ve kabileler, diğer kavim ve kabilelere karşı kendilerinin farklı olduğunu düşünmüş ve dolayısıyla üstün olduklarını iddia etmişlerdir. Bu iddia, Türkçülük hareketinin liderlerinden olan Tarihçi Yusuf Akçura’ya göre içgüdüsel bir ilkedir. Kavmiyet duygusunun, milliyetçilik boyutuna evrilmesi ilk olarak batıda gerçekleşmiştir.² 17. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da birçok faktörün etkisi ile milliyet fikri kendini göstermeye başlamıştır. 19. Yüzyıla gelindiğinde ise günümüzdeki milliyetçilik ideolojisi tamamlanmıştır.

Bu tanımdan hareket ederek Osmanlı Devletinin etnik yapısına bakacak olursak; Osmanlı’nın çok uluslu bir devlet olduğunu ve bu sebebin Osmanlı’yı milli devlet yapısından uzaklaştırdığını görebiliriz. Osmanlı Devleti çok etnisiteli toplum yapısı ile varlığını sürdürürken bu toplum düzeni Fransız ihtilali ile birlikte sarsılmaya başlamıştır. Avrupa’da ortaya çıkan “Ulus Devlet” anlayışı çok uluslu Osmanlı Devleti’ne de sirayet etmiştir. Devletin içerisinde yaşanan bozulmalar ve bununla birlikte Avrupa’da hızla yayılan milliyetçilik havası Osmanlı Devletinin yıkılış hızını arttırmıştır.

İmparatorlukların, milliyetçilik fikri ile yıkılış serüveninin arka planında ise sanayileşmenin getirdiği ham madde ve pazar arayışları vardır. İngiltere’de ortaya çıkan Sanayi İnkılabı ile birlikte makineleşme, üretim artışı, tüketim fazlası ürünlerin birikmesi, yeni pazar yerleri arama, ucuz hammadde temini gibi etmenlerden dolayı Avrupa ülkeleri gözünü kıta dışına çevirmiştir. Ayrıca daha sonra keşfedilen petrol ve doğalgaz rezervlerinden dolayı da günümüzde de sürecek şirketler rekabeti (7 kız kardeş) ortaya çıkmıştır.³ Dolayısıyla teşkilatlanmış, donanımlı orduya sahip olan yani karşı güç oluşturacak devletleri zayıflatmanın veya kaosa sürükleyerek zor durumda bırakmanın yolları aranmıştır. Bu yolların en etkilisi milliyetçilik düşüncesinin yayılımıdır.

¹ TDK, *Büyük Sözlük*, Erişim Tarihi: 10.03.2020. <https://sozluk.gov.tr/>

² Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015), 16.

³ İhsan Şerif Kaymaz, “Emperyalizmin Kürt Kartı”, *Gazi Akademik Bakış*, 1, sy.1 (2007), 157-160.

Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan topluluklar da kapitalist büyük devletlerin kışkırtması ile yer yer isyanlar çıkarmışlardır. Kürt toplumu da bu isyan furyasından zaman zaman etkilenmiş ve her ne kadar feodal kaygılar orjinli olsa da milliyetçi ve dini isyanlar çıkarmışlardır. Kürtçü hareketlerin önde gelenler, , Kürtlerin kendileri değil, emperyalist devletlerin hizmetindeki yabancı misyonerler, konsoloslar ve gezginlerdir. “Kürtçülüğün babası” diye bilinen kişi de P. Maurizio Garzoni adında bir Katolik misyonerdir. Bu papaz 18. Yüzyılın sonlarına doğru Türk-Irak sınırına yakın yerde yaşamış ve yerel toplulukların dilini öğrenmiştir. 1878 yılında Roma’da “Kürt Dili Grameri ve Sözlüğü” adında kitap yayınlamıştır. Dolayısıyla Garzoni Kürdoloji’nin Babası olarak adlandırılmıştır. Garzoni’nin ardından 1899’da J.A. Berg, “Anadolu, Gürcistan, Ermenistan, Kürdistan, Irak ve El Cezire” adlı kitabını yayınlamış ve “Kürdistan” ifadesini dış dünyaya ilk defa duyuran gezginler arasında yer almıştır.⁴

Yabancı seyyah veya konsolosların Kürtler ile ilgili çıkardıkları bu ilk kitaplar Kürtlerin milliyetçilik duygularını kabartmamıştır. Bu dönemden II. Meşrutiyet’e kadar olan süreçte Kürt ayaklanmaları genellikle Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan aşiret düzenini zedeleyecek tedbirlere karşı olmuştur.

---

⁴ Bilal Şimşir, Kürtçülük (1787-1923), (Ankara: Bilgi Yayınları, 2007), 46-49.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDEN CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR KÜRTLER VE FALİYETLERİ

1.1. KÜRTLERİN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

1071 yılından itibaren Türklerin hâkimiyetinde olan, Türkler tarafından iskân edilen, yine Türkler tarafından çeşitli adlar altında pek çok Türk devletleri kurulan Doğu Anadolu bölgesi 1514 Çaldıran Zaferiyle yine bir Türk devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içine dâhil edilmiştir.⁵

Bu dönemde Kürtlerin yaşadıkları bölge iki devlet arasında çekişmelerin yaşandığı tampon bölge olarak sürekli seferlerin ve savaşların yaşandığı bir bölge olmuştur. Çaldıran Savaşı ile bu durum süreliğine nihayete ulaşmıştır. Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Kürtlerin otonomi talepleri, Safevî lideri Şah İsmail'in yenilgisi üzerine Osmanlı devleti tarafından tanınmıştır. Padişah Yavuz Selim, Kürtlerin örgütlenmesine ve özerk beylikler halinde Osmanlı sistemine katılmasına razı olmuştur. Bunun için de Kürt devlet adamı İdris Bitlisi'ye güvenmiştir.⁶

Günümüzdeki Batı Azerbaycan'dan Malatya'ya kadar bölgenin Bitlis Emiri Şeyh İdris-i Bitlisi'de bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi için Bitlisi'den yardım isteyerek Kürtleri kendi birliklerine katma isteği olumlu yanıt bulmuş, Kürt aşiretleri İran Seferi'nde Yavuz Sultan Selim saflarında yer almıştır. Safeviler ile girişilen mücadele sonucu Kürtlerin siyasi önemi anlaşılmıştır. İdris-i Bitlisi ve Yavuz Sultan Selim arasında Çaldıran Savaşı'ndan sonra yapılan anlaşma, Kürtlerin, Osmanlı devleti yıkılana kadar devlete bağlı kalmalarının da gerekçelerini oluşturmuştur. Bu anlaşma Kürt aşiretlerinin işleyişlerinin Padişaha bağımlı kılınmasının ve aşiret üyelerinin merkezi otoriteye statüko için itaat etmesinin nedenini oluşturmaktadır. Bu anlaşmanın maddeleri şu şekildedir:⁷

---

⁵ Bayram Kodaman, Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987), 9.

⁶ Wadie Jwaideh, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, (çev. İsmail Çekem, Alper Duman), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 44.

⁷ Roza Süleymanoğlu, "Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Kürt Milliyetçiliğinin Analizi", (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2015), 151-152.

1. Kürtlerin emirliklerinin Osmanlı yönetimine bağlı özerklikleri korunacak.
2. Kürt emirliklerinde yönetim babadan oğula geçecek ve bu da Padişah fermanıyla ilan edilecek.
3. Kürtler, savaşlarda Osmanlı ordusuna asker verecekler.
4. Kürtler, Osmanlılara vergi verecekler.
5. Osmanlılar, Kürtleri dış saldırılardan koruyacaktı.
6. Yavuz Selim ve Bitlisi arasındaki bu antlaşmayı.

Kürtleri Osmanlı devleti sınırlarına dâhil etmek ve yönetilebilir hale getirmek için uygulanan politikaların bir parçası olarak okumak Osmanlı'nın sonraki tutumlarına bakıldığında daha tutarlı bir yorum olarak gözükmektedir. *“Osmanlı Devleti bölgeyi en uygun şekilde kontrol edebilmek için tek biçimli ve daha az tehdit oluşturan birimler meydana getirerek Kürt siyasal gruplarını yeniden yapılandırmak istedi ve “birleştir-yönet” politikası güttü”*.⁸

Kürtlerin buldukları bölgelerin Osmanlı Devletine dâhil edilmesinden sonraki idari yapıları ise devletin diğer bölgelerinden farklı olmuştur. Çoğu vilayet, merkezi olarak atanan valiler yerine, kendilerine Osmanlı unvanları verilmiş, hâkim Kürt aileleri tarafından gerçekten de neredeyse bağımsız olarak yönetilmiştir. Kürtlere bazı imtiyazlar da tanınmıştır. Düzenli askerlik yapmaları zorunlu tutulmamış ve bu bölgedeki topraklar tımar sisteminin kaldırıldığı Tanzimat Fermanı'na kadar hiçbir şekilde tımar sistemine dâhil edilmemiştir. Fakat bu imtiyazlar karşısında merkezi otoritenin buyruğuna uyma ve savaşlara asker gönderme şartı konmuştur. II. Mahmut (1808-1839)'un hükümdarlık döneminde ise Kürtlerle ilişkiler değişmeye başlamış ve merkezi otorite Kürt bölgesinde daha çok hissedilmiştir. Merkezileşmede eyalet sisteminin yerine getirilmeye çalışılan vilayet sistemi etkili olmuştur. Vilayet sisteminin en önemli noktası vilayetlere merkezi atamaların yapılmasıdır. Vilayetlere merkezden atama yapılması buradaki Kürt ağalarının tasfiyesine yönelik bir girişim olarak yorum değerlendirilebilir. Bu tasfiye sonrası oluşan siyasi boşluğu, 19. Yüzyılda dini liderler olarak sahaya çıkan şeyhler doldurmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Kürtlük bilinci, Şeyhlerin varlığının din olgusuna dayanması ve “din”in “aşiret” olgusunu aşarak dünyevi ve uhrevi bir bütünleşmeyi de sağlamasından dolayı ciddi bir biçimde güçlenmiştir.⁹

---

⁸ Hakan Özoglu, Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği, Kimlik, Evrim, Sadakat, (çev. Nilay Özek), İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 102.

⁹ Süleymanoğlu, *agm*, 152.

1.2. OSMANLI DÖNEMİNDE ÇIKAN KÜRT İSYANLARI

19. yüzyılda Osmanlı Devleti içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulmak için birtakım ıslahatlar yapmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda “*Askeri fetih yapamadığı için hazineye para bulma arayışlarının sonucu olarak, devletin doğrudan vergi toplayabileceği bir merkezileştirme politikasına*” gidilmiştir¹⁰ Merkezileştirme politikasının sonucu olarak da Kürt bölgelerine artık Kürt Beyler değil Osmanlı Paşaları atanmaya başlanmıştır. Bu durum bölgede tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. II. Mahmut ve Abdülmecit’in, bölgedeki Kürt beyliklerini ortadan kaldırma isteklerinin görünür hale gelmesi Kürtlerin Osmanlı yönetimine olan güvensizliklerini de arttırmıştır.¹¹

Kürt Beyleri bu döneme kadar bölgedeki yönetim şekline karar verme, vergileri toplama, iç işleyişi kontrol etme gibi haklara sahipken merkezileşme ile beraber eski statülerini ve güçlerini kaybetme noktasına gelmişlerdir. Kürt bölgesinin merkezileştirilmesi ve kurulmak istenen yeni düzene karşı durulması bölgede bazı isyanların ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹²

Bu isyanlardan en güçlüsü aşağıda detaylı bir şekilde bahsedeceğimiz 1847 yılında çıkan Bedirhan Bey isyanıdır. Bu isyan Osmanlı devletinin merkezileştirme politikasına bir cevap olarak ortaya çıkmıştır.

1.2.1. Bedirhan Bey İsyani

Osmanlı devlet idaresini yeni asrın idarî esaslarına dayandırmak, devlet gücünün tek merkezden etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak için 3 Kasım 1839’da Tanzimat Fermanı’nı ilan etmiştir. Osmanlı Devleti’nin modernleşme tarihinin bu döneminde Bâb-ı Âli bürokratları yönetime hâkimdiler. Bürokratlar, bozulan merkezî otoriteyi yeniden kurmak, devletin, işlevini yitirmiş kurumlarını canlandırmak, malî, idarî ve adlî alanlarda düzen sağlamak için dizginleri ele almışlardı. Bu aydın-bürokrat grup, XIX. yüzyılın başından beri devleti sarsan milliyetçi ayaklanmalara ve bazı bölgelerdeki başkaldırmalara karşı “bütün tebaanın eşitliği” ilkesi etrafında Osmanlılık siyaseti

---

¹⁰ Özoğlu, *age*, 114.

¹¹ Naci Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, (Ankara. Dipnot Yayınları, 2012), 71.

¹² Djene Rhys Bajalan, *Jön Kürtler*, (çev. Burcu Yalçınkaya), (İstanbul. Avesta Yayınları, 2010), 48.

güdere devletiñ iç bünyesindeki yapı dönüşümünün yarattığı sorunlara bir çözüm arama kaygısını taşımışlardır¹³.

Tanzimat çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan merkezîyetçiliğe en büyük tepki hiç şüphesiz Cizre ve Hakkâri yöresinden gelmiş; yılların biriktirdiği sorunlar, Diyarbakır Eyaleti'nde yeni yönetim tarzının yürürlüğe konmasından kısa bir süre sonra, bölgede hükûmete karşı büyük bir isyanın çıkmasına sebep olmuştur. Tanzimat'tan önce bölgede mütesellimlik yapan ve uzun süre bölgede yönetici olan bir aileden gelen Bedirhan Bey, Redif askerî teşkilatının kurulması ile birlikte Redif Miralayı olmuştur. Uzun süre Cizre-Bohtan Emiri olarak devlete sadık kalmış ve önemli hizmetler yapmış olan Bedirhan Bey, Diyarbakır'da Tanzimat'ın uygulanması ile birlikte bölgede hükûmete karşı büyük bir isyan başlatmıştır. Onun isyanı, bu dönemde, devletiñ hem içinde hem dışında büyük yankılar uyandırmış ve 1843-1848 yılları arasında devleti uzun bir süre meşgul etmiştir.¹⁴

Merkezileştirme politikalarına bir cevap olarak ortaya çıkan bu isyan Bedirhan Bey'in yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Direnişe rağmen Osmanlı devleti bütün Kürt beylerini Kürdistan'dan çıkarmış (çoğunu imparatorluğun uzak bölgelerine sürgüne göndermiş) ve hükümetin atadığı yöneticilerle merkezî bir yönetim kurulmaya çalışılmıştır.¹⁵

Bölgede yeni bir idarî teşkilatlanmaya gidilmesinin başlıca sebepleri arasında, asker toplanması gereği, asayişin sağlanması ve korunması, vergi tahsilinde karşılaşılan zorluklar sayılabilir. Bu amaçla, 13 Aralık 1847 tarihinde Diyarbakır Eyaleti ile Van, Muş, Hakkâri Sancakları ve Cizre, Bohtan, Mardin kazaları birleştirilerek Kürdistan adında yeni büyük bir eyalet kurulmuştur. Eyalet valiliğine ise, Esad Paşa tayin edilmiştir. Yeni düzenlemeyle Anadolu Ordusu'nun merkezî olarak kabul edilen Ahlat kasabası, Kürdistan Eyaleti'nin de merkezî olmuştur.¹⁶ "Fakat bu hukuki yeniden yapılanma yalnızca doğrudan merkezî yönetim kurmayı amaçlamıştı; Kürdistan'ın bir siyasal varlık olarak mevcudiyetinin kabul edilmesi değildi"¹⁷

---

¹³ Cabir Doğan, "Bedirhan Bey İsyanı: Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 12, (2010), 16.

¹⁴ Doğan, *agm*, 17.

¹⁵ Bajalan, *age*, 48.

¹⁶ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik ve Sosyal Yapıları*, (Anakara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 195.

¹⁷ Özoğlu, *age*, 115.

1.2.2. Şeyh Ubeydullah İsyanı

Bu isyanı Şemdinan ailesine mensup Nakşibendi Şeyhi Seyyid Ubeydullah başlatmıştır. Şemdinan ailesi Hakkârî'nin Şemdinli bölgesindeki Nehri köyünde ikamet eden ve 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında önemli derecede Kürt nüfusuna sahip bir aileydi. Şeyh Ubeydullah bu isyanda hem İran hem de Osmanlı'ya karşı mücadele etmiştir.¹⁸

19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı ve İran devletlerinin gücünü kaybetmiş olmasından faydalanan Kürt aşiretler, bölgede huzursuzluğa neden olmaya başlamışlardır. Güçlü aşiretler, bölgede devlet hâkimiyeti zayıfladığı için köylere saldırmaya başlayarak, köylülerden haraç istemektedirler. Eğer vermezlerse bütün hayvanlara ve tahıllara el koyarak köylüleri haraç vermeye zorlamışlardır. Ya da sınırda yeterince kontrol kalmadığı için komşu devlete geçerek oradaki köyleri talan edip geri geliyorlardı. Bu konuda iki devlet de birbirinden şikâyetçi idi. İran tarafının şikâyet ettiği ve Osmanlı Devleti tarafından önlem alınmasını istediği kişilerin başında Şeyh Ubeydullah geliyordu.¹⁹

1880-1882 yılları arası Şeyh Ubeydullah İsyanı dönemdir. Kısa sürmüş ve askeri olarak kayda değer bir başarı sağlanmamışsa da; isyan yer aldığı coğrafya, coğrafyanın sakinleri ve ötesinde derin izler bırakmıştır. Şeyh Ubeydullah isyanı Osmanlı-İran ilişkilerinden ve özellikle de 1842-1914 yılları arasında meydana gelen sınırın belirlenmesi çalışmalarından; sınırın iki tarafında da süregelen merkezileşme, devletin güç ve kontrolünü daha geniş bir coğrafi alana yayıp sakinlerini zabt u rapt altına alma ve vergilendirip askere alma çabalarından; Kaçar Hanedanının ayrımcı ve dayatmacı anti-Sünni politikalarından; yükselen milliyetçi hareketlerden ve özellikle de Ermeni ulusal hareketinden; bölgeye yönelik artan emperyalist müdahalelerden ve bölgede yoğunlaşan misyoner faaliyetlerden; kıtlık ve kuraklık gibi çevresel etmenlerden ayrı olarak değerlendirilemez. Zamanın ruhunu temsil eden bir aktör olarak Şeyh Ubeydullah bu gelişmelerin halk üzerinde yarattığı sarsıntılara bir cevap olarak öne çıkmış, hatta esas olarak halk tarafından öne çıkarılmıştır.²⁰

---

¹⁸ Süleymanoğlu, *agm*, 155.

¹⁹ Melike Sarıçioğlu, "İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, sy. 5, (2013), 5.

²⁰ Sabri Ateş, Millet ve Halife Yolunda II: Şeyh Ubeydullahê Nehrî İsyanı, *Kürt Tarihi*, sy. 8, (2013), 8-9.

Bu isyanının diğerkürt isyanlarından farkı sadece Osmanlı toprağında kalan Kürtleri kapsayan bir isyan olmamasıdır. Ubeydullah, hem İran'daki hem de Osmanlı'daki Kürtleri içine alacak birleşik ve ulusal bir devlet kurmak için mücadele etmiştir. Ubeydullah'ın başlattığı isyan Kürdistan bölgesinde ortaya çıkan yeni siyasi önderliğin bir göstergesidir. Şeyh Ubeydullah'ın Kürt milliyetçiliğine önemli bir katkısı da İslam ile Kürt milliyetçiliğini bir araya getirme girişimidir. Şeyhlik kimliğini de kullanarak belirleyici bir özne durumuna gelmesi, kendisinden sonra da Nakşibendi tarikat şeyhlerinin onu örnek alarak siyasi ve sosyal bir kurum haline gelen bu kimlikten faydalanmalarına neden olmuştur.²¹

Şeyh Ubeydullah'ın çıkardığı bu isyanının milliyetçi bir karaktere sahip olmadığını ileri süren yazarlar da mevcuttur. Bu yazarların ortak görüşü isyana katılanların milliyetçi tasalarla harekete geçmiş olacağının mümkün olmayacağı görüşüdür. Çünkü isyana katılanlar arasında Nasturi Hıristiyanları da mevcuttur. Bu nedenle bu isyanı tetikleyen, ulusal bir devlet kurma isteği değil, bölgesel hâkimiyet gücünü artırma isteğidir.

1880-81 yıllarındaki Ubeydullah isyanı ulusal bir ayaklanmadan çok aşiret-ötesi bir ayaklanmaya benziyor. Bir Nakşibendi şeyhi olarak sahip olduğu dinsel cazibeyle Seyyid Ubeydullah'ın otoritesi aşiret sınırlarını aşıyordu. Seyyid Ubeydullah nüfuzunu, doğrudan ya da halifeleri aracılığıyla Kürtlerin aşiret bağılılıklarıyla bölündüğü ancak Seyyid Ubeydullah'a olan saygılarıyla da birleştiği geniş bir bölgeye yaydı. Bu yüzden Seyyid Ubeydullah 1880 yılında ayaklanma çağrısı yaptığı zaman yerel aşiretlerden dikkate değer bir destek aldı ve daha önce güçlü olan Kürt emirliklerini de içine alan geniş bir alanda siyasi otoritesini uyguladı. Daha sonraki yıllarda Şemdinan ailesi rakibi Bedirhaniler gibi Kürt milliyetçi hareketine çok önemli katkılarda bulundu.²²

Özetle ifade etmek gerekirse; Ubeydullah isyanı, ilk etapta vergi ayrıcalığını korumayı hedefleyen ve İran'a karşı başlatılan bir isyan iken daha sonra milliyetçi bir söylem geliştirmiştir. Bu söylem, Kürt milliyetçiliğinin ilk belirtileri olmasından dolayı oldukça önemlidir. Bu isyan, daha sonra radikal olarak üzerinde durulmasa da kısmi bir farkındalıkla kültürel bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasına neden olacaktır. İsyandan sonra Şeyh Ubeydullah, önce İstanbul'a gönderilmiş daha sonra da Medine'ye sürgün edilmiş ve 1883'te orada vefat etmiştir.

---

²¹ Süleymanoğlu, *agm*, 156.

²² Özoğlu, *age*, 101.

1.2.3. Koçgiri İsyanı

Osmanlı Dönemi'nde genellikle Dersim sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilen Koçgiri (Batı Dersim)'de çıkan ayaklanma, Ankara Hükümeti'ne karşı bir Kürt Devleti kurma amacıyla başlatılmıştır. Yüzotuzbeş köye yayılmış, geniş bir aşirete sahip olan alevi kökenli Koçgiri aşiretinin başlattığı isyan, etnik farklılığı öne çıkaran bir takım isteklerde bulunulması bakımında Milli Mücadele Dönemi'nde meydana gelen diğer isyanlardan hem içerik hem de etkileme gücü bakımından farklılık göstermektedir. Bu isyan içerisinde Pezgavır, Kurmeşan, Maksudan, Aslanan, Canbegan, İzol ve Parçikan aşiretleri de yer almışlardır.

II. Abdülhamid'in paşalık verdiği Mustafa Paşa'nın oğullarından Alişan ile İmranlı Bucak Müdürü Haydar Bey ve kardeşler Koçgiri aşiretinin bu dönemki başkanlarıdır. Ayrıca Alişan Bey, Baytar Nuri (Dersimi) ile birlikte Dersim teşkilatını kurmuşlardır. Dersim, Hozat ve Çezek bölgelerinde bağımsız bir devlet kurmak isteyen Kürt liderler, Hozat'ta yaptıkları toplantı sonrasında Ankara Hükümeti'ne olan tutumlarını belirlemek ve kendileri hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla şu soruları belirlemişlerdir:²³

*Kürdistan özerk idaresine onay veren İstanbul Saltanat Hükümeti'nin kararını Ankara Hükümeti'nin de resmen kabul edip etmeyeceğinin açıklanması.

*Kürdistan özerk idaresi hakkında Ankara Hükümetinin görüşünün ne olduğu hususunda Dersimlilere acele cevap verilmesi.

*Elaziz, Malatya, Sivas ve Erzincan hapisanelerinde mevcut bütün Kürt tutukluların hemen serbest bırakılması.

*Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerden Türk hükümeti memurlarının çekilmesi.

*Koçgiri bölgesine gönderildiği haber alınan askeri müfrezelerin derhal geri çağırılması.

Ankara Hükümeti tarafından bu sorulara yanıt verilmemekle birlikte Dersim'e bir heyet gönderilmiştir. Dersimliler tarafından heyete itibar edilmemesi ve beklenilenin gerçekleşmemesi üzerine TBMM'ye bir telgraf gönderen Batı Dersim Aşiret Reisleri, Sevr Anlaşmasının bir gereği olan Fırat'ın Doğusundaki Kürt bölgelerinde bağımsız bir Kürdistan kurulmasına onay verilmesi gerektiğini aksi durumda silahlı mücadeleye

---

²³ Mehmet Aydoğan, İç İsyenlar ve Şeyh Said İsyanı, (Konya: Nokta Kitap, 2007), 17.

başlanılacağını ifade etmişlerdir. Koçgiri isyanı aşiret reislerinden Alişir'in Kemah köylerine saldırmasıyla 1 Ekim 1920'de başlamış ve isyanın bastırılması yaklaşık bir yıl sürmüştür. Koçgiri isyanının bir yıl içinde bastırılması, ayaklanmanın Dersim'in diğer bölgelerine yayılmasını engellemiştir.²⁴

Dersim isyanını bastırmak için stratejik bir hamle de bulunmuş olan Ankara Hükümeti Bazı aşiret reislerine milletvekilliği vererek isyanı bölmeyi hedeflemiş bu teklifini ilk önce Dersim Teşkilatı kurucularından Alişir Bey reddetmiş, daha sonra ise Baytar Nuri milletvekili olma önerisini kabul etmemiştir. Fakat Meço Ağa, Binbaşı Hayri ve Diyar Ağa gibi isimler, Ankara Hükümeti'nin Dersim milletvekili olma önerisini kabul etmişlerdir.

Koçgiri Ayaklanması Alişir ve beraberindeki 32 kişinin teslim olmasıyla sona ermiştir. Sert bir şekilde bastırılan bu isyan, Ankara Hükümeti'nin siyasetini de etkilemiştir. Bu isyan Ankara Hükümeti'nin Kürtlerin ulusal talepleri karşısında nasıl bir strateji izleyebileceklerine ilişkin sergiledikleri ilk çabadır. İsyanın bastırılmasından sonra isyan lideri Alişir ve Baytar Nuri dışındaki bütün mahkûmların affedilmesi ve Sivas'taki Harp Örfi Divanı'nın kaldırılması, Kemalist yönetimin Kürtleri kazanma politikası olarak da okunabilir.²⁵

1.3. ABDÜLHAMİT'İN DOĞU ANADOLU POLİTİKASI

Osmanlı Devleti, büyük devletlerin Kürtlere karşı olan ilgisine tedbir olarak bazı çalışmalar başlatmıştır. II. Abdülhamid, Kürtleri birazda sosyal hayata hazırlamak için ve Kürtlerin devlete olan sadakatini artırmak amacıyla Hamidiye Alayları ve Aşiret Mektepleri ile modern mektepleri meydana getirmiştir. Bu esnada Kürtlerin ödüllendirilmeye ve onurlandırmaya düşkün olduklarını fark etmişti. Bundan ötürü sultan, bu yola sıkça başvurmuştur. Hatta sultan çoğu zaman zalim reisler içinde aynı yönteme başvurmuş, onlara unvanlar verip taltif ederek devlete sadık hale getirmiştir.²⁶

Kürt bölgelerindeki aşiret isyanlarının doğurduğu olumsuz sonuçlar, özellikle Şeyh Ubeydullah İsyanı ve uluslararası müdahale II. Abdülhamid'e Kürtlerin nasıl yönetilmesi gerektiğini öğretmiştir. Olumsuz tecrübelerden olumlu sonuçlar çıkaran

---

²⁴ Süleymanoğlu, *agm*, 159.

²⁵ Süleymanoğlu, *agm*, 160.

²⁶ Orhan Örs, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kürt Politikası 1908-1914", (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2012), 49.

Padişah Kürt aşiretlerin yönetimi için yeni ve daha özel politikalar ve stratejiler geliştirmiştir. II. Abdülhamid Kürtlere yönelik önemli adımlar atmıştır.²⁷

1.3.1. Hamidiye Alayları

Hamidiye Alayları²⁸ II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu'da 1892 yılında Kürtlerden ve bölgede yaşayan halktan oluşturduğu askeri birliktir. Hamidiye Alayları'nın kurulmasında en büyük etken Şark Meselesi ve bunun uzantısı olarak doğan Ermeni meselesidir.

II. Abdülhamid, Ermeniler gibi Kürt aşiretlerinin de olası bir karşı duruşunu engellemek ve Kürt aşiretlerini yanına çekmek amacıyla bir takım politikalar izlemiştir. Bu politikalardan biri, 1892'de kurulan Hamidiye Alaylarıdır. Alayların hem kuruluş sebeplerinin hem de kuruluş amaçlarının başında, Vilâyât-ı Sitte'nin (6 Vilayet) Osmanlı topraklarından ayrılmaması, Osmanlı toprağı olarak kalması yani Ermeni çete ve komitalarına karşı savunulmasını kolaylaştırmaktır. Bunun haricinde Hamidiye Alayları'nın kuruluş amaçlarından bazıları da şunlardır:²⁹

1. Kürt Aşiretlerini devlete, Padişaha, Halifeye ısındırmak, bağlamak, disiplin altına almak ve böylece istifade edilir hale getirmek.
2. Rusya ve İngiltere hatta İran bazı Kürt aşiretlerini, yanlarına çekerek kendi politikaları doğrultusunda kullanma gayreti içinde idiler. Hamidiye Alayları projesiyle bu durum engellenmiş olacaktı.
3. Doğu Anadolu'da merkezi otoritenin varlığını halka his ettirmek.
4. Rusya ile Osmanlı arasında çıkabilecek muhtemel bir harpte, bu Alaylardan faydalanmak.

²⁷ Bekir Biçer, "Sultan II. Abdülhamid'in Kürt Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, sy. XXVI, (2016), 67.

²⁸ Hamidiye Alaylarının kuruluş gerekçesi kuruluş nizamnamesinde şu şekilde açıklanmıştır: Memleketin, te'diyat ve tecavüzat-ı ecanipten muhafazası zımında tertibi muktezi olan heyet-i askeriyenin terkibi ol memleket ahalisinin nüfus-i umumiyesine ait mükellefiyet cümlesinden olup bu mükellefiyetten ahalden bir kısmının istisnası kuvve-i umumiyenin noksanını icâb edeceği derkâr bulunduğu ve bu kaide-i meşru'anın Memalik-i Mahruse-i Şahanede bi-hakkın mer'i tutulmasıyla kuvve-i umumiye-i Osmaniye'nin tezyid ve teksir olunması makâsıd-ı meşruasına binaen hususiyet-i halleri hasebiyle şimdiye kadar tamamıyla intizam-ı askeri altında olarak hizmet-i askeriyede bulunamayan ve cündilik ile meşhur ve me'luf oldukları halde hayme-nişin olan efrad-ı aşairden müceddeten "Asakir-i Hamidiye" namı celiliyle süvari Aşair Alayları teşkili mukteza-yı irade-i seniyye-i hilafet-penahidir. BOA, MKT-MHM, 721/8.

²⁹ Bayram Kodaman, "II. Abdülhamit ve Kürtler-Ermeniler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 21, (2010), 137.

Sultan II. Abdülhamit bu alayları kurma gerekçesini;

“Rusya ile harp vukuunda disiplinli bir şekilde yetiştirilen bu Kürt alayları, bize çok büyük hizmetlerde bulunabilir. Ayrıca orduda itaat fikri, kendileri için de faydalı olacaktır. Zabit unvanı verdiğimiz Kürt ağaları ise yeni mevkileriyle övünecekler ve bir miktar zapt u rapt altına girmeye gayret edeceklerdir. Çıraklık devirlerini bu şekilde tamamlayacak olan Hamidiye Alayları sonunda kıymetli bir ordu haline geleceklerdir” şeklinde açıklamıştır.³⁰

Böylece Kürt aşiretler alaylar yoluyla, merkezi devletin askeri gücünün ayrılmaz bir parçası haline getirilirken devlet ordu yoluyla aşiretleri kontrol etmiştir.

Osmanlı Devlet Hamidiye Alayları ile Doğu Anadolu bölgesine doğrudan müdahaleyi ve buradaki varlığını iyice hissettirmeyi hedeflemiştir. Bu proje ile hem bölgede devletin aşiretler üzerindeki hâkimiyetinin, hem de bu mahalli birlikler sayesinde dış destekli Ermeni meselesinin çözümünün sağlanması düşünülmüştür.³¹

Hamidiye Alayları, Osmanlı Devleti’ne bazı başarı ve katkılar da sağlamış; fakat bütün çabalara rağmen düzenli ordu haline getirilememiştir. Buna rağmen bu alaylar sayesinde Kürt aşiretlerin kısmen de olsa devlete sadakatleri sağlanmıştır. Zira bu dönemde büyük isyanlar çıkmamıştır. Hamidiye Alayları; Osmanlı Devleti adına vatan savunmasına katılmış, Ermenilerin yıkıcı faaliyetlerine set çekmiş ve doğuda bir Ermeni Devleti’nin kurulmasını engellemiştir. Rusya ve İngiltere’nin Kürt aşiretler üzerinden Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışması engellenmiş hatta yabancıların Kürtler üzerindeki emelleri gerçekleşmemiştir. Müslüman halk daha bilinçli hâle gelmiş ve bölgeye yönelik yıkıcı faaliyetlere izin vermemiştir. II. Meşrutiyet’ten sonra Hamidiye Alayları’nın isimleri değiştirilmiş ve sınırlı da olsa faaliyetleri devam etmiştir. Bu alayların Balkan ve I. Dünya Savaşında bile ciddi katkıları olmuştur.³²

1.3.2. Aşiret Mektepleri

Sultan II. Abdülhamid, tahta geçtikten sonra bir taraftan seleflerinin başlattığı reformları sürdürmüş diğer taraftan bazen eski politikalara ters düşen yönde politikalar geliştirmiştir. Daha önce ki reformlar, genel itibarıyla, aşiret yapılarının çözülmesini amaçlamışken, bu yöndeki eğilime tamamen ters düşer gibi gözükten önlemler geliştiren sultan 1891’de doğu vilayetlerini denetlemek üzere aşiret reislerinin yönetiminde bir

³⁰ Sultan Abdülhamid, Siyasi Hatıralarım, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 50-51.

³¹ Cezmi Erarslan, “Hamidiye Alayları”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 15, (İstanbul: TDVY, 1997), 463.

³² Biçer, *agm*, 79-80.

aşiret milisi, yani bir tür jandarma kuvveti oluşturmaya başlamıştır. Abdülhamid bu kuvveti, özellikle İngiltere ve Rusya gibi büyük güçlerin tehditkâr tavırlarına karşı oluşturmuştur.³³

Hamidiye Alayları'nın kurulmasının yanında bir de Doğu Anadolu kapsamında kurulan Aşiret Mektepleri Maarif Nezâreti'ne bağlı halka açık bir eğitim kurumu olmayıp önceleri imparatorluk dâhilindeki Arap aşiretlerine mensup çocukların, daha sonra da diğer aşiretlerin çocuklarının kabul edilmeye başlandığı saraya bağlı özel bir eğitim kurumu olarak kurulmuştur.³⁴

Aşiret Mekteplerinin kuruluş amacı: “*Arap aşiretlerine medeniyet götürmek, onları, saltanat ve hilafet makamına olan bağlılıklarını artırmak, şer’an ve kanunen mükellef oldukları sadâkat-ı kalbiyye ve vezâifi diniyyelerini takviye ve tekid eylemektir.*”³⁵ Bu mekteplerde Arap ve Kürt aşiret reisleri ve ağaların çocukları tüm masrafları karşılanarak eğitilerek önemli mertebelere getirilmiştir. 1892-1907 yılları arasında faaliyet gösteren bu mekteplerle Osmanlı’ya sadık bireyler yetiştirerek daha güçlü bir yapıya sahip olmak amaçlanmıştır.³⁶ Ama ne var ki Enver Ziya Karal’a göre II. Abdülhamit’in oluşturduğu Hamidiye Alayları ve Aşiret mektepleri asıl kuruluş amaçlarına ulaşamamıştır.³⁷ Hamidiye Alaylarının ve Aşiret Mekteplerinin Kürtçülüğe ne kadar etki etmiş olduklarını bilmiyoruz. Ama İngilizler ve Ruslar tarafından Osmanlı’ya düşman edilmeye çalışılan Kürt aşiretlerin Halifeye bağlılıklarını arttırmıştır. Bu alaylar ayrıca I. Dünya Savaşı sürecinde özellikle 3. Orduya bağlı olarak Doğu Cephesinde savaşmışlardır.³⁸

Hamidiye Alayları veya Aşiret mektepleri Kürtçülüğü engelleyememiş aksine Kürt aristokrasisini geliştirmiştir. Ayrıca Kürtçü faaliyetleri yaymak adına basın yayına da geçilmiştir. Kürt entelektüellerin kurdukları ilk dernek 1900 yılında açılan ve hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığımız Kürdistan Azm-i Kavî Cemiyetidir. Ayrıca bu bağlamda ilk Kürtçe gazete 1898’de Kahire’de Mithat Bedirhan tarafından “Kürdistan” adında yayınlanmıştır. Mikdad Midhat Bedirhan gazetenin kuruluş amacını şöyle

³³ Martin Van Bruinnesen, Ağa, Şeyh, Devlet, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 285.

³⁴ Bayram Kodaman, “Aşiret Mekteb-i Hümayunu”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 4, , (İstanbul: TDVY, 1991), 9.

³⁵ Kodaman, *age*, 71.

³⁶ Martin Danso ve Mekki Uludağ, “Aşiret Mektebi ve Özellikleri”, *Batman University Journal of Life Sciences*, sy. 1, (2012), 775.

³⁷ Şimşir, *age*, 217-218.

³⁸ Akın Ağca, “Şark Meselesinde Kürtçülük (1787-1923)”, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2012), 116.

açıklamıştır: “Dünyada ne kadar Müslüman varsa hepsinin köy ve kentlerinde okul ve gazete bulunur... Kürtler gazetelerden yoksundurlar... Yüce Allahın izniyle bundan böyle her 15 günde bir gazete yazacağım. Adını Kürdistan koydum. Bu gazetede bilimin ve bilgilenmenin iyiliklerini anlatacağım... Şimdiye dek kimse böyle bir gazete yazmamıştır; benim gazetem, ilktir.”³⁹

Bilinen toplam otuz bir sayı çıkartılan gazetenin ilk beş sayısı Kahire’de devamı ise Londra ve Cenevre’de çıkarılmıştır. Bu gazete II. Meşrutiyet’e kadar çıkarılan tek Kürtçe gazete olmasının yanında Kürtlerin taleplerini dillendirmiştir. Gazetede Kürtler; “Kürt fakirdir, zavallıdır, bilgisiz ve cahildir ama aynı zamanda dinine ve inancına bağlıdır; tam da bu yüzden iyi Müslümandır.” şeklinde tanımlanmıştır. İlk sayılarında Kürtçenin ve eğitimin önemine vurgu yapılmıştır. Ancak gördüğü baskıdan dolayı yayın merkezi Avrupa’ya taşınmış ve gazetenin sorumluluğunu Abdurrahman Bedirhan yürütmüştür ve bu noktadan sonra, “gazete genel olarak Kürtlerin padişaha şikâyetlerinin yazıldığı bir mecraya dönüşmüştür”. 1902’den sonra yayın hayatına devam edemeyen Kürdistan gazetesi kapanmıştır.⁴⁰

II. Abdülhamit dönemi Kürtler açısından da oldukça tartışmalı bir dönem olmuştur. Bir yandan Kürtlerin Müslüman kimliğini ön plana çıkartarak Ermeni ve Ruslara karşı kullanma politikası güden Abdülhamit bir yandan Kürt ailelerini devletin yüksek mevkilerinde göreve getirerek gönüllerini kazanmıştı ve Kürtler Kürtlerin babası anlamına gelen “Bavê Kurdan” sıfatını kendisi için uzun yıllar kullanmıştı. Özetle Osmanlı ile Kürtlerin 1500’lerin ortalarından 19. yüzyıla kadar devam eden birliktelikleri, yarı otonomi ve kısmi tanımadan, merkezileşmeye, merkezileşme ile birlikte ortaya çıkan isyan hareketlerinden katı merkezileşmeye doğru bir seyir izlediği ifade edilebilir.⁴¹

1.4. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE KÜRTLER VE FAALİYETLERİ

İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulduktan sonra uzun bir süre Osmanlılık fikri üzerinde durmuştur. Çünkü cemiyetin öncelikli hedefi, devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmaktı, bu yüzden kurucuları arasında Türk olmayanlar da vardır. Bu

³⁹ Fatih Ünal, “II. Meşrutiyet, Ulusçuluk ve Kürt Ayrılıkçı Hareketi”, *Doğu Batı 2. Meşrutiyet 100. Yıl, 2*, sy. 46, (2008), 68.

⁴⁰ Rojda Yıldız, “Erken (1898-1919) Kürt Basımında Toplumsal Cinsiyet ve Kürt Kadınları Teali Cemiyeti”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2018), 63-64.

⁴¹ Yıldız, *agt*, 41.

durum, etnik kimlikler üzerine konuşulmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak kimlik üzerinden yapılan bir milliyetçilik söz konusu değildir. Fakat Cemiyette hızla yaygınlaşan bir Türkçülük fikri hâkim olmaktadır ve bu Türkçülük fikrine sarılan bazı Kürt aydınlarının da vardı. Bu aydınlardan en fazla dikkat çeken isim ise Türk milliyetçiliğinin ideolojik temellerinin atılmasında aktif bir rol oynayan Ziya Gökalp'tir.⁴²

İttihat ve Terakki'nin 1909'lardan sonra giderek istibdat yönetimini kurumsallaştırmaya başlaması ve Türkçü-Turancı duruşunu daha fazla göstermesi üzerine, önceleri Jön Türk hareketi içinde yer almış olan farklı görüşlerdeki Kürt aydınları muhalefet örgütlerinde yer almaya başlamışlardır. Meşrutiyetten sonra örgütlenmeye çalışan Kürt aydınları, çabaları engellendikçe Hürriyet ve İtilaf Partisi gibi diğer muhalefet örgütlerinde yer almışlar. Türk milliyetçisi olan Jön Türkler arasında doğan Kürt milliyetçileri, her ne kadar milliyetçiliği Jön Türklerden öğrenseler de onlara bir antitez olarak ortaya çıkmışlardı. Bu dönemde Kürt milliyetçilik akımlarının İstanbul'da ve Anadolu'da tekkelerde ve şeyhler arasında yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Kürt kitlelerine manevi şahsiyetleriyle çok daha yakın olan bu şahıslar Jön Türklerin hedefledikleri seküler devletin yerine II. Abdülhamid'in görüşlerine daha yakın olan şariat esaslarıyla yönetilen bir İslam devletini hedeflemekteydiler. Jön Türk rejiminin hem milliyetçi hem de dini görüşlerine karşı olan bu Kürt şeyhleri Kürt milliyetçiliğini tırmandırarak yönetime muhalefet etmeyi hedeflemişlerdi.⁴³

İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1909'dan itibaren Arnavutluk, Makedonya, Yemen ve Kürdistan'da uygulanan sert politikalar ve katı merkezîyetçilik yanlısı tutumları tüm derneklerin kapatılmasına neden olmuştur. Bu tutum, Kürt milliyetçi aydınlarının güçlenmesini sağlamıştır. Fakat ittihat ve Terakki'nin bu tutumundan sonra meydana gelen Dersim, Berzenci, Musa Bey isyanları Cemiyet'in daha yumuşak bir politika izlemesini ve 1912 yılında Hêvî Kurd (Kürt Umudu) adlı hareketi tanımasını zorunlu kılmıştır. Böylece İTC istemeden de olsa Kürt hareketinin siyasallaşmasına katkıda bulunmuşlardır.

Kürtleri kimlik arayışına iten bir diğer nedense Jön Türklerin dil birliği düşüncesine dayanan Türklük anlayışı olmuştur. Osmanlılıkta birleşme fikrinin Ermeni, Rum, Arap v.b. milliyetçiler arasında kabul görmemesi Jön Türkleri dil birliği konusunu

---

⁴² Süleymanoğlu, *agm*, 164-165.

⁴³ Jwaideh, *age*, 212-213.

siyasallaştırmaya itmiştir. Bu durumsa Kürtleri; Arap, Arnavut ve Ermeni milliyetçilerini örnek almaya zorlamıştır.⁴⁴

İTC'nin İslamcılık ve Türkçülük ideolojilerini birleştirme gayesiyle çizdikleri milliyetçi çizgi, yola çıkarken kullandıkları “hürriyet” gibi kavramları soyutlaştırmış, İttihat ve Terakkicilerin halka rağmen halkı idare etme arzuları onları, totaliter bir elit grup aracılığıyla yönetilen bir parti haline getirmiştir. Kürdistan'da ise izlenen sert siyasetin kararlılığı Kürtlerin tepki vermesine neden olmuştur. Kürtlerin tepkilerini gösterme biçimlerinden biri ise alternatif parti kurma yolu olmuştur. Örneğin, Said Nursi, 1909'da kurulan *İttihâd-ı Muhammedi Fırkası* adlı partinin kurucuları arasında yer almaktadır. Kürt olan Dersim Milletvekili Lütfi Fikri'nin katkısıyla Said Nursi tarafından Arap, Rum, Arnavut ve Kürt milletvekilleri aracılığıyla bir diğer muhalefet partisi *Mutedil Hürriyetperveran Fırkası* kurulmuştur. Kurulan bu partilerin ortak noktası, Türkçü bir anlayışla yaklaşılmaya çalışan yönetime karşı koyma isteğidir. Bu süreç, Kürt milliyetçiliğinin oluşumunu kolaylaştırıcı bir etken olmuştur.⁴⁵

II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamı ile kurulan cemiyetler, gazete ve dergiler, yabancı devletlerin, Osmanlı topraklarında “Kürtçülük” fikrini yaymasında büyük kolaylık sağlamıştır. İstibdat yönetiminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olan Kürtler, II. Meşrutiyetle birlikte bu cemiyetten ayrılarak bir takım etnik unsur barındıran cemiyetler kurmuşlardır. II. Meşrutiyetin ilanını takiben sürgünde yaşayan veya benzer siyasi sebeplerle Osmanlı payitahtı dışında olan Kürt aydınlar İstanbul'a dönmüşlerdir. İstibdat rejiminin sonlanmasıyla çok kısa bir zaman içinde gerek yayıncılıkta gerek cemiyetleşmede adeta bir patlama olmuştur.

Hürriyet ortamından yararlanan devlet merkezindeki Doğu Anadolu mebuslarından bazıları ve o bölgelerde nüfuz sahibi Seyit Abdulkadir Efendi gibi kimseler, Kürtlerin eğitimi ve faydalı bir unsur olarak Osmanlılığa kazandırılması, yani büyük Osmanlı şemsiyesi altında bir Kürt kimliğinin oluşumu mücadelesine girişerek, Kürtleri bir araya toplamaya gayret etmişlerdir. Bu amaçla kurdukları çeşitli dernekler vasıtasıyla Kürtlerin meselelerine sahip çıkmak ve siyasi arenada yer almak istemişlerdir. Bu teşekküllerden ilki de çoğu zaman “*Kürt Teali Cemiyeti*” ile karıştırılan ‘*Kürt Teâvün ve Terakki Cemiyeti*’dir.⁴⁶

---

⁴⁴ Naci Kutlay, *İttihat Terakki ve Kürtler*, (İstanbul: Fırat Yayınları, 1991), 69.

⁴⁵ Süleymanoğlu, *agm*, 166.

⁴⁶ Ünal, *agm*, 79.

1.4.1. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti

II. Meşrutiyet döneminde kurulan cemiyetlerden biri Kürtçülüğün yayılmasında önemli bir yere sahip olan “Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti”dir. İstanbul’da yürütülen hazırlık çalışmalarının ardından 2 Ekim 1908 tarihinde kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti (KTTC) Kürtler tarafından kurulan ilk cemiyettir.⁴⁷

KTTC, İstanbul’a dönen sürgünlerin kurduğu cemiyet, farklı birçok Kürt aydının katılımıyla meşrutiyete destek sunmak ve Kürt toplumunun sesi ve temsilcisi olmayı amaçlamıştır. Cemiyetin kurucuları arasında Emir Emin Ali Bedirhan, Ferik Şerif Paşa, Seyyid Abdulkadir, Damat (Müşir) Ahmet Zülkif Paşa, Babanzade Zihni Paşa, Halil Hayali ve Şükrü Mehmet Sekban gibi isimler yer almaktadır. Görüldüğü üzere Cemiyetin kurucuları arasında Kürt emir, şeyh ve bazı aşiretlerden katılımcıların bulunduğu bununla birlikte sadece onlarla sınırla kalmayan, devlet kurumlarında memur olarak çalışan bireylerden, Kürdistan eşrafına kadar farklı çevrelerden gelen kişilerde vardır.⁴⁸

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyetinin kuruluş amacı; hazırlanan nizamnamenin birinci maddesine göre şöyle açıklanmıştır:

- Kanun-i Esasi’nin nimetlerini Kürtlere anlatmak.
- “Osmanlılık” kimliğini, Meşrutiyet ve meşvereti muhafaza etmek.
- Ermeni, Nasturi ve diğer unsurlar arasındaki ilişkileri düzenlemek.
- Doğu Anadolu’daki Aşiret ve kabileler arasındaki düşmanlık ve ihtilafları ortadan kaldırmak.
- Maarif, sanayi, ticaret ve ziraatı teşvik etmektir.⁴⁹

Bu haliyle bir sivil toplum örgütü olduğunu ilan eden cemiyet “Kürt Teavün ve Terakki” adında bir de gazete çıkarmıştır. İstanbul’da yayın hayatına başlayan ilk Kürtçe gazete olma özelliği de taşıyan bu gazetenin müdürü Süleymaniyeli Tefik Diyarbakırlı Ahmet Cemil ise başyazardır. Dini, ilmi, siyasi, edebi ve İctimâî organ olduğu belirtilen gazetede, Molla Said-i Kürdi (Said Nursi), Malatyalı Bedri, Mehmet Tahir Cizri, Erzincanlı Hamdi Süleyman gibi isimler, Osmanlılık çizgisinde fikir ve düşüncelerini kaleme almışlardır.⁵⁰

⁴⁷ Mehmet Şükrü Sekban, Kürt Meselesi, (Ankara: Kon Yayınları, 1979), 153.

⁴⁸ Ayhan Işık, “Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi 1908-1909”, *Kürt Tarihi*, sy. 8, (2013), 45.

⁴⁹ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, I, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984), 409.

⁵⁰ Ünal, *agm*, 82-83.

Bilinen ilk yasal Kürt yayını olan Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi toplam dokuz sayı çıkarılmıştır. 31 Mart vakasında yazarlarının çoğu tutuklanınca 1909 yılında kapatılmıştır⁵¹.

Kürdistan'da okulların açılmasını, bölgeye Kürt memurların atanması, Kürt dilinin yönetimce resmen kabul edilmesini, cemiyetin Kürt milletvekilleri ile mecliste temsilinin sağlanmasını ve Kürdistan'ın ekonomik olarak ilerlemesi için gerekli kurumlar nezdinde çalışmalarda bulunmayı hedefleyen cemiyetin Mebuslar üzerinde de etkili olduğunu görmekteyiz. Meclise giren Kürt mebuslar, Mecliste, Osmanlı halkını değil sadece Vilayet-i Şarkiye'yi temsil ediyormuşçasına davranmışlardır. Bu bölgenin sosyo-ekonomisini dillendirmiş ve geçmiş devirlerde Doğu vilayetlerinin gelişimi için herhangi bir faaliyet yapılmadığını savunmuşlardır. Ayrıca bu mebuslar Meşrutiyet döneminde de bu gözden çıkarılmışlığın devam edildiğini dillendirmeyi sürdürmüşlerdir.⁵²

Kendilerini Doğu vilayetlerinin temsilcileri sayan, Kürtleri Kürt olmayanlardan ayıran ve yalnız Kürtler için taleplerde bulunan bu mebusların Kürtçülükleri daha sonra açıkça ortaya çıkmıştır. Bu mebuslardan bir bölümü, Mütareke bozgununda ortaya çıkan ayaklanmalarda ve daha sonraki olaylarda rol almışlardır.⁵³

1.4.2. Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti

Meşrutiyet Döneminde kurulan Kürt Cemiyetlerinden biri de “Kürt Neşr-i Maarif Cemiyetidir.” Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti, Kürtler arasında okuma ve yazmayı yaygınlaştırmak amacıyla Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti tarafından kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları arasında Dr. Abdullah Cevdet, Bedirhanzade Abdurrahman Bey, Bediüzzeman Said Efendi, Mutkili Halil Hayalî Efendi, Kürdîzade Ahmed Ramiz vardır. Kürt Neşr-i Maarif teşkilatı İstanbul'da, “Mekteb-i Meşrutiyet” adında Kürtçe eğitim yapan bir okul kurmuştur.⁵⁴

1910 yılında Sultan Mahmut Türbesi'nin karşısında faaliyetlerine başlayan bu okulun açılışında okulun ileri gelenleri yaptıkları konuşmalarda Meşrutiyetin faydalarından bahsetmişler, Kürtler için eğitimin gerekliliği ve faziletleri hakkında

---

⁵¹ Işık, *agm*, 45.

⁵² Şimşir, *age*, 158.

⁵³ Şimşir, *age*, 259.

⁵⁴ Bahattin Demir, “Devlet Destekli Kürtçe Eğitim Kürt Meşrutiyet Mektebi”, *Toplumsal Tarih*, sy. 200, (2010), 76.

dinleyicilere mesajlar vermişlerdir. Okulun idarecileri arasında Abdurrahman Bedirhan'ın ve daha sonra Kürdîzade Ahmet Ramiz Bey bulunmaktadır.⁵⁵

1.4.3. Kürt Talebe Hevî Cemiyeti

1912'de kurulan Kürt Talebe Hevî Cemiyeti, II. Meşrutiyet dönemi Kürt örgüt yapılanmasının diğer oluşumudur. 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra devletin temel gücü olarak görülmeye başlanan Türkler ve Jön Türklerin milliyetçi ideolojilerinin etkisi ile kurulan yeni dernek Hevî'de Kürtçülük duygusunun daha belirgin olduğu söylenebilir. İstanbul'da okumakta olan Kürt öğrenciler tarafından kurulan Hevî cemiyetinin amaçları arasında; "Kürt öğrencileri arasında birliği sağlamak, Kürt dil ve edebiyatını düzenleyip kitaplaştırmak, Kürt gençlerinin eğitimine destek olmak" gibi hususlar yer almaktadır. Derneği Kürt öğrenciler kurmuş olsa da Cemilpaşazade Ömer, Abdullah Cevdet, Mevlanzade Rıfat gibi isimler de cemiyette yer almıştır.⁵⁶

Kürt Talebe Hevî Cemiyetinin yayın organı "Rojî Kurd ve Hetawî Kurd"dur. Rojî Kurd dört sayı çıkarmış ve ardından dergi yasaklanmıştır. Cemiyetin amacını Rojî Kurd: "En basit tâbir ile hâle ve istikbâle lâıyk bir gaye-i terakki, ihtirâsât-ı siyâsiyyeden âzâde bir meslek-i ilmî ve ictimâî..." olarak ifade etmiştir. Hetawî Kurd'de ise "... Eser-i terakki ve mükemmeliyyet göstermeye ve gayesi olan Kürdlüğe daha ziyâde hizmet etmeye..." olarak devam etmiştir. Bu iki yayın organı da Kürtlere hizmet etmek amacı gütmekte ama siyasetten uzak çizgi çizerek ilerlemek fikrindeydiler.⁵⁷

Hevî cemiyeti I. Dünya Savaşı öncesi Kürtlerin kurdukları en etkili ve aktif dernek olmuştur. Savaşla beraber dernek faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmış ve savaş sonrası Hevî çalışmalarına tekrar başlamıştır.⁵⁸

II. Meşrutiyetten I. Dünya savaşına kadar olan süreçte Kürtçülük, ayrılıkçı yapıdan uzaktır. Bu dönem aralığında kurulan Kürt Cemiyetleri milli amaçlara yönlendirecek propaganda gütmeye amacında değillerdir. Cemiyetlerin ortak noktaları daha çok eğitim, aydınlanma ve Kürtlük bilinci aşılmasıdır. Cemiyet faaliyetleri kültürel bir milliyetçinin, araştırma ve geliştirme evresini teşkil etmektedirler. Ayrıca Cemiyetler ve dergilerde belirtilen talepler halk tarafından istenildiği yankıyı bulamamıştır. 1912'den itibaren

---

⁵⁵ Ünal, *agm*, 87.

⁵⁶ Yıldız, *agt*, 58.

⁵⁷ Bilal Altan, "Kürdistan Teali Cemiyeti: Kuruluş, Amaç ve Faaliyetleri", (Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2017), 52.

⁵⁸ Yıldız, *agt*, 59.

başlayan savaş ortamında Osmanlının askerleri arasında Kürtler geniş yer kaplamıştır. Trablusgarp, Yemen ve Balkan Savaşları ve bunlardan hemen sonra patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda pek çok Kürt, Osmanlı ordusunda görev almıştır. Kürtler, Osmanlı ordusuna kayda değer bir insan gücü sağladılar. Binlerce Kürt asker, Sarıkamış'ta 3. Ordu'da ve diğer cephelerde şehit düştüler. Bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin büyük bölümü Kürtlerden oluşturmuştur.⁵⁹

1.4.4 Kürdistan Teali Cemiyeti

Kürtçülük, Mondros Mütarekesi ile boyut değiştirmiş ve farklı devlet kurma fikriyle etkili cemiyetler kurulmuştur. Bunlardan biri Kürdistan Teali Cemiyeti'dir. Kürdistan Teali Cemiyeti kurulduktan sonra eski cemiyetlerinin çizgisinden uzaklaşarak ayrılıkçı milliyetçilik güden Kürtçülüğe yönelmişlerdir.⁶⁰

Kürdistan'ı Yükseltme Derneği anlamına gelen bu cemiyetin yasal kuruluş tarihine ilişkin üç veri mevcuttur. İlki, Emniyet-i Umûmiyye Müdürlüğü'nce hazırlanan ve Dâhiliyye Nezâreti'ne verilen, cemiyetlerin kuruluş tarihini, amacını, idare heyetini gösteren listedir. Bu listede Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin kuruluş tarihi; “17 Kânûn-ı evvel sene 1334” [17 Aralık 1918] şeklinde yazılmıştır. İkincisi, İstanbul Valiliği'nin Dâhiliyye Vekâleti'ne yazdığı gizli bir yazıdır. Yazıda, Şubat 1919'da İstanbul'da Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin kurulduğu belirtilmiştir.⁶¹ Üçüncü veri ise Dâhiliyye Nâzırı Ali Kemal Bey'in Sadâret'e verdiği 11 Mayıs 1335 tarihli yazıdır. Bu yazıda Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin kuruluşuna ilişkin: “*Â'yândan Seyyid Abdülkadir Efendi Hazretlerinin taht-ı riyâsetlerinde zevât-ı ma'lûmeden mürekkeb olarak Der-saâdet'te teşekkül eden ve 17 Kânûn-ı evvel 1334 târihinde ale-l-usûl ilm ü haber i'tâ edilmiş olan Kürdistan Teâlî Cemiyeti'ne...*” ifadelerine yer verilmiştir⁶².

Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin Aralık 1918 ile Şubat 1919 arasında kurulduğu kesindir. İstanbul merkezli bu cemiyetin kuruluşunda güçlü ve nüfuzlu dört Kürt ailesi rol oynamıştır. Cemiyetin kurucuları ve yöneticileri arasında Şeyh Ubeydullah ailesinden 4, Bedirhan ailesinden 12, Baban ailesinden 6 ve Diyarbakırlı Cemil Paşa ailesinden 3

⁵⁹ Mustafa Akyol, Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek, (İstanbul Doğan Kitap Yayınları, 2008), 61.

⁶⁰ Altan, *agt*, 53.

⁶¹ Bilal Altan, Mehmet Akbaş ve Ercan Çağlayan, “Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Şubeleri ve Bağlı Kuruluşları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 6, (2019), 329-335.

⁶² BOA, BEO 4579/343409/1.

kişi vardır. Önde gelen aşiret mensupları haricinde Şükrü Mehmet Sekban ve bunun gibi bir takım isimler yer almaktadır.⁶³

Bu cemiyet, Türkiye'yi parçalamak amacıyla kurulmuştur. Osmanlı Devletinin çöküşünün sonucu ortaya çıkan cemiyetler arasında yer almıştır. Sevr Barış Antlaşması'nın son hazırlıklarının yapıldığı bir sırada siyaset sahnesine çıkmıştır. Adından da anlaşıldığı gibi, cemiyetin gerçek amacı, Anadolu toprakları üzerinde bir "Kürdistan" yaratmak yani İngiliz emperyalizminin Türkiye'yi parçalama emellerine içeriden yardımcı olmaktır.⁶⁴

Bu cemiyet hızla teşkilatlanarak birçok şube açmış ve Jin adında gazete çıkarmıştır. Ayrıca Cemiyetin taşra şubeleri hariç, cemiyete destek veren yan kuruluşlar da kurulmuştur. Kürt Kadınları Teali Cemiyeti, Kürt Talebe Hevi Cemiyeti (1919 yılında yeniden kuruldu) , Kürd Tamîm-i Maârif ve Neşriyyât Cemiyeti (savaş dönemi ara verilmişti) ve Kürd Millet Fırkası ayrılıkçı cemiyetler arasında yer almıştır.⁶⁵

Milli Mücadele dönemine gelindiğinde Kürdistan Teali Cemiyeti faaliyetlerine devam etmiştir. Cemiyet üyelerinin bazıları bağımsız bir Kürdistan yönetimi kurmak isterken bazıları ise özerk bir Kürdistan istemişlerdir. Bu itilafa rağmen iki gurup da itilaf güçlerinden özellikle de İngilizlerden yardım almaları hususunda hemfikir olmuşlardır. İngilizler bu süreci iyi değerlendirerek Milli Mücadele fitilini ateşleyen Mustafa Kemal'e karşı Kürtleri kullanmıştır. Bu iddianın gerçekliğini Ali Galip olayında görmekteyiz. Milli Mücadelenin başlarında İngilizler Doğu Anadolu'nun genel durumunu öğrenmek ve Kürtlerin bağımsızlığa bakışlarını öğrenmek adına İngiliz Subayı olan Noel'i bölgeye göndermişlerdir. Noel İngiliz Himayesinde bir Kürt Devleti kurma gayesindedir. Bu sebeple Milli Mücadeleyi baltalamak için Ali Galip ile işbirliği yaparak Sivas Kongresinin engellenmesi ve Mustafa Kemal'in tutuklanması kararı verilmiştir. Ali Galip, İstanbul Hükümeti'nden çevrede toplayacağı aşiret mensupları ile birlikte Sivas'a giderek kongreyi dağıtmak ve katılımcıları tutuklamak için Malatya'dan hareket etmiştir. Ne var ki bu organizasyondan önceden haberi olan Mustafa Kemal tedbir alarak engellemiştir. Bunun üzerine tutuklanacağını anlayan Noel kaçmak zorunda kalmıştır.⁶⁶

Kürtçülük isyanlarına bakacak olursak Milli Mücadele zamanında en uğraştırıcı Koçgiri isyanı olmuştur. 1918-1921 yılında Sivas merkezli çıkan bu isyan öncekilere

---

⁶³ Şimşir, *age*, 298-299.

⁶⁴ Şimşir, *age*, 298.

⁶⁵ Altan, *agm*, 329-335.

⁶⁶ Ağca, *agt*, 134-135.

nazaran Kürçütlüğü daha milliyetçi söylemlerle ön plana çıkarmışlardır. Bu isyanın başında Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri vardı. Cemiyet üyesi olan Koçgiri aşiret mensubu Alişan ve Haydar Beyler Kürt Teali Cemiyeti'nin İmranlı, Zara, Divriği, Kangal, Hafik gibi ilçelerde şubelerinin açılmasında etkili olmuştur. Bölgedeki aşiret reislerini ve aşiret ileri gelenlerinin büyük bir kısmını örgüte üye yapmışlardı. Cemiyetin İmranlı şubesinin sekreterliğini Alişan Bey'in kâtibi ve danışmanı olan Alişer Efendi yürütüyordu. Hatta cemiyetin teşkilatlanması ile de ilgilenen Alişer Efendidir. Alişer Efendi tek yazarının kendisinin olduğu Jepin adında küçük bir gazete çıkarmıştır. Gazetenin tek amacı Kürçülük propagandası yapmaktır.⁶⁷

10 Ağustos 1920 tarihinde imzalana Sevr anlaşmasınının 62. , 63. Ve 64. Maddeleri Kürtlerle alakalı olması Koçgiri İsyânını tetiklemiştir. Bu maddelere göre Kürt halkının yaşadığı bölgelerde nüfus yoğunluğunu ispatlamak şartı ile Milletler Cemiyeti tarafından bağımsızlık verilebilecekti. Osmanlı Hükümetinin Sevr anlaşmasını imzalaması ile Kürt propagandası ve isyan hazırlıkları hız kazanmıştır.⁶⁸

Bağımsız bir Kürt devleti kurmak için TBMM Hükümeti'nden bir takım isteklerde bulunmuşlardı. Bu istekler şunlardı:

1. Özerk bir Kürt devleti kurulması yönündeki İstanbul Hükümeti'nin kararını Mustafa Kemal Paşa ve hükümetinin kabul edip etmeyeceğinin açıklanması ve bu konuda acele cevap verilmesi.
2. Elazığ, Malatya, Sivas ve Erzincan hapisanesindeki Kürt tutukluların hemen bırakılması.
3. Kürtlerin nüfus olarak çoğunluğu oluşturduğu bölgelerden Türk hükümetinin idare memurlarının çekilmesi.
4. Koçgiri bölgesine gönderildiği haber alınan askeri müfrezenin derhal geri çekilmesi.⁶⁹

Ne var ki bu talepler TBMM'den cevap bulmamıştır. Koçgiri aşireti Türk yönetimini biraz uğraştırırsa da 17 Haziran 1921'de elebaşları yakalanarak isyan bastırılmıştır. Kürçülüğün en belirgin ilk isyanı Koçgiri olmuştur.

---

⁶⁷ Bayram Ayna, "Millî Mücadele Yıllarında Koçgiri Aşireti Reisi Alişan Bey'in Faaliyetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 5, (2018), 217.

⁶⁸ Ayna, *agm*, s. 222.

⁶⁹ Ayna, *agm*, s. 224.

Kürtçülüğün üst seviyeye çıktığı bu dönemlerde Milli Mücadele'nin silah boyutu nihayete ermiş bürokratik mücadele başlamıştır. İtilaf güçleri Doğu Anadolu'da Ermeni ve Kürt devletleri kurulmasını Sevr anlaşmasında Türklerin önüne koymuştu. Lozan'da ise Kürt Türk askerlerine yardım eden Kürt aşiretleri gözetilmesi ve Türk heyetinin kararlılığı göz önüne alındığında Kürdistan Devletinden bahsetmemiştir. Bu görüşmelerde itilaf güçleri Kürtleri azınlık statüsüne alıp böl-parçala-yönet sisteminde Türkiye'yi ele geçirmek istemişse de Mustafa Kemal'in kararlılığı ile tüm Müslümanların zımnı olamayacağı belirtilmiştir. Kürt Milletvekilleri de "biz yekvüçüzdü" diyerek imza toplamıştır.⁷⁰

Kazım Karabekir Kürtçülükle alakalı: "Bizi parçalayarak yutmak isteyen harici kuvvetler, kürtlük cereyanını da öteden beri yayıyorlardı. Düşmanlarımız büyük Ermenistan yapmaya çalışıyor. Buralarda ise en ziyade Kürt kardeşlerimiz oturmaktadırlar. Kürt istiklali diye çalışanlar düşmanlarımızdır. Maksatları Kürtleri bizden ayırdıktan sonra Ermenistan yapmaktır. Kürtleri mahvedeceklerdir. Bunun için Türk ve Kürt kardeşler bu felakete meydan vermeyiniz. Bu faaliyet karşısında zamanın hükümetleri acaba ne yaptı?. Mesela Kürtlük istiklaline matuf fakat muvaffakiyetini kolaylaştırmak için işe dini mahiyet verilmişti. Bütün istiklal harbi boyunca sükunetini temin ettiğim Kürtlük feci bir akıbete gidiyordu. Halk fırkasında şiddetli münakaşalar başlamıştı. Maksat bizim Fırkayı kapatmak ve Kürt isyanı meselesiyle her tarafta terör yapmak idi. Fethi Bey bunu kabul etmiyordu."⁷¹ Diye yorum yapmıştır.

Fransız ihtilalinin yaydığı milliyetçilik akımı emperyalist devletlerin en büyük destekçisi olmuştur. Dünyada birçok devlet yıkılmış ve yerlerine daha homojen yapılarda devletler kurulmuştur. Osmanlı'nın yıkılmasının bir nedeni hiç şüphesiz milliyetçilikten kaynaklanmaktadır. Devletin Mondros ile parçalanmasından sonra her millet kendi akıbetini görmek üzere teşkilatlanmaları hızlandırmış ve Anadolu'da yerel milli mücadeleler başlamıştır. Atatürk bu parçalı mücadeleleri tek bir çatı altında birleştirmiştir. Ne var ki Anadolu'nun tamamı Milli Mücadeleye katılmamıştır. Kürdistan Teali Cemiyeti'de katılmayan Milli Mücadeleye zararlı örgüt konumuna geçmiştir. Ve Kürtçü söylemleri yaymış faaliyetlerini hızlandırmış ve bu yolda isyana teşvik etmiştir.

---

⁷⁰ Ağca, *agt*, 144-145.

⁷¹ Kazım Karabekir, Kürt Meselesi, (Yayına Haz. Faruk Özerengin),(İstanbul. Emre Yayınları, 2004), 9-22.

Şükrü Mehmet Sekban'ın bu cemiyetlerdeki faaliyetlerini bilemesek de kurucuları arasında yer almasıyla Kürtçülüğü desteklediğini görmekteyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN VE FEYZİ PİRİNÇÇİOĞLU'UN BİYOGRAFİSİ

2.1. DR. ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN

Şükrü Mehmet Sekban, 1881 yılında Diyarbakır Ergani'de dünyaya gelmiştir. Mülâzım-i evvel Mehmet Ağa'nın oğlu olan Şükrü Mehmet Bey, ilkokulu Ergani-Maden ve Hozat'ta, ortaokulu Diyarbakır'da, liseyi ise İstanbul Çengelköy Askeri Tıbbiyesinde bitirmiştir. 1903 yılında Askeri Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesi mezun olmuş ve bir sene Gülhane Hastanesinde staj yapmıştır. Edirne Askeri Hastanesinde Cildiye Mütihassıslığına 1904 yılında tayin edilmiştir. İki yıl Edirne'de çalıştıktan sonra İstanbul Tıbbiye okuluna geri dönüp çalışmasına burada devam etmiştir.⁷²

1909 yılında Karantina ocağında görevlendirilen Sekban, 1910 yılında Yemen'de Hudeyde Hastanesi mütihassıslığına gönderilmiş ancak beş ay sonra istifa ederek İstanbul'a dönmüştür. Gureba Hastanesi Cilt ve Frengi Kliniği mütihassıslığına tayin olunup sekiz yıldan fazla bu klinikte çalışmıştır. "Musavver Emraz-ı Zühreviye (Resimli Zührevî Hastalıklar) ve iki ciltlik Musavver Emraz-ı Cildiye (Resimli Cilt Hastalıkları) adlı iki kitap yazmıştır. Bilimsel kitaplarının yanında 1933 yılına gelindiğinde "Kürt Meselesi" (La Question Kurde des Problemes des Minorites) adında Fransızca bir kitap yayınlamıştır.⁷³

Dr. Şükrü Mehmet, Kürtçülük faaliyetlerinde etkin roller üstlenmiştir. 2 Ekim 1908 tarihinde kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nde kurucu üyeleri arasında yerini almıştır.⁷⁴ Ayrıca o dönem Kürtçülük hareketinin önde gelen savunucularından birisidir. Aynı zamanda siyasi Kürtçülük amacıyla 1912 yılında İçerisinde yoğunluk olarak Üniversite öğrencilerinin yer aldığı Kürt Hevi Talebe Cemiyeti'nin etkin

---

⁷² Mehmet Çanlı ve Abdullah Cüneyt Küsmez, "II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Kürt Kökenli Dr. Şükrü Mehmet (SEKBAN)'ın İngilizlerle olan İlişkileri", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 21, (2019), 316.

⁷³ <https://www.biyografya.com/biyografi/3032> Erişim Tarihi: 02.05.2020.

⁷⁴ Şimşir, *age*, 254.

destekleyicilerindendir. Sekban, Cemiyetin İstanbul Sirkeci'deki şubesinin kirasını bir süre ödemiştir.⁷⁵ Ayrıca "Roja Kürd" adında bir mecmua çıkarmıştır.⁷⁶

1918 yılında kurulan Kürt (Kürdistan) Teâli Cemiyeti'nde yönetim kurulu üyesi olarak yer almıştır. Bu dönemde Seyyid Abdülkadir, Emin Ali Bedirhan ve diğer cemiyet üyeleri ile birlikte yabancı elçiliklere giderek Kürtlerin yaşadığı bölgelerin özerkliği konusunda muhtıralar vermiş ve sürekli Kürt hakları üzerine taleplerini iletmiştir. Bu dönemde yine Kürtçülük hareketlerinin en önemli öncülerinden biri olarak görülen Dr. Şükrü Mehmet, 1919 yılında Askeri Tıbbiye Okulu'ndaki görevinden istifa edip Bağdat'a gitmiştir. Kısa bir süre Bağdat'ta kalan Sekban, İstanbul'a dönerek Kürtçülük faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması sonucu 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması nedeniyle tekrar Bağdat'a giderek Kürtçülük çalışmalarını orada sürdürmüştür.⁷⁷

Dr. Şükrü Mehmet, Bağdat'ta geçirdiği süreçte Diyarbakır Milletvekili Feyzi Bey'e ilerleyen sayfalarda detaylı inceleyeceğimiz "Kürtler Türklerden Ne İstiyor" adında suçsuzluğunu ispat etmeye çalıştığı mektup yazmıştır. Bu mektubu genişleterek kitapçık şeklinde bastırmıştır. Şükrü Mehmet bu dönemde Türklerin yanında İngilizlerle yakın ilişki kurmaya çalışmıştır. İngiliz görevlisi Sir Andrew Ryan⁷⁸, İstanbul ve Bağdat'ta İstihbarat görevlisi W.S. Edmonds ile Ortadoğu haritasının çiziminde rol

---

⁷⁵ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 316.

⁷⁶ Orhan Örs, "II. Abdülhamid'in Kürt Politikası (1876-1909)", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2018), 370.

⁷⁷ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 317.

⁷⁸ Sir Andrew Ryan, 1899-1922 yılları arasında İstanbul'da, İngiliz Yüksek Komiserliğinde çalışan; II. Abdülhamid dönemine, II. Meşrutiyet'in ilanına ve 31 Mart Vakasına şahit olan; dönemin önde gelen devlet ricalini yakından tanıma fırsatını bulan bir diplomattır. 1876 yılında doğan Ryan, eğitim hayatını birtakım kolejlerde devam ettirdikten sonra, bir süre Türkçe de dâhil olmak üzere Doğu dillerini öğrenmiş, 1899'da ilk görev yeri olan İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da belli aralıklarla çeşitli görevleri ifa ettikten sonra 1921 yılında baş tercümanlık görevine getirilmiştir. 1922-1923 yıllarında Lozan Barış Konferansı'nda İngiliz heyetinin bir üyesi olarak yer almış; ardından Rabat, Cidde ve Arnavutluk'ta İngiltere'nin uhdesinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Ryan 31 Aralık 1949'da Arnavutluk'ta vefat etmiştir. Ragıp Reis, "İngiliz Tercümanın Hatıraları", Tarih Kritik, sy. 2, (2016), 40.

oyunayan Miss Gertude Bell⁷⁹ (Çöl Kraliçesi)'e gönderdiği mektuplarda, Dr. Şükrü Mehmet'in İngiliz yetkililerinden yardım aradığı anlaşılmaktadır.⁸⁰

Söz konusu mektuplardan anlaşılacağı üzere Andrew Ryan'ın, İstanbul'da bulunduğu dönemlerde Sekban tarafından yazılan mektupları almış ve Sekban'ın yardım isteğini Bell'e ile Edmonds'a iletmıştır. 1924 yılında Miss Gertude Bell'e yazılan Mektuba göre Sekban, Andrew Ryan'dan kendisinin Beyrut'ta bulunan İngiliz yetkililerine tavsiye edilmesini istemiştir. Ryan bu talebe karşı cevap vermiş ve Miss Gertude Bell'den mektubu Sekban'a ilemesini rica etmiştir. Şükrü Mehmet, Söz konusu Kitapçıkla Türkiye'ye kendini affettirmeye çalışırken aynı zamanda Kürtçülük faaliyetleri için de İngilizlerden yardım istemiştir.⁸¹

Kürtçülük faaliyetlerini bitirmeyen Sekban, 1927 yılına gelindiğinde I. Kürt Kongresini yönetmiş ve bu kongrede kapsamlı bir Kürt Cemiyetinin kurulması kararı alınmıştır. 5 Ekim 1927 tarihinde Hoybun Cemiyeti kurulmuş ve diğer cemiyetler kendilerini fesih etmişleridir. Ayrıca bu kongrede Sevr Antlaşması'nda "Kürdistan" olarak belirtilen bölgenin bağımsızlığı kendilerince ilan edilmiştir. Ama uzun süreli olmamış ve isyan bastırılmıştır.⁸²

Dr. Şükrü Mehmet'in yukarıda belirttiğimiz 1933 yılında yazdığı "Kürt Meselesi" adlı kitabında daha önceleri savunduğu Kürtçülükten uzak bir durum sergilediği görülmektedir. Kitapta Kürt meselesinin Ortadoğu'da yeni bir koz olarak kullanıldığı düşüncesini belirtmektedir. Bu düşüncelerinden dolayı da, Kürtçüler tarafından eleştirilen ve Kürtçüler tarafından artık bir "Kemalist Türkçü" olarak resmi görüşe hizmet etmeye başladığı ifade edilen bir kişi konumunda olmuştur. Bu tür eleştirilere maruz kalmasının

---

⁷⁹ Ortadoğu'da İngiliz ajanlığı yapan sanat tarihçisi ve arkeologdur. 1906-1907 ve 1911 yıllarında Anadolu'yu gezerek sanat ve tarihi eserler konusunda araştırmalarını yayınlamıştır. 1915 yılında Albay Lawrence ile birlikte Osmanlı idaresine karşı Arapları ayaklandırmak için Kahire'deki istihbarat bürosunda görevlendirildi. 1923'ten itibaren de Irak'taki İngiliz devlet komiseri Sir H. Dobbs'un yanında Bağdat istihbarat servisinde görevini sürdürdü. Burada İngiliz menfaatlerini korumak üzere onun Arap aşiretlerinin tutum ve eğilimleri üzerindeki tavsiyeleri uygulanmıştır. Yeni kurulan Irak'ın kuzey kısmının Türkiye ile birleşmesini önleyecek tedbirler alınıyordu. Miss Bell, Bağdat'ta bir milli müze kurulması için çalışır ve bir taraftan da politika gayretlerini sürdürürken sağlığının bozulması üzerine İngiltere'ye dönmesi tavsiyelerini geri çevirmiş ve 12 Temmuz 1926 gecesi buradaki evinde ölmüştür. İntihar ettiği, hatta politik sebeplerle öldürüldüğü yolunda söylentiler de bulunmaktadır. Semavi Eyice, "BELL, Gertrude Lowthian", TDV. *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, (İstanbul: TDVY, 1992), 422-423.

⁸⁰ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 318.

⁸¹ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 319.

⁸² Zafer Çakmak, "Hoybun Cemiyeti (Kuruluşu ve Teşkilatlanması)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 5, sy. 2, (2008), 38.

nedeni Cumhuriyetin Onuncu yılı (1933) münasebetiyle genel affın gündeme gelmesi ve bu kitabın o dönemde yayınlanmasıdır.⁸³

1938 yılında 150'likler için çıkarılan genel af genişletilmiş ve yurt dışında bulunan sürgün, firari veya her ne sebepten dolayı olursa olsun bu tür kişiler için ve bunların Türkiye aleyhine çalışmasının engellenmesi için bu kişiler de dâhil edilmiştir. Bu af kanunundan faydalanarak 1939 yılında Bağdat'tan, Türkiye'ye geri dönen Dr. Şükrü Mehmet Sekban, 1960'da ölünceye kadar devlet tarafından gözetim altında tutulmuştur.⁸⁴

2.2. FEYZİ PİRİNÇÇİOĞLU

Feyzi Pirinççioğlu Diyarbakır'da 1878 yılında dünyaya gelmiştir. İlk ve Orta öğrenimini Diyarbakır Askeri Rüştiyesi ve İdadisinde tamamlamıştır. Mülki idare görevinde bulunan Feyzi Bey tarım ve ticaret ile de uğraşmıştır. Diyarbakır Milletvekili Pirinççizade Arif Bey'in⁸⁵ ölümü üzerine 6 Mayıs 1909 yılında Milletvekili seçilmiş ve II.-III. Dönemlerde Meclis-i Mebusan'da vekilliğini sürdürmüştür.⁸⁶

Kürt Talebe-Hevi Cemiyetinin 1913 yılında İstanbul'da toplanan kongresine katılmıştır. Toplantıya katılanlardan farklı düşündüğünü ifade eden Feyzi Bey, gençlerin siyasi işlere karışmaması ve dersleriyle ilgilenmeleri gerektiğini söylemiştir. Bu kongrede Kürtlerin bağımsızlık anlayışlarının yanlış olduğunu, konunun siyasetten ayrı tutulmasının icap ettiğini belirtmiştir. Fakat bu düşüncelerinden dolayı eleştirilen Feyzi Bey bunun üzerine kongreden ayrılmıştır.⁸⁷

Ayrıca Seferberlik esnasında köy köy dolaşıp aşiretleri ulaşım araçlarının tedariki ve erzak sevki için ikna etmiştir. Bu bağlamda askeri sevkiyat ile ordu iaşesinin temininden dolayı 1917 yılında ikinci Rütbeden Mecidi almıştır.⁸⁸

Ocak 1919 yılında İngiliz Amirali, Diyarbakır milletvekili olan Feyzi Bey ile Zülfü Bey'in Ermeni tehcir ve taktik meselesine dâhil olup Milli Aşiretini İngilizler aleyhine tahrik ve teşvik ettikleri gerekçesi ile hemen tutuklanıp sürgün edilmelerini talep

---

⁸³ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 317.

⁸⁴ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 318.

⁸⁵ Arif Bey, Pirinç Tüccarı Hacı Salih Ağa'nın oğludur. Soyadı Kanununda Feyzi Bey'in "Pirinççioğlu", soyadını alma sebebi baba mesleğinden kaynaklanmaktadır. B.O. A., DH.SAİDd., 72/325.

⁸⁶ Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele ve TBMM 1. Dönem, 1919-1923), C. 3, (Ankara Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1995), 298.

⁸⁷ Malmisanij, 20.Yüzyılın Başında Diyarbakır'da Kürt Ulusçuluğu (1900-1920), (İstanbul: Vate Yayınevi, 2010), 42; Müjde Songan, "Birinci TBMM'de Diyarbakır Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri", (Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, 2019), 150.

⁸⁸ B.O.A. DH.KMS. 43/10.

etmiştir.⁸⁹ Bu talep doğrultusunda Vekiller Tehcire karışma suçundan İngilizler tarafından tutuklanmışlardır. 1919'da önce Mısır ve ardından Malta'ya sürülmeleri nedeniyle seçilmesine rağmen son dönem İstanbul Mebusan Meclisine katılamamıştır.⁹⁰

6 Eylül 1922'de Ali İhsan Paşa, Kara Kemal ve beraberinde 16 vekilin bulunduğu grup ile birlikte Malta'dan kaçmıştır. Yurda dönen Feyzi Bey, Ankara'ya gelmiş ve 2 Ocak 1922'de Diyarbakır milletvekili olarak TBMM Genel Kuruluna sunulmuştur. 14 Ocak 1922'de ise Nafia Vekilliğine getirilmiş ve bu görevinden sekiz aylık icraatından sonra istifa etmiştir. Vekâletten istifa ettiği gün tekrar aynı göreve getirilmiştir.⁹¹

Milli mücadele döneminde milletvekilliği haricinde vatana hizmet görevinde yer almıştır. Bu görev cephede, ayaklanmaların bastırılmasında ve bölge sorunlarının çözümü mahiyetinde olmuştur. Özellikle Sivrihisar Cephesinde gösterdiği fedakârlıklardan dolayı neticesinde Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklal Madalyası almıştır.⁹²

TBMM'nin II. Döneminde tekrar Diyarbakır Milletvekili olan Pirinççioğlu genel seçim nedeni ile Ali Fethi Bey başkanlığında 14 Ağustos 1923'de kurulan İcra Vekilleri Heyetinde Nafia Vekili seçilmiştir. Bu görevini, 30 Ekim 1923'teki ilk Cumhuriyet Kabinesinin kuruluşuna kadar devam ettirdi. Bir ara Sıhhiye Vekiline Vekillik etti. Ali Fethi Bey'in 22 Kasım 1924'te kurduğu kabinede tekrar Nafia Vekilli olmuş 1925 yılına kadar görevini sürdürmüştür. 2 Mart 1925'te kabinenin istifası ile görevi son bulmuştur.⁹³ Vekilliğinin bitiminden sonra tarım ile uğraşmış, 17 Şubat 1933 tarihinde de vefat etmiştir.⁹⁴

---

⁸⁹ B.O.A. MV., 214/26.

⁹⁰ TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt 1920-1950, (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010,), 23; Çoker, *age*, 992.

⁹¹ Çoker, *age*, 299.

⁹² Yalçın Doğan, "Türk Parlamento Sisteminde Diyarbakır Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1923)", (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018), 21.

⁹³ Çoker, s. 299.

⁹⁴ TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, *age*, 23; Çoker, *age*, 992.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYOR” ADLI KİTAPÇIĞIN TRANSKRİPSİYONU

3.1.“KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYOR?” ADLI KİTAPÇIĞIN TRANSKRİPSİYONU⁹⁵

Orijinal Sayfa Numarası:1

Kürtler Türklerden ne İstiyorlar?

Nafia vekili ve Diyarbakır Mebusu Feyzi Beye

Doktor Şükrü Mehmed Bey'in Mektubu

Tab'i ve Naşri

M.A

---

⁹⁵ Mehmet Şükrü Sekban, Kürtler Türklerden Ne İstiyorlar?, (Beyrut, 1923), 1-33.

Orijinal Sayfa Numarası:2

Mektubun Muhteviyâtı

Yeni meclisin küşâdı münâsebetiyle Kürdistan'a dâ'air beyânâta beyhûde intizâr.

Kürt Cemiyetlerinin verdikleri muhtıralarda ta'kîb ettikleri hedef.

Türklerin Kürtlere karşı ta'kîb ettikleri siyaâetin istiknâhı.

Kürtlerin Türkleşmesi mümkün değildir. Cebren imhâ ve temsîl politikası.

Kürtleri bir millet olarak tanımanın muhâsenât ve fevâ'idi.

Kürtleri Türk câmi'a-ı milliyesine idhâl etmek gayr-i tabi'dir.

Kürt milletinin hukûk-i siyâsiyesini tasdîk etmenin dâhili ve hârici menâfi'i.

Kürdistanın şekl-i idaresi ne olmalıdır?

Kürt misâk-ı millisi: Kürt lisânına hâkim, mahsûl-ı sa'yine mutasarrıf olmalı.

Milletlerin mukadderâtlarını bi'z-zat idâre etmeleri cihan şümûl bir akidedir.

Elde mevcut Türkiye Cumhuriyeti kavâninine nazaran Kürdistanın idâresi nasıl olmalıdır?

Kürt- Türk münâsebât-ı müstakbelesinin sağlam esâsâta istinâd etmesi lüzûmu.

Orijinal Sayfa Numarası: 3

Beyrut:14 Eylül sene 1923

Aziz ve muhterem Hemşehrim Feyzi Bey,

Zülfü Bey biraderimize birkaç gün evvel yazdığım tebrik ve serzenişi hâvi mektubumda epey feverân etmiş ve bakiye-i infi'âlimi de size saklamış idim. Anlaşılan, muhit ve mevsimin te'sîrâtı altında intibâh gayr-ı tabi'iyeye uğrayan asâbım şimdi sükûne ermiş olacak ki şu satırları soğukkanlılık ile yazmaya muktedir oldum.

Sevgili Şehrimizin size bu kerde hak-ı vekâletini tevdi' ve teslîm etmek suretiyle göstermiş olduğu i'timâddan dolayı bütün müntehâblarımızı tebrîk ve dehr-i inkılâbat

günâ gün arasında derûhde buyurmuş olduğunuz mukaddes vazife-i güzîde muvaffak olmanız temenniyât-i halisânesi tekrar istemekle mübâhi olduğumu arz ederim. Bu kere hükümet-i icrâi'yedeki mevki'nizi muhâfaza etmeniz dolayısıyla da fevku'l-had mahzûz ve müftehir olduğuma kâni' olmanızı rica ederim.

Yalnız kalem-i mahsûsada mâlik olunması tabi' olan Feyzi Bey birâderimiz, Beyrut'tan gönderdiğim üç mektuba cevap verilmeye

Orijinal Sayfa Numarası: 4

tenezzül etmezse bunu nasıl tefsîr edeceğimi bilemiyorum, hasbü'l-zaman mektuplarım vâsıl olmamış farz edilse bile re'sen iki satırla istifsâr-ı hatır edilirdi.

Zülfi Bey birâderimize yazmış idim, bu kadar ihmâl edilişimden gücenmek istemiş idim. Oldukça tecrübeli olduğumdan gücenmedim, gücenmek istedim. Bu defaki mektubu ta'ahhüdlü gönderiyorum ki, sû-i teffehhüme meydan vermeyelim.

Size göndereceğim bu mektupta biraz siyâsetten bahsedeceğim, müsâ'ade buyurmanızı rica ederim. Her halde bu mebus, hususuyla bir nâzır, siyasetten hoşlanmam diyemez, Bilhassa eski bir dostun, kendi hesabıma samimi bir arkadaşın, bu günün olmasa da yarının bu meselesine dair mülâhazâtı bir öğle yemeğinden sonra, hale göre bir koltuk yahut bir şezlongda içilen bir puronun dumanları arasında okunmaya değer. Eğer ki yazılarıma bu kadar bir şeref bahis edecek olursanız, bunu da öğrenirsem, emin olunuz, eskisinden fazla takdîr ile sizi sevmeye devam edeceğim. Tasmîm edeceğim bazı mülâhazâtı arz etmezden evvel, yeni meclisin küşâdı münasebetiyle cihât-ı muhtelifeden vaki' olması derkâr olan beyânât meyânında mevzu bahis edeceğim.

Orijinal Sayfa Numarası: 5

Mevâd'a dair bazı terşihâta destres olmak istiyordum. Aradığım meselenin meskûtu'an geçmesi, daha ziyâde merâkımı celb etmedi değil. Efkâr ve asâbın uyuşturulduğu bu hengâamede efkâr-ı umûmiyeden bir kısmı bu bâbda düşünülen şeyleri bi-hakk öğrenmek isterdi. Pekâla biliyordum ki Anadolu'yu kadim payitahtından ayırarak orada bir idâre-i müstemiren ve müstakile tesis itmek gibi fevkalâdelikleri ibda' eden, bizim muhitlerde yaşayan her müdürün şahsının bir harka mahiyetinde telakki ettiği bu kudret ve kat'iyeti ibrâz eyledikten sonra, en gayri müsa'it zaman ve şer'âitde planlarını bir isâbet-i riyâziye ile tespit ve peyderpey tatbik ederek bütün cihânın –kısmen husumet-

i zâhire ve bâtinelerine rağmen- alkışları arasında Afyonkarahisar'ı Mehame-i Kübrasıyla bed'a eden muzafferiyât-i mütevâlliye ve müşaşa'a ile onu takip etmesi zaruri olan müzakerât-ı siyâsiye hengâmında hiç de me'lûl olmayan dirâyet ve fetânet-i siyâsiyeleri ile herkesi kendilerini alkışlamaya mecbur eden Ankara Hükümeti, hakâyık-i eşyaya şüphesiz cepheden bakmaya alışık zevâtdan müştekil bir heyet-i güzide tarafından sevk ve idare olunmaktadır. Demek istiyorum ki Kürdistan meselesi de ihtivâ eden cenin-i sakat şekilde doğarak bir dakikalık ömrü bile olmayan “ Sevr Muâhedenâmesi” ahkâmında sırasıyla bahs ederken bu mu'âhede ile

Orijinal Sayfa Numarası: 6

Kürtlere tanılan hakların isâbet veya butlânından bahs edilmemesi zât-ı meselesinin ehemmiyetsizlikden yahut tecâhülünden mütevellid olmasa gerek.

Bilhassa ki bu son rub'u asr kadar hadisât ve vekayi' mütenev'a ile memlu' bir devre-i tarihiyeyi yaşayan zevât-ı müşârun ileyh geçirilmiş olan mesâ'ib ve hata-ı siyâsiyeden lüzûm-ı deresinde gayret almıştır. Hükümet ve fırka-ı ittihâdiyenin mühimsemek istemedikleri, hatta zahiren mevcudiyetlerini bile inkâr etmek istedikleri Arnavutluk ve Araplık meselelerinin Hükümet-i Osmaniye'ye ve alele'itlâk bi'l-cümle alakadarlarına neye mal oldukları meydanda iken her hususda kemâl-i tecrübe ve tefekkürlerine kâni' olduğum refika-i muhteremelerinin, şerâi't-i haliyede ehemmiyeti mümâsillerinden hiçbir vakit dûn olmayan Kürt meselesini de devletin şan ve şerefini ve Türk- Kürt milletlerinin enhâr'da noktasına kadar etraflı bir surette menâfi'ini düşünerek hal ve tesviye etmemeleri için hiçbir sebep ve bahane göremiyorum. Bu gün olmasa yarın tedkik edilmesi zaruri olan bir mesele hakkında alakadar olduğum için velev ki maverâne ve kasırâne de olsa, bir naçiz Kürt ve müdrik, samimi ve vefakâr bir Türk muhibbi olmak hissiyatıyla bazı mutalâ'at-ı arz istemek istiyorum. İçinde kâide vazife-i milliye ve vataniyemi bu sırada ifâ etmiş olmak bahtiyarlığına nâ'îl olmuş oluyorum. Bu gün ki

Orijinal Sayfa Numarası: 7

kana'at-ı fikriyemi doğuran, onu tebler ettirerek bir hayat-i halideye isâl eden vekâ'-i maziyyeden alâ-i vech'ül icmâl bir az bahs etmek mecburiyetindeyim. Biraz, bile pek fazla sadâ'-i mucib olacak olan bu mukaddemânın serdi maalesef zordur.

Mütâreke-i umûmiyeden sonra siyâsete istemeyerek sürüklendim. Mebde' -zât'ı âlinizin henüz İstanbul'a avdet etmiş olduğunuz günlerde- müdâfa'a-i milliye binasında, İlyas Sami Efendinin riyâsetinde ictimâ' eden vilayât-i sitte Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti celsesidir. Hatırlarsanız, o günü şâkk-ı şefeh etmemiş ve celsenin nihâyetinden evvel Faik Ali Beyle beraber çıkmış idim. Çünkü siyaset ile tevaggul etmek niyetinde değil idim. Bir hafta evvel Kürdistan Cemiyetinden de davetnâme almış idim, fakat davetlerine icâbet etmemiş idim. Sonra bir yenilerin ilhâh ve ısrarları üzerine (Kürdistan Teâli Cemiyeti) nâmını bilahare (Kürdistan Muhtâriyet Cemiyetine) bir kere gittim. Aradan epey zaman geçti. Günün birinde (Yüksek Kaldırımın) köhne kitapçılarında ve ötede beride, bir ucu Kafkasya'da ve bir ucu İskenderun'da “ Büyük Ermenistan” haritası hususu boyasıyla nazâr-ı dikkatimi celb etti. O zamanın hâlet-i rûhiyesine nazâren olmuş bitmiş gibi telâkki edilen bu mûsibet-i faci'â karşısında zamane hükümetlerinin mütereddid, mütevekkil oluşu bendenize

Orijinal Sayfa Numarası: 8

vazife-i insâniyem olan tabâbet meyânında, yine insâniyete daha büyük mikyâsda hizmete vesile olan vazife-i milliyemi ihtâr etti. Bu itibar ile her hangi bir gâye-i siyâsiye ile uğraşmanın müşkilâtını iktihâma ve Kürt Teşkilatına girmeye karar verdim. Bu teşebbüsümde haklı olduğum da o zamanki hükümetin (Tevfik Paşa Hükümetinin) Kürdistan Teâli Cemiyeti azâsına Kürdistanı kendilerince kurtarmak mümkün olmadığını, şimdilik nakden yardım edilemese de vesâ'it-i sâire ile mu'âvenet mümkün olacağını söylediklerini işitmekle teyit ettim. Kabine azâsından bir zât da Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti azâsına aynı me'alde beyânatta bulunmuş. O halde Anavatanı Ermenistan olmaktan kurtarmak icâb ediyordu. Ortada maddi bir kuvve-i müdafa'a henüz vücûda gelmemiş olduğundan vesâ'it-i iknâ'îye ye ehemmiyet verildi. Muhtelif meâl ve ifade ile verilen muhtıraların hedef ve gayesi mümkün olduğu kadar büyük bir Kürdistan hükümeti vücûda getirerek Ermenilerin istilasından tehâffuz etti. Kürdistan'da da şubeler açmaya muvâffak olan Kürdistan Cemiyeti, Erzurum Kongresi esnasında ve ona müt'âkib zamanlarda Anadolu'da uyanmaya başlayan intibâh ve hareketi mana ve şümûlünü derhal anlamış ve bu güne kadar da o hareketin intâç edebilmesi mütemennâ-yı avâkib-i mes'udeyi bir an için nazarından kaçırmamıştır. Bunun bir delilini Haziran'ın ilk

Orijinal Sayfa Numarası: 9

iki haftası zarfında (Kürdistan Teâli Cemiyeti) nin kendi şubelerine al'el-umûm Belediye Reislerine hitaben neşr ve irsâl etmiş olduğu umumda harekât-ı milliyeye ve Mustafa Kemal Paşaya karşı Kürtlerce takip edilmesini tavsiye ettiği Hatt-ı Harekâta bulacaksınız. Makâmat-ı aidesindeki dosyalarda bil-tâbi' mevcuttur. Kendim ve müdürün bil-cümle rüfekâ-ı mesâim Kürt ve Türk arasında herhangi bir suret ile kan dökülmesine mani olmaya ve Harekât-ı Milliyeyi her ne suretle olursa olsun rehn-i düçar etmekden tevki etmeye bezl-i mesa'i etti. Daha fazlasını yapmak bizden istenilmemelidir. Bu vak'a henüz tarihe karılmamış olduğundan tafsilinden ictinâb etmek mecburiyetindeyim. Esasen bu kadar izahât bile fazla oldu. Şunu diyebilirim ki Türkiye'nin şan ve şevketinin alâsını, istiklâl-i tam ile zi-terâkki ve zi-nüfuz olunmasını halisâne temenni edenlerdenim. Türkler "Sevr Muahedesi" ile esârete alındıkları vakit akvâm-ı saire-i İslâm için fevz ve necât ne dereceye kadar mev'ut olabilirdi.? Belki yalnız bu kana'ât-i siyâsiye, ve rehber-i emel ve harekâtımız olsa bizim hiçbir vakit Türk düşmanı ve ma'nâ-i asli ve hakikiyesi ile hain millet-i vatan olmadığımızı isbâta kifâyet eder. Bu sözlerle bize hâin-i vatan nazâriyle bakılacağından tevehhüm bile ettiğimize lütfen kâni' olmayınız.

Zülfî beye yazdığım gibi" kaç nâsiye vardır çıkacak pâk

Orijinal Sayfa Numarası: 10

ve dirahşah" derlerse Şükrü Mehmet'in alını gösterilebilir, demiş idim. Bizim şahsın kerameti kendinden menkûl kâbilinden olmamak için mâzi-i kâribe bir nebze ircâ'-i nazar etmeme müsâ'ade buyurunuz.

Kürt Cemiyetleri, memleketlerinin komşuları bulunan Ermenilere peşkeş edildiği vakit ve ortada henüz şayân-ı i'timâd bir kuvve-i mukâvema bulunmadığı esnâda vesâ'it-i siyâsiyeye mürâca'at ederek bir taraftan Avrupa'luların teveccühlerini kazanmaya gayret etmişler, diğer taraftan rakipleri ile anlaşarak Kürtlerin bir sürüden ibaret olmayıp bir idare-i muntazame te'sisine, bina-berrin icrâ-i hükümete muktedir bir millet olduklarını Şerif Paşa - Nubar Paşa İtilâfnâmesiyle Ermenilere tasdik ettirmişler ve hudûd ihtilâfını mütefekkin-i muhtelit komisyonunun tedkikât-i mahalliyeye müstenid takdirine teâllik etmişlerdir.

Bu i'tilâfnâmenin Kürtlere ne kadar müsâ'id olduğu ma'lûm-ı âliniz olsa gerek. Mesâ'i-i mütevâliye neticesinde en müfrit Kürt milliyetperverlerini bile tatmin edecek

mevâtın “ Sevr Muâhedenâmesi” nin Kürdistan faslına idhâline muvaffak olmuşlardır. Mesâimizin istikâmet ve hedefi hakkında bir hükm-i sâlim vermeniz için fa’âliyet-i siyâsiyemizin nasıl bir zihniyet hava-yi nismisi dahilinde cereyan ettiğini bilmeniz lazımdır. Yalnız Kürtler, Türkler değil, hatta

Orijinal Sayfa Numarası: 11

Avrupalılardan birçokları bile Avrupa amâl-i siyâsiyesinin tahakkuku için saldırılan Yunan ordusunun bu faci’aya er geç gâlibe-i kâmile ile hitâm vereceğine muhakkak bir kazıyye-i nazârıyla bakıyorlardı. Afyonkarahisar zaferine kadar devam edegelen kana’at dairesinde, yapılan işlerin haklı olduğu ve ma’zur görüleceği derkârdır. Mösyö Loid Corc bile aşk-ı istiklâl ile göğüsleri kabartan Anadolulular karşısında ne kadar derin bir hüsrân ile aldandığını anlamışlardır. Daha ileri gidiyorum, Harekât-ı Milliyeyi sevk ve idare eden zevât-ı aliyenin bazıları sırası düştükçe, icap ederse Erzurum dağlarına çıkılır ve yine Misâk-ı Milli’nin tahakkukuna kadar müdâfa’adan fâriğ olmayız diyorlardı. Demek oluyor ki müdâfa’anın behemehâl mümkün olacağından bahs yok. Ma’azallah, Yunan ordusu galip gelmiş olsaydı bizde Avrupa’nın nazâr-ı teveccühe takdirini celb etmemiş bulunda idik memleketimizin Ermenistan’a ilhâkı işden bile değildi. İşte şu endişe ile çalışan bizler, hakikatte, Kuvvâ-i Milliye’nin ihrâz-ı zafer etmesini diliyor idik.

İspatı: Vakit oldu ki Kürdistan’da Türk hâkimiyetine nihayet vererek Kürt idaresi tesis işden bile değildi. Fakat biz hiçbir vakit Türk ve Kürt arasında sevk-i dimâ ile neticelenecek bu dramı oynamayı tecavüz etmedik. Esasen yekdiğeriyle

Orijinal Sayfa Numarası: 12

İle’l-ebet dost geçinmeye husûsât-i adide ile mecbur olan bu iki millet arasında yeniden tohum-i nifak saçmak keyfiyetinin bütün vehâmetini idrâk ediyor idik.

Sâniyen, Kürdistan’ın Türkiye’den ayrılması, bu sırada ihzâr etmek her iki millet için na-kâbil tahmini netâyic-i muzırrayı intâc ederdi. Çünkü bu tefrika ile Türklerin müdâfa’asını za’afa ve belki de felce uğratarak bir esâret-i dâ’imeye sebep olmuş olacaktık. Bunu içimizde hiçbir müdrîk şahıs kabul etmez ve bi’l-akis takbih ederdi. Sonra ma’hud mu’âhedenin imzası günü, 10 Ağustos 1920 Kürt hukûk-i siyâsiyenin resmen tanındığı günü ilan-ı şadumânı edeceğimize Türklerle birer elim bir yas içinde

kaldık. Meserriyetimizin izhârını her iki milletin amâl-i milliyesinin tahakkuk gününe te'allik etdik. Kürtlerle tarihte teşrik-i mesâ'i ettikleri günden bu güne kadar onlarla beraber vatan-ı müşterekin müdâfa'âsı için döktükleri kanı, bıraktıkları eytâm ve erâmilin ıstırabât-ı giryânını, şüphesiz müsait bu günde nazâr-ı dikkate alacaklardı, elbette büyük kardeşlerimizin bizlerin inkişâ-ı millinize yardım edeceklerdi. Bundan ümitvar idik. Lüzûmundan fazla tafsîl ettiğim bu mesele-i tarihe ne vakit karışırsa ve bî- taraf müverrihlerin hadde-i tedkikinden ne vakit geçer ise o vakit bilhassa bu bâbdaki

Orijinal Sayfa Numarası: 13

hidemât-ı acizânemin vüs'at ve şümûlü anlaşılır. O vakit Kürtlerden ziyade Türklerin bendenize ne derece medyûn olacakları tayin eder, şimdilik fazlası muzırdır.

Kürt Cemiyetleri, Kuvâ-yı Milliye aleydâr olan bütün Türk heyetlerine karşı lâ-kayd kalmışlardır. Hiçbir vakit i'tlâf - Hürriyet Fırkasına nazâr-ı iltifât ile bakmamışlardır. Hatta İzmir'in işgaline müte'akib reislerini tekrar kabineye girmekten men' etmişlerdir. Fi'l-vâki' reisleride daima hem efkâr olarak İtilaf ve Hürriyet Fırkasından çıkmıştır, herkesten ziyâde onlara aleyhdârlık etmiştir.

Şahsi kanâ'atim, Kuvâ-yı Milliye'nin ilk müsait fırsatta İngilizlerle itilâf edip azami ne koparabilirlerse onu kurtarmaları zemininde idi. Bu kanâ'atimi her mahfilde izhâr ve isbâta çalışır idim. İngilizlerle akvâm-ı siyâsiyenin anlaşmasında fevzî'l-felâh olduğu kanâ'atimde idim. Bu münâsebetle Gazi Paşa hakkındaki efkârımı beyân etmeme müsâ'ade buyurunuz. Daha Anafarta Muhabere-i meşhûresinden itibaren silah arkadaşlarından Binbaşı Mustafa Celallettin Bey vasıtasıyla kendilerini tanımış idim. Bilâ-inkita' bu güne kadar haklarında en samimi hürmet ve takdir hissiyle mütehassis bulundum. Kudret-i askeriyeyi kadar kanâ'at ve fetânet-i siyâsiyelerine i'timad ettim. Şimdiye kadar da menfa'at-i

Orijinal Sayfa Numarası: 14

şahsiyesini muhil yalnız bir hareketinden başka bi'l-cümle icra'âtında isâbet görüyorum. Kendileri içim muzır olan bu harekâtda alemü'l-İslamda derin bir inklâb uyandıracak mahiyeti hâizdir. Bütün bu zahmetleri ihtiyârdaki maksadım, Türk ve Kürt münasebat-ı müstakbelesine dair ma'ruzât-ı atiyemin derece-i sıdk ve hulûsi hakkındaki bir fikir verebilmektir.

Mektubumun baş tarafında diyorum ki meclisin küşâdı münâsebetiyle vaki' olan beyanâta Kürdistan'a müteâllik bir şeyler öğrenirim diye bu satırları yazmak için bekledim. Bir şey öğrenmedik, o halde istiknâha çalışalım:

Türklerin siyaseti ne olabilir? Onu istihrâca çalıştıktan sonra Kürtler ne istemelidir? Bunu tasrihe gayret edelim.

Türkler, ya bu gün ki Türkiye hudûdu dâhilindeki Kürtleri Osmanlı Devleti idaresinde olduğu gibi, ale'l-hâle terk ederler, yahud Türkleştirmek politikasını takip ederler, yahud Panturanizm gayesini takip ederek imhâ ve tehcîr politikasını ittihâz ederler. Bir dördüncüsü de Kürtleri bir millet olarak tanıyıp kendilerine müsait olmak esbâbını izhâr ederler.

Kürtler Osmanlı idaresinde olduğu gibi kalırlarsa ne kendilerine nede başkalarına fâ'ideli olmadıktan başka belki muzır olurlar.

Orijinal Sayfa Numarası: 15

Çünkü cahil, fakir ve bedevi kalacaklardır. Ni'met-i ma'ariften mahrûm kalan milletteşlarımız, her şeye, iyiye de fenaya da alet olabileceklerdir.

Türkleşmek meselesine gelince: Eğer Türklerin Kürtleri temsil edebileceklerine - muhterem Ziya Gökalp Beyefendi gibi - kânî' olmuş olsa idim kendimi pek bahtiyâr add edecektim. Üç dört yüz sene evvel kılıç kuvvetiyle temsil edilemeyen Kürtleri, bundan sonra Türkün zayıf Hars Medenisi hiçbir vakit ma'alesef temsil edemeyecektir. Eğer yabancı bir ırkı temsil etmek mümkün olsa idi, Almanlar, Alman Lehistanlı dedikleri "Poza" ve havalisindeki Lehlileri temsil etmeye muvaffak olurlardı. Bütün (Leh) köylerinde, ta'bîr-i diğerle bütün şarki Almanya'daki mekteplerde yalnız Almanca tedrisât yapılırken, Lehçe konuşanlar her türlü işkence ve zulme maruz kalırken Leh çocuklarının bir kelime Almanca öğrenmedikleri ve daima Leh kaldıkları herkesin malumudur. Almanya, o kudret-i ilmiyesi ve hırsının yüksekliği ile, ma'arif bütçesine tahsîs ettiği o "Kolosal⁹⁶" meblağı ile Lehleri temsil edemezse asabiyet-i milliyesi her türlü münakaşanın fevkinde olan Kürt köylüsü, bâ-husus bu millet asrında nasıl Türkler nasıl Türkleri temsil edebileceklerdir? Kürtleri tanımayan ve bu gün ki cereyânlardan tegâfûl eden bazı kafalar bunun

---

⁹⁶ Colossale: muazzam, haddinden büyük.

Orijinal Sayfa numarası: 16

mümkün olacağına kâni' olarak kıymetli vakitlerinin heder olmasına meydan verecek olurlarsa vebâli onların boynuna...!

Türkler ile hoş geçinmekten başka bir siyâset takip etmemeye mahkûm olan Kürtlerin Türkleşmesi ne kadar tatlı bir hülyâdır!... Bu mümkün olsa idi, şimdiye kadar bir tahtakurusu kanını bile akıtmaktan çekinen Şükrü Mehmed bu tarz siyâsetin tahakuku için en Ferveni, hâr ve samimi bir feda'i olurdu! Heyhât bu bana pek müstehil görünüyor. Unutmayalım ki Kürdistan şimdiye kadar kendi ayarında akvâm ile muhât ve mahsûr iken şimdi - velev ki bi'l-vâsita olsun Avrupalılarla temasta bulunur. Bu mücâveretin ilmi, ictimâî ve bâ-husûs siyâsi tesirleri Türk ricâl-i muhteremesi hafi değildir. Kürtler rahat ve cahil oturmak isteseler bile haricin çok defa cazibedâr ve iğfâlkâr tesirât ve tahrikâtından masun kalamazlar. Bu hadiselerde, Türk kardeşlerimizi ara sıra iz'acdam hâli kalamazlar.

Cebren temsil ve imhâ politikası: Belki mümkündür. Belki diyorum. Çünkü top tüfek ve vesâ'it-i cedide-i harbiyeye karşı Kürtlerin kendi kendilerini müdâfa'a edememeleri muhtemeldir. Her ne kadar Ermeni Tehcîri kadar kolay olmasa da nihâyet her türlü fedâkarlığı göze aldırınlar için mümkündür. Fakat

Orijinal Sayfa Numarası: 17

bundan ne fa'ide olur? Kilometre murabb'a başına üç dört kişiyi isâbet eden bilâhare bütün halkı kılıçtan geçirdikten sonra oraları kim i'mâr edecek? Kim siyalet edecek?

Memleketin serveti, her halde tahtü'l-arz ve fevkü'l-arz mevcut servet-i camede ve nebâtiyesi değildir. İnsanlarıdır, kolları ve dimağlarıdır. Üç milyon zende, tevana, her türlü terakkiye kabiliyetli bir halkı imha etmekle ne kazanılır? Hiç. Oraya hâricden muhâcir getirerek iskân ederiz. Muhâcerat ile tezyîdî nüfûs keyfiyetinin ne kadar güç olduğu biz öğrenemedik ise kim bilir? Hangi servet ile hangi bütçe ve havâhiş ile muhâcir getirtip yalçın kayalar üzerinde iskân ve ibâte edecegiz? Belki bazıları için bir "Utoqie" olan bu iskân-i cebren müsmir olmayacağına kana'atim ber kemâldir.

Ancak milliyetlerinden, imhâ ve tehcîr suretiyle, vaz geçmelerini belki mümkün gösteren bu usul Kürtlerin felâket-i uzmasını ve Türkün hasar-ı azmini intâç eder. Gazi Mustafa Kemal Paşa gibi cidden sahib-ı insâf ve fetânet bir mürşid harsları olan Türkler kendileri için feda-i nefis etmeye her dem müheyya Kürt kardeşlerine bu mu'âmele-i

narvabi, hiç olmazsa milliyetperverlikleri hürmetine revâ görmeyeceklerdir. Bazı kasırü'l-basir Kürt ve Türk ricâlini

Orijinal Sayfa Numarası:18

gözleri önünde bir kâbus-ı mahûf tarzında yükselen bu ha'ilenin ümid ederim ki muhayyel olmaktan başka bir kısmeti yoktur.

Dördüncü şık Kürdü bir millet olarak tanımak ve hukuk-i siyâsiyesine hürmet etmek. Bendeniz bil-tecrübe kâniyim ki - tecrüben “Yemen” deki hocalığımdandır hiçbir millet ecnebi bir hars ile temeddün edilemez. O halde milliyeti tanıyan Kürt milleti mütemeddin ve müterâkki olmak kabiliyetini iktisâb eder ise Kürd'ün bu inkişâf-i mes'udenden evvel emirde müstefid olacak olan yine Türk milletidir. Harsen, medeniyeten Kürtten daha müterakki olan Türk, Kürt'ün menâbi'-i servetinden istifade eder, Türk'e hücum edecek hârici düşman karşısında Türk'ün muntazam teşkilât-i askeriye ve medeniyesine girmiş, öteden beriden toplanmış ve Türk'ün hesabına teçhîz edilmiş, Kürt askeri yerine vazife-i askeriyelerini tamamiyle müdrik, zabt-ı rabt altına alınmış memleketleri hesâbına teçhîz ve i'âşe edilmiş, Türk gibi gaye ve mefkûre sahibi, izzet ve nefse mâlik, muntazam Kürt kıt'âtı bulacaklardır.

Türk'ün vahdet-i siyâsiyesini ihlâl etmeyecek olan Kürt milleti kendi an'anât-i milliyesi arasında hatve-endaz olur iken hiçbir vechle, hiçbir surette Türk'ün menâ'fi'ini ihlâl müstenid bir istikâmet almamasına, her iki milletin de i'tina etmesi müşterek mefkûre ve müşterek vazifelerden olacaktır. Türk, Kürt hukuk-ı

Orijinal Sayfa Numarası: 19

siyâsiyesi kabul eder iken Kürt'ün kendisine muzır olabilecek şekilde inkişâfına mâni' olmakta muvazzaftır. Kürt kendi hakkını arar iken ve hakkı kendisine verilirken ona, veliyü'l-irfânına hürmet ve bütün hukuk ve menâfi'ine ra'bet etmesi de öğretilcektir.

Türkler Kürtlerin haklarına ri'ayet etmekle evvel emirde umûr-ı dâhiliyelerini her türlü teşviştan siyânet etmiş olurlar. Bendeniz, bütün ilhâmâtımı tarihten almak istiyorum. Meşrutiyet devrimizde parlamentoda başlıca iki fırka vardı: İttihâd ve Terâkki- Hürriyet ve İ'tilâf. İttihâd ve Terakki Türk hakimiyet-i milliyesini te'sise istihdâf ve Türk nüfuz ve harsının tefavvukunu umde ittihâz eden bir fırka idi. O vakit ki Hürriyet ve İ'tilâf ise Türk idaresinin za'âfını ihzâra sarf-ı mesa'i eden anâsır hristiyasına mensub meb'uslarla

fikir-i iftirâk besleyen Arnavud, Arap meb'uslarından müteşekkil idi. Arnavut ve Arap meb'uslarının ekseriyeti anâsır-ı Hristaniye ile belki gayr-ı mu'terif olarak, fakat "Tacile" ve gayr-i ihtiyârî bir i'tilâf ile Türk hakimiyet-i milliyesini yıkmaya çalışıyorlardı. Halbuki bunların meyânında tek bir Kürt meb'usu bile yoktu. Lütü Fikri Bey ise müstakil idi. Bu dakikaya gerek vakıf ve gerek gayr-i vakıf hiçbir Kürt meb'usu iftirâkçılar ile teşrik-i mesâ'î etmemiş idi. Buna da hakikatte sebep yok gibi idi. Çünkü İttihatçılar o vakit

Orijinal Sayfa Numarası: 20

Türkçülük siyâsetinî bu kadar alevlendirmemişlerdir. Zâhiren Türk ve Kürt müsâvî idi. Hâkimiyet-i islâmîye diyor iseniz Kürt'te dâhil, Osmanîye diyor iseniz, her ne kadar Türk hâkimiyeti maksûd bile olsa izzet-i nefsi ceriha-dâr etmiyor: Çünkü "nâm-ı mülûkâne" herkesin meclûbi ve mahbûbu idi.

Fakat bu gün Türkçülük, bütün teferu'âtıyla vaziyete hâkim olunca (Kürt)'i Türk câmi'asına idhâl etmek pek gayr-ı tabii ve Kürtden pek dûn milletler sâhib-i istiâl iken, Kürdlerin kemâl-i hâhiş ile Türk câmi'asına girmeleri mümkündür. Harb-i Umûmiye iştirâk eden gâlib ve mağlûb devletler arasında yalnız Kürtler, İnan, Türk ve Irak devletleri arasında münkâsım olarak kalıyorlar ve kendi mukadderât-ı milliyelerine sâhib olamıyorlar. Bu bir hakikat iken Kürt meb'uslarının ittihâz edecekleri tar-ı siyâset ve bütün hulûs-ı kalblerine rağmen parlamentoda âtiyen alacakları vaz'iyet, gâlib-i firka'î hükümeti sarsmağa sâ'î olan muhâlif Türk fırkasına müzâheret, yahud onunla teşrik-i mesâ'î etmek olacaktır. Bu tarz hareket, hiçbir vakit Kürtler için mergûb bile olmasa harsı celb etmekden hâli kalmayacaktır. Hâlbuki Kürde bir hakk-ı siyâsi tanımakla bu mahzur bertaraf edildikten sonra Meclis-i Millide bulunacak Kürd meb'usları, Türk idâresini dâima

Orijinal Sayfa Numarası: 21

takviye etmekle, binâ-berîn ihtirâsât-ı şahsiyeye alet olmakdan ziyâde hükümet fırkasına müzâheret ve mu'âvenet göstermekle mükellef olacaklardır. Bunun dâhili bir kâ'idesinden mâ-'adâ hârici menâfi'î hiçbir vakit istihfâf edilemez.

Lehistan gibi üç devlet arasında munkasım bulunan Kürdistan'ın aksâmından herhangi biri uzuv-ı siyasi **organisme politique** halde konulur ise o kısımdaki Kürtleri vâziyet kendisine bihak bend etmiş ve hâriçte kalan iki kısmı az zamanda ve hiçbir zahmet çekmeksizin kendisine ilhâk etmiş olur. Bir uzuv-ı siyâsi gibi inkişâf eden Kürdistan'ın bu kısmında vâki olacak tahavvülât-ı mes'ûde diğer kan kardeşlerinin gıptasını da'vet edecek ve kendilerinden müterakki kısma iltihâk etmiş olmağla o memleketin siyasi ve iktisadi kudret ve refahını tezyid etmiş olacaklardır. Bir tehlike ve bir menfa'at teşkîl eden bu iki şıktan evvelkisi şüphesiz tercih olunmaya değer.

O halde hem Kürdün inkişâf-ı müstakbeline müsâ'id olmak, hem de Türkün zararını mü'eddî olmamak suretiyle Kürdistan'ın tasavvur edilen idaresi ne olabilir?

Bu şekil idâre için muhtelif numûneler: bulunabilir Avusturya Macaristan, Prusya – Bavyera – Saksonya... İlah, bir hıdîviyyet

Orijinal Sayfa Numarası: 22

teşkili bir cebel-i Lübnan mutasarrıflığı... Tarzında türlü türlü şekl-i siyasiler bulmak mümkündür.

Türkler derlerse ki, biz istiklâlimizi kanımızı dökerek kazandık, hiçbir sebab-i mücbir yok iken, bâ-husus siz Kürtler kuvvetinize istinâd etmez iken nasıl bu kadar metâlibde bulunuyorsunuz? Cevaben deriz ki istiklâl, esâsen bir hak-ı tabi'îdir, o verilmez ki alınsın. Ma'a hâzâ biz Türklerden ayrı yaşamak istemiyoruz. Yalnız Türk câmi'a-i milliyesine hasbe'l-kader ve hasbe'l-nesl girmek izzet-i nefis millimizi cerihadâr ediyor. O an'ane dairesinde terkimiz mümkün olmadığı için bir suret-i tesviye bulmak istiyoruz.

Türkler, ne derlerse desinler ve ne düşünürlerse düşünsünler biz Kürtler de “İsân-ı millimize hâkim ve mahsûl sa'yımıza mutasarrıf olmak” istiyoruz. Bizim bu günkü ve yarınki ahd-ı misâk-ı millimizde bu cümlede hülâsa edilebilir. Bu mütevâzi ve her munsif Türkün de kabul edeceği düstûr-ı siyâsiyi tatmin ve tahsil edecek şekl-ı idare müteşekkiren makbûlümüzdür. Biz Kürtler ne taç ne taht peşindeyiz, ne de milli an'anemizden ayrılarak tecavüzkâr bir politika ta'kib etmek fikrindeyiz. E'l-yevmü'l-kıyâm bu gâyemizin tahakkukuna kadar kim ile olursa olsun uğraşacağız, bir ferd bile kalsak vaz geçmeyeceğiz. Hakk-ı hayatını isteyen milletler, zâhiren ne kadar zebûn ve nâ-tuvân

Orijinal Sayfa Numarası: 23

görünürlerse görünsünler, iş başında her biri bir kaya parçası kesilir. İşte bunun gârâ misâli Türkler. Topundan tüfeğinden mahrûm, seneler değil asırlarca kendilerine fâ'ik düşmanlarla uğraşan Türkler, Türk heyecanı, Türk milleti bunun bir .... Kitle-i müheyyibesini nasıl yere serdi? Hakk-ı hayâtını, hakk-ı istiklâlini ne kadar parlak suret de teslim ettirdi? Türk için doğru olan, Türk için celil ve kudsi olan bu varlığı Kürt için istemek cinâyet mi olur? Yoksa hayal mi.?

Hiçbir millet, adaletten ayrılmak için kuvvet ve satvetine güvenmemelidir. Fırkalar, hükümetler, hatta milletler kendilerini en çok kuvvetli zannettikleri vakit sükût etmişlerdir. İşte misâl-ı tarihi İttihâd ve Terakki, hiç ummadığı zaman da 21 Mart ihtilâlini yaşamıştır. Venizelos, Loid Corc kendilerini fermân-ı fermâ zannettikleri vakit düşmüşlerdir. Koskoca sultan Abdülhamid İdâre-ı müstebidesi üç, dört Jön Türkün teşkil etmiş oldukları cemiyet vasıtasıyla, neşr etmiş oldukları envâr-ı hakikat ile bir günde yıkılmıştır. Artık milletler, kendi mukadderâtlarını bizzat idare etmeleri beyne'l-milel bir akide, bir düstûr olmuştur. Hiç bir kuvvet, bunu men' edemez. Fakat biz bunu bu günü düşünerek istemiyoruz, biz Türklerden suret-i kat'iyeden

Orijinal Sayfa Numarası: 24

ayrılmayı hiçbir vakit düşünmüyoruz. Mukadderâtımızı onlarınkine rabt etmekden fâriğ değiliz. Çünkü Türklerle Kürtlerin coğrafi, iktisadi, dini revâbıt-ı müstemireleri bu iki milleti daima i'tilâf ve ittifâk-tâm halinde yaşamaya mecbur ediyor. Bizi kendi halimize terk etseler, bize boykot yapsalar biz onlardan daha çok mutazârrır oluruz. Bendeniz yazılarıma hissiyat katmak istemiyorum. Elimden geldiği kadar bu satırları yazarken heyecan duymamaya çalışıyorum. Ben hadisât-ı mâziye ve müstakbeleyi tahlîl ile ondan çıkardığım neticeleri arz etmek istiyorum. İşte hüsn-ı niyetimin, hulûs-i kalbimin bir nişânesini şimdi arz edeceğim suret-i tesviyede bulacaksınız. Benim gibi ömrünü Türk mekteplerinde, Türk muhitinde, Türk harsı içinde geçirmiş bir adam nasıl bir Türk kadar Türk muhibbî olmaz? Fakat mensûb olduğum milletinde bi-kesliğini, onunda acz-ı fakrini, bilhassa cehlîni gözümün önünden ayıramıyorum. Zât-ı âlinize, o bedbaht milletin ali meb'usâna, necl-i necîbine hitâb ediyorum. Şu suretle latifen dikkatle takip buyurunuz.

İşte herkesi memnun edecek ve tatbîk ve icrâsına (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tarafından kabul edilen esâsât ve kavânîn dâ'iresinde, hiçbir mâni' tasavvur olunmayacak suret-i tesviye:

Misâk-ı Millinin birinci maddesinde “..bir takım revâbıt-ı

Orijinal Sayfa Numarası: 25

diniye ve harsiye ile yek-diğerine merbût ve aynı mefkûre ile mütehasıs anâsırdan müteşekkil ve hatt-ı işgalin ötesinde ve berisinde sakin Osmanlı ve Müslüman ekseriyetine hâ'iz ahâli hukûk-ı ırkiye ve şerâ'it ictimâ'iyelerine mütekabilen hürmetkâr olmak şartıyla hiçbir bahâne ile fi'ilen ve hukûken teczi kabul etmezler.” Fransızcasından tercüme ettim. Görülüyor ki evvel ve ahir, Misâk-ı Milliye kabul ve tedkîk edenler Osmanlı ve Müslüman ekseriyetinden bahsetmekle Türk'ten gayri Müslüman ahâlinin, yani Türk bir ırkın mevcudiyetini kabul ediyorlar. Bu ırk, Kürt ırkıdır. Hukûk-ı ırkiyye ve şerâ'it-i ictimâ'iyeye hürmet-i mütekabilinde bulunmak istemekle Kürt ırkının hukûk-ı ırkiyye ve şerâ'it-i ictimâ'iyesini kabul etmiş oluyor. Acaba bir milletin kendi lisânını ta'lîm ve tedvîn etmekten daha mukaddes ne hakkı olabilir? Gerek Osmanlı devletinde ve gerek yeni Türkiye hükümeti dâhilinde bi'l-cümle milletlerin mukaddesâtına hürmet oluna gider iken Kürdün lisânından aziz ne mukaddesâtı olur? Lisânı olmazsa adâb-ı diniyesini edâ edebilir mi? Misâk-ı Milliye gayri Türk bir cami'ânın vücûdundan bizi haberdâr ediyor. Bu cami'ânın şerâ'it-i ictimâ'iyesi ayrı. O halde teşkilât-ı esâsiye kanûnnâmesinin yirmi ikinci maddesine mürâca'ât ile “ aralarındaki münâsebat-ı iktisâdiye ve içtimâ'iyeye ve lisâniyeye nazaran vilâyetleri birleştirerek müfettiş-i umûmilik mıntıkları ihdâs” edilir. Mesele basit.

Orijinal Sayfa Numarası: 26

Ekseriyetle Kürtlerin sakin oldukları havâliyi 22. Maddenin ta'rifâtı vechle birleştiririm, Müfettiş-i Umûmilik ihdâs edelim. Bu Müfettiş-i Umûmilere aynı kanûnnâmenin 23. Maddesini harfiyen tatbik edelim. Bu günki idare-i vilâyet kanûnnâmesi mevâdı da maksadı te'min eder. Yalnız bu kanûnnâmede zikr edilmeyen bir maddeyi yazmadan ilâve edelim: Müfettiş-i Umûmi Kürt olmalıdır. Bu Kürt, ricâl Devlet-i Osmaniden olabilir, Meb'usân-ı Kirâmdan olabilir. Müfettiş-i Umûminin intihâbı Millet Meclisi tarafından icrâ' edilir. Azli de bazı kuyûda tâbi' olur ordu, siyâset-i hâriciye ve ale'l-

umûm mesâ'il-i müşterekenin halli Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine ait olacağı için her türlü tohum-ı iftirâk saçılmasına da müsait bulunmayacaktır. Esasen buna imkân ve lüzum da kalmayacaktır. Yalnız Müfettiş-i Umûmiyelik statüsünde göremediğim bir hususun arzı kâideli add ediyorum: Müfettiş-i Umûmilik mıntıkası dahilinde icrâ' edilecek intihâb-ı umûmi ile müntehib meb'uslar Müfettiş-i Umûmilik makarr-ı idâresinde vilâyet Meclis-i Umûmi-i Kebiri nâmıyla toplanarak kendi hudûd ve salahiyetleri dahilinde kavânin ve nizâmatı nisbiyet ve Müfettiş-i Umûmiliğin bütçesini tanzim ve icra'âtının vücuhası ta'in

Orijinal Sayfa Numarası: 27

edeceklerdir. Bu meclisin salâhiyeti bir **LANDTAS** mahiyetinde olacaktır. Türkiye ve Kürdistan'a ta'alluk eden mevâd için Ankara'da ictimâ' eden Büyük Millet Meclisine Kürt Meb'usları kemakân devam edeceklerdir. Mevcûd kavânin-i devletin metin ve ruhuna muvaffak ve misâk-ı milli mündericâtına mutâbık olan iş bu ma'ruzâtım kabul buyurulur ise bütün Kürt evlâd-ı vatanı kemâl-i havâhiş ve sadakatle vatanı ve milli amâl-i müşterekenin husûlüne bezl-i itimâm ve vukufu nefis ederler. Kürt Misâk-ı Millisi de ta'bir edilen ve edilmeye layık olan muttâlib – ki Kürt lisânına hâkim, ve mahsûl-i say'ına mutasarrıf olmalıdır cümlesiyle telhis olunabilir- bu suretle tahâkkuk ederek iki kardeş millet arasındaki revâbıt-i kadime-i muhâdenet bir ahidnâme ile takviyet bulunmuş olur.

Ümit ederim ki en müfrit Türk milliyetperverleri de bu kadar mütevâzi, fakat samimi ve gayr-i kâbil tebdîl-i muttâlib-i milliyemizi kemâl-i takdir ve istihsân ile kabul buyuracak ve her iki memleketi harabe-i zâra çeviren uzun ve çetin harbin açtığı yaraları kanatmaksızın saracaklardır. Aynı zamanda ümit ettim ki Türk- Kürt meselesi yoktur terânelerini onlar da tekrar etsinler, Kürt, Türk birdir ve Kürt-Türk demektir tecâhil-i sâfiyanesinde bulunsunlar. Türk Kürt meselesi daima mevcut olagelmiştir. İstanbul'da mütârekeyi

Orijinal Sayfa Numarası: 28

nüte'akib gelen bütün kabineler Kürt meselesini anladıkları vecihle halletmek istemişler. Fetânet ve dirâyât-ı siyâsiyesiyle bütün seleflerine tefavvuk eden Ankara Hükümeti kabineleri kendi nokta-i nazarlarından haklı olarak, harbe devam ettiği müddetçe bu

meseleden bahs etmemişlerdir, çünkü Müdâfa'a-i Milliye za'afa uğrayabilirdi mütâla'ası vardır fakat şimdi bir mâni' kalmamıştır.

Feyzi Beyefendi kardeşim, size çok rica ederim, bu meseleyi ihmâl buyurmayınız. Kürt mebuslarının en kıdemlisi, **EOYEN** i olmanız, kabine a'za-i kirâmından bulunmanız ve aramızdaki red ve muhâlasât-ı kadimeden dolayı bendenizi iyi tanımanız itibariyle ma'ruzât-ı acizanemin vesatât-i âlinizle icâb edenlere tebliğine müsâra'at ediyorum. Elçiye zevâl olmaz. Türk ve Kürt milletlerinin menâfi'-i müşterekelerine hâdim olduğunuzu zannettiğim mutâla'âtım mevki'nizi sarsmaz. Ankara mehâfil-i siyâsiyesinin Kürtler için ne düşündüğünü biliyorum. Esasen muntazam gazetede okumuyorum. Muhit ve zaman-ı tetkike imkan bulmadan damdan düşer gibi ortaya attığım bu meselenin nâbi mevsim olduğuna hüküm edeceğinizi aklıma bile getirmem. Kürt meselesi ancak ve ancak Mustafa Kemal Paşa'nın zaman-i riyâsetlerinde halledilebilir. Müşarun ileyh evsâf ve kemâlatı

Orijinal Sayfa Numarası: 29

hakkındaki kudret-i kalemiyemin müsâ'adesi nisbetinde elfâz-ı cemile ve senâ'îye sarf etmediğimin sebebi riyakârlığa haml edilmesi korkusudur. Paşanın zaman-ı iktidarlarında Kürtlerinde dirâyet ve basiret-i siyâsiyelerinden müstefid olmalarını temenni ediyorum. Allah mu'ammer etsin, insan olmak hissiyatıyla fânidirler birçok âsâr ve delâ'îliyle Paşanın Kürtleri sevdiklerine hükm ediyorum. Müşarun ileyh yerinde sakallı paşa gibileri bulursa idi kim bilir şimdiye kadar ne kanlı fâci'aların şâhidi olurduk.

Sonra zât-ı âliniz bütün Türklerin i'timâdını kazanmışsınız. Bu kadar mühim meselenin müzâkeresi ekseriyât-ı teşebüs-i ârâya mûcib olur. Paşa hazretleri gibi azim ve irâde sahibi, kanâ'at-ı fikriyelerini rüfeka-i siyâsiyelerine telkin edebilir, inde'n-nâs **POPULAIRE** bir zâ'im-i zeyl-i şerifden mâ-'ada kimse bu meseleyi hal-ı hasm edip atamaz. Paşa, en samimi milliyetperverlerin bir unâmüze-ı bedi'i olmak itibariyle aşk-ı milliyi herkesten ziyâde takdîr ve tahsîn ederler. Vücuda getirdikleri eser-i mu'âzzâmın önünde milliyetin ma'na-i mübârikini ve kudsiyetini müdrîk her medeni insan gibi hürmetle, eğilir iken Türk- Kürt münâsebât-i müstakilesini sağlam ve gayr-i kâbil-i indirâs esâsâta müstenid olarak te'sise inâyet buyurmalarını bi-hüsnü'l-kalb istid'a ederim.

Orijinal Sayfa Numarası: 30

Yazılarımın dost hemşehrilerim ve mecliste ki muhterem meslekdaşlarım tarafından okunmasını pek çok arzu ederim. Muhabbet ve teveccühlerine müftekir olduğum dost ve meslektaşlarım bununla siyâsi mesleğime dair fikir edinmiş olacaklardır. Vaki' olan temhidâtın bütün mes'uliyetini kabul ediyorum. Anlaşılmayan noktalar ve izâhı lazım gelen fikirler olduğu takdirde izahât-ı mafsala vermeye imkanı olursa-hazırım.

Yeni Türkiye'nin bir köşesinde gür çiban şeklinde daima büyüme ve kangren olmak isti'dadını hâiz bir maraz-ı ictima'iyenin tedavisi için bendeniz zât-ı âlilerine fırsat veriyorum. Civanmerd fakat bi-kes milletin vekîl-i âlisi bulunmak, sonra aileniz cihetinden Kürdistan'ın vâcibü'l-hürmeten bir hanedanına mensûb olmak itibariyle sizin deruhde buyurduğunuz mes'uliyet ile nihayet Kürdü fikir ve cehâletden kurtarmayı amil edinen hayr-ı havah bu insan bir Kürt olmaktan başka bir sıfatı olmayan Şükrü Mehmed'in mes'uliyeti arasında kıyas kabul etmez fikirler vardır.

Orijinal Sayfa Numarası: 31

Bu cihetden huzûr-ı târihte ma'rûz kalacağınız su'âl ve vebâlin azimet ve dehşetini pîş-i tefekküre alarak işe la'ik olduğu ehemmiyeti atf etmenizi pek çok rica ederim.

İhtirâmât-ı mahsûsâmı kabul buyurunuz efendim.

Emrâz-ı Cildiye ve Efrençkiye Müttehassısı

Doktor

Şükrü Mehmed

İlâve:

Aradan üç ay geçtiği halde bu mektuba henüz bir cevap zuhûr etmemesine nazâran verilecek hükmü - başka söz söylemeden - karâ'in-i kirâmın takdir ve vicdanlarına havâle ediyorum.

Beyrut 18 Kânun-ı evvel 1923

Diyarbakir (Ergani Madeni) Ahalisinden

Doktor

Mehmed Şükrü

Tablo: 1. 1. Hata Ve Sevab Cetveli

Sahife	Satır	Hata	Sevab
1	3	Bekir	Beye
7	3	mecburetindeyim	Mecburiyetindeyim
10	2	Mazii	Mazi'
10	16	Milliyetperverlerini	milliyetperverlerini
12	17	kardeşlerimizin	kardeşlerimiz
14	17	dördücbüsü	dördüncüsü
16	10	Avrupalırla	Avrupalılarla
19	12	hristiyaniyene	Hristiyaniyeye
22	13	mibsak	Misak
23	17	Azmaq	Artık
24	6	Kartmak	katmak
28	13	İlciye	İlçeye
29	6	Edebyom	Ediyorum
29	17	Müstakle	müstakbele
30	5	Ediyom	Ediyorum

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“KÜRTLER TÜRKLERDEN NE İSTİYOR” ADLI KİTAPÇIĞIN DEĞERLENDİRMESİ

4.1. MEKTUBUN GİRİŞİ: ÖVGÜ, METHİYE VE SERZENİŞ

Mektup, Feyzi Bey’e gönderildiğinde ya da ilk yazıldığında normal bir mektup boyutundadır. Ancak; aradan üç ay geçmiş olmasına rağmen Sekban, Feyzi Bey’den bir cevap alamamıştır. Bu durum neticesinde Dr. Şükrü Mehmet’in, mektubu tekrar gözden geçirerek kitapçık boyutuna getirmiş olması muhtemeldir. Kitapçık boyutuna getirilen bu mektup, 18 Aralık 1923 tarihinde M.A. tarafından bastırılmıştır. Kitapçığın sonunda Dr. Şükrü Mehmet, Feyzi Bey’i okuyucuya şikâyet ederek serzenişte bulunmaktadır. Kitapçık şeklinde isimlendirmemiz bundan dolayıdır. Kitapçıkta, Kürtçülük ve Kürdistan konusunda duygu ve düşünceler dile getirilmektedir. Aynı zamanda mektup, politik amaçlı propaganda şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Diğer taraftan bu mektup, başlangıçta kişiye özel (Feyzi Bey’e) iken, daha sonra dönemin ileri gelen İngiliz politikacılarına ve istihbarat görevlilerine de gönderilmiştir.⁹⁷

Kitapçığın girişinde içindikiler mahiyetinde 16 başlıkta içerik sınıflandırılmıştır. Bu başlıkların özüne bakacak olursak; Yeni meclisin açılması ile Kürdistan’a ait beyanata dair anlamsız beklenti, Kürt cemiyetlerinin hedefleri, Türklerin Kürtlere karşı uyguladığı siyasetin gerçekliği, Türkleştirme politikası ve Kürtlerin Türkleştirilmesi üzerine tartışma, Kürtleri Türk camiasına almanın doğruluğu, Kürtlerin idare şeklinin mahiyeti, Milli sınırı ve lisanlarının mahiyeti, Wilson Prensipleri maddesinden olan milletlerin kendi kaderinin tayininin Kürtlere yansımaları, Türk ve Kürt ilişkilerinin dostane olmasının gerekliliği ele alınmıştır.⁹⁸

Kitapçığın ilk sayfaları Feyzi Bey’e tebrik ve güzel temennilerde bulunan Dr. Şükrü Mehmet aynı zamanda biraz da yakarıştaki bulunmuştur. Daha önce yazıp gönderdiği ayrı mektuba cevap verilmemesi bu serzenişin nedenleri arasında olmuştur.

---

⁹⁷ Çanlı ve Küsmez, *age*, 321-322.

⁹⁸ Sekban, *age*, 2.

Fevzi Bey'in mevcut makamından gururlandığını, iftihar ettiğini, yeni görevinde muvaffak olmasını temenni ettiğini belirtmiştir.⁹⁹

Beyrut'tan, Feyzi Bey'e gönderilen diğer üç mektubuna cevap bulamadığından üzüntü duyduğunu ve en azından nezaketen hal hatır soran iki satırlık bir cevap verilmesi gerektiğini içerleyerek dillendirmiştir. Ayrıca kitapçıkta Sekban'ın Zülfü Bey'e de mektup gönderdiği anlaşılmaktadır. Zülfü Bey'e de aynı şekilde içerlediği gözükmektedir.¹⁰⁰ Mektupta adı geçen Zülfü Bey, Mehmet Zülfü Tigrel'dir.¹⁰¹ Zülfü Tigrel, Sekban ve Pirinççioğlu gibi Diyarbakırlıdır. Pirinççioğlu ile hemen hemen aynı dönemlerde görev yapan Tigrel'de İstiklal Harbinden madalya kazanmış ayrıca İngilizler tarafından tutuklanarak sürgün edilmiştir.¹⁰² Sekban'ın hemen hemen aynı kaderi paylaşan bu iki vekile de mektuplar göndermesinin ve her ikisinden de cevap alamaması vekillerin Kürtçülüğe olumsuz baktığını ve Kuvâ-yı Milliye taraftarı olduğunu görmekteyiz.

Yukarıda belirtilen tebrik ve yakarışlı bir girişin ardından konuya başlayan Sekban, siyasi meseleler hakkında düşüncelerini ve meclisin açılması münasebetiyle çeşitli yerlerde ortaya çıkan durumlardan bahsetmiştir.

4.2. DR. ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN'IN MİLLİ MÜCADELE'YE VE ANKARA HÜKÜMETİNE BAKIŞI

Mektupta, politik konulara geçmeden önce kendisini aklama çabası içerisine girdiği görülmektedir. Kendisinin politikaya Mondros Mütarekesinden sonra zoraki sürüklendiğini belirten Sekban, Osmanlı Hükümetlerinin ve İttihatçıların kendisine ve

---

⁹⁹ Sekban, *age*, 3.

¹⁰⁰ Sekban, *age*, 4.

¹⁰¹ 1876'da Diyarbakır'da doğan Zülfü Bey'in Babası Ali Hamit Bey, annesi Nezire Hanım'dır. Eğitimini Diyarbakır Askeri Rüştiyesi ve İdadisinde almıştır. Mektupçuluk Kalemünde kâtip olarak hizmete girmiştir. Bidayet Mahkemesi Hukuk ve Ceza Üyeliği, Meclis İdare-i Vilayet Baş Refakati görevlerinde bulunmuş, son Osmanlı mebusan meclisinde II. ,III. ve IV. dönemlerinde Diyarbakır milletvekilliği yapmıştır. Mondros sonrasında milletvekili arkadaşı Feyzi Bey ile birlikte Ermeni propagandasında bulduklarından dolayı 15 Ocak 1919'da İngilizler tarafından tutuklanarak Mısır'a Seydibeşir kampına götürüldüler ardından 23 Temmuz 1919'da Malta'ya sürüldüler. 6 Eylül 1922'de Ali İhsan Paşa, Kara Kemal ve 16 kişinin bulunduğu bir grup ile Malta'dan kaçmıştır. Malta'da tutuklu bulunana Zülfü Bey 4 Nisan 1920'de I.dönem Diyarbakır milletvekili olarak seçilmiştir. 4 Mayıs 1921'de meclisteki yerini almıştır. Lozan Barış Konferansında Temsil Heyeti danışmanlığı yapmıştır. Lozan Görüşmelerinde gitme sebebinin kendisinin Kürt kökenli olmasıdır. Kürt Sorununu konuşmak üzere Lozan'da bulunmuştur, fakat Kürt olduğunu mecliste de başka bir yerde de ifade etmemiştir. Mecliste işçileri, sağlık, sosyal yardımlaşma komisyonlarında çalışmıştır. Mecliste I. dönem, II. dönem, IV, V, VI. dönemde Diyarbakır milletvekili seçilen Zülfü Bey 29 Ekim 1940 tarihinde vefat etmiştir. Songan, *agt*, 163-164.

¹⁰² TBMM Albümü (1920-1950), 23.

Kürtlere haksızlık yaptığını ifade etmektedir. Ona göre işgal döneminde İttihatçılar, Arap ve Arnavutlara ılımlı davranırken Kürtlere farklı davranmışlardır. Yine Kürtçülük siyasetine girmesini çok basitleştirerek, Doğu vilayetlerinin Ermenilere verileceğinden dolayı Kürdistan'ı kurtarmak için bu işe girdiğini savunmaktadır. Hatta bu durumu güçlendirmek için Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin ve Mustafa Kemal'in kendisini desteklediğini savunmaktadır.¹⁰³

Kendisinin politikaya Mondros Mütarekesinden sonra zoraki sürüklendiğini belirten Mehmet Şükrü Sekban daha II. Meşrutiyet döneminde politikanın içerisinde yer almaya başlamıştır. Kürt toplumunun haklarını savunmuş ve bu minvalde çeşitli kurumlarda yer almış, bu doğrultuda Kürt Teavün ve Terakki Cemiyetinin de kurucuları arasında bulunmuştur. Buradan da anlaşıldığı üzere Sekbanın mektupta yazdıklarıyla yaşamı ve yaptıkları bir tezatlık oluşturmaktadır. Bu tezatlığın sebebini ilerleyen sayfalarda açıklamaya çalışacağız.

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyetinin kimler tarafından kurulduğundan daha önce bahsetmiştik, özellikle 1908'e kadarki son yüzyılda Kürt tarihinde önemli etkileri olmuş ailelerin fertleri bu cemiyette bir araya gelmişlerdir. Daha da önemlisi gerek kurucuların gerekse de cemiyet üyelerinin sadece Kürt emir, şeyh ve eşraf aileleriyle sınırlı kalmaması ve oldukça kapsayıcı bir örgütlenmeyi öngörmesidir. Dolayısıyla böylesi bir grubun çelişki ve farklılıklarına rağmen bir araya gelmesini, amaçları ve sürdürdükleri siyaseti düşündüğümüzde cemiyet ilk Kürt ulusal örgütü olarak tanımlanabilir.¹⁰⁴

İçeriği daha da detaylandırarak olursak ilk etapta Anadolu'yu Osmanlı'dan ayırarak orda yeni müstakil bir idare için her türlü çabayı gösteren Kuvâ-yı Milliye'den bahsetmektedir. Tüm olumsuzluk ve zararlı faaliyetlere rağmen ulaşılan zaferlerin ehemmiyetinden bahsetmiştir. Hatta Sakarya Meydan Muharebesi'nde gösterilen çabada (melhame-i Kübrâ) ve ardından gelen zaferinin fedakârlıklarla kazanılmasında, dirayetli ve doğru siyasetinden dolayı Ankara Hükümetine methiyeler sıralamıştır.¹⁰⁵

Kitapçığın devamında Milli Mücadelede kazanılan zaferler Sevr Anlaşması'nın hükümsüzlüğünü tescillemiştir. Ama hükümsüz olsa da Kürdistan devletinin kurulmasını gösteren bu anlaşmadan şu şekilde bahsetmiştir:¹⁰⁶

---

¹⁰³ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 323.

¹⁰⁴ Işık, *agm*, 44-45.

¹⁰⁵ Sekban, *age*, 6.

¹⁰⁶ Sevr Anlaşması, Mad. 62. Erişim Tarihi: 07.09.2020. http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf

Kürtlerle alakalı bu madde; Fırat'ın doğusunda, ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve 27. Maddenin II/2. ve 3. fıkralarındaki tanıma uygun olarak saptanan Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yerel özerkliğini, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı ay içinde, İstanbul'da toplanan ve İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinden her birinin atadığı üç üyeden oluşan bir Komisyon hazırlayacaktır. Herhangi bir sorun üzerinde oybirliği oluşamazsa, bu sorun, Komisyon üyelerince, bağlı oldukları hükümetlerine götürülecektir. Bu plân, Süryanî Geldanîler ile bu bölgelerin içindeki öteki etnik ve dinsel azınlıkların korunmasına ilişkin tam güvenceler de kapsayacaktır”.

Yine aynı anlaşmanın 64. Maddesinde “İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konuşundan bir yıl sonra, 62. Maddede belirtilen bölgelerdeki Kürtler, bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti Konseyine başvururlarsa ve Konsey de bu nüfusun bu bağımsızlığa yetenekli olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Türkiye'ye salık verirse, Türkiye, bu öğütlemeye [tavsiyeye] uymağı ve bu bölgeler üzerinde bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçmeğı, şimdiden yükümlenir.”¹⁰⁷

Sevr anlaşması Kürdistan hayali ile faaliyetlerde bulunan Kürtçüler için bulunmaz fırsat olmuştur. Bağımsız Kürdistan'ın kuruluş senedi olan anlaşma ile nüfusun çoğunlukta bulunduğu yerlerde bağımsızlığa kavuşabileceklerdi. Ve Türkiye bu maddeye karşı çıkarsa Doğu Anadolu'daki tüm haklarından feragat etmiş olacaktı. Bu zorlu süreçte Ankara Hükümeti İtilaf Devletlerinin Planlarını azim ve kararlılık çerçevesinde bozmayı başarmıştır. Sekban Sevr anlaşmasını sakat doğan ceninin çok kısa süren ömrüne benzetmesinde haksız değildir.¹⁰⁸

Osmanlı son 10 yılını savaşlarla geçirmiştir. Ardı ardına gelen felaketleri yaşayanlar İttihat Terakki Fırkasının siyasetinden gerekli dersi almıştır. Sekban İttihâd ve Terakkiyi eleştirisini bazı önemli konuları önemsemediğı yönünde devam ettirmiştir. Türk-Kürt meselesinde eskiden tecrübe olarak devletin şanını zedelemeyecek şekilde kararlar alınmasının önünde sorun görmemektedir. Sekban kendini Türk dostu olarak ifade ettiği satırlarda mektubun ilerleyen sayfalarında göreceğimiz bazı isteklerinin olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Sevr Anlaşması, Mad. 64. Erişim Tarihi: 07.09.2020. http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf

¹⁰⁸ Sekban, *age*, 6

¹⁰⁹ Sekban, *age*, 6.

Sekban, sürgündeyken yazdığı bu mektupta Türklerle barış içinde yaşanılabileceğini ve Türkiye'ye zarar verecek hiçbir organizasyon içerisinde bulunmadığını savunmuştur. Vatanperver olduğunu iddia eden Sekban, cemiyetler ve siyaset içerisindeki durumuna geçmiştir.¹¹⁰

Mektubunda belirttiği düşüncelerinin aksine Sekban, Milli mücadeleyi destekler nitelikte düşüncelere sahip olmamıştır. Aksine Milli Mücadele dönemlerinde de yurt dışında Türkiye aleyhtarı faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Pirinççioğlu'na yazdığı mektup haricinde İngilizlerden yardım istemek suretiyle yazmış olduğu mektupları mevcuttur. Ayrıca Kürt Cemiyetlerini her zaman desteklediği ve Kürt propagandası yaptığı görülmektedir.

4.3. DR. ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN'IN KÜRT CEMİYETLERİ İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

İstanbul'da kurulan Kürt cemiyetlerinin çoğunluğu 1918 ve 1919 yıllarında kurulmuştu. Kürt cemiyetleri içinde en dikkat çeken Kürdistan Teali Cemiyeti oldu. Bazıları için Osmanlı mirasından bir pay kapma furyası içinde Kürt ayrımcılığı oldukça cazipti.

Dr. Şükrü Mehmet kendini aklamak için cemiyet toplantılarına dahi katılmadığını ve siyasete istemeyerek dâhil olduğunu söylemektedir. Kendisini Türk taraftarı olarak takdim etmekte ve bunu desteklemek için geçmişten bazı örnekler vermektedir. İstanbul'da İlyas Sami Bey'in başkanlığında Vilâyât-ı Sitte (Doğu vilayetleri) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin toplantısına katıldığını belirterek, İlyas Sami ve Feyzi Bey'i buna şahit göstermektedir. Yine bu dönemde Kürt Teali Cemiyeti bünyesinde düzenlenen toplantı davetini kabul etmediğini, zorlama sonucunda ise bir kez gittiğini söylemesi örnek olarak gösterilebilir.¹¹¹

Türkiye yanlısı gözükmeye çabası sürdüren yazar cemiyetlerdeki konumunun değişim sürecini kitapçılarda gördüğü "Büyük Ermenistan" haritalarına bağlamaktadır. Dönemin şartlarına göre olmuş bitmiş gibi gösterilmeye çalışılan Büyük Ermenistan düşüncesi karşısında dehşete düşmüş ve Kürt teşkilatına girmeye karar verdiğini ifade

---

¹¹⁰ Sekban, *age*, 7.

¹¹¹ Çanlı ve Kösmez, *agm*, 323.

etmiştir. Siyasetle ilgilenmeye başlamış ve bölgeyi Ermeni istilasından kurtarmanın çarelerini aramaya gitmiştir.¹¹²

Dr. Mehmet Şükrü, Doğu vilayetlerini, Ermenistan olmaktan kurtarmak için icraatlar yapılması kanaatinde olduğunu, bu hususta henüz yekvücut bir savunma kuvveti olmadığından ikna yoluna önem verildiğini belirtmektedir. Kurtuluş yolunun birinin yeni bir Kürt Devletinden geçtiğini savunanlar arasında yer almıştır. Olabildiğince büyük bir Kürdistan Hükümeti kurarak Ermenistan istilasından kurtulacaklarını düşünmektedirler. Sekban'ın Kürdistan diye addettiği Kürtlerin yoğun bulunduğu vilayetlerde cemiyet bünyesinde şubeler açmaya başlanmıştır. Kürdistan'ın kuruluşunu isterken aynı zamanda Milli Mücadelenin yüceliğini ve başarıya ulaşma temennisini de belirtmektedir.¹¹³

Sekban, Mondros'tan sonra alevlenen Kürtçülük akımını savunma ve kendini aklama amacındadır. Kürtçülük savunmasında ise kesinlikle Mustafa Kemal karşıtlığına dönüşmediğini ve her daim milli mücadele taraftarı olduklarını iddia etmektedir. Kürdistan Teali Cemiyeti, şubelerine, Belediye Başkanlarına hitaben Milli Harekât ve Mustafa Kemal Paşaya karşı Kürtlerin takip etmesi gereken yolu yazmıştır. Sekban, kendisinin Türk ve Kürt arasında kan dökülmesine engel olmaya ve Milli Harekâtı baltalamak isteyenlere engel olmak yönünde çaba sarf ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Türkiye'nin şan ve şerefine artmasını ve istiklalin tecellisini temenni ettiğini söylemektedir.¹¹⁴

Dr. Şükrü Sekban kendisi, Sevr Antlaşması'nın görüşmelerinin devam ettiği sırada Kürtlerin yaşadığı yerlerin Ermenilere peşkeş çekilmesi karşısında rahatsız olduğunu belirterek bunu engellemeye çalıştığını, hiçbir zaman Türk-Kürt çatışmasını arzu etmediğini savunan Dr. Şükrü Mehmet, hiçbir Kürt cemiyetinin de milli harekete karşı grupların içinde yer almadığını savunmaktadır.¹¹⁵ Eğer Türkler Sevr Antlaşmasıyla Anadolu esaret altına alınsaydı ne dereceye kadar İslam ne kadar sürdürülebilirdi? Bu düşünce bile Kürtleri Türk düşmanlığından uzaklaştırdığını belirtmektedir. Kitapçıkta yer alan bu siyasi kanaat bile Kürtlerin izlediği siyaseti aklamaya yettiğini ve vatan düşmanlığı yapmadıklarını örneklerle ispat etmek istediğini göstermektedir.¹¹⁶

---

¹¹² Sekban, *age*, 7-8.

¹¹³ Sekban, *age*, 8.

¹¹⁴ Sekban, *age*, 9.

¹¹⁵ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 323.

¹¹⁶ Sekban, *age*, 9.

4.4. ŞERİF PAŞA-BOGOS NUBAR PAŞA ANLAŞMASI

Dr. Mehmet Şükrü mektubunda Şerif Paşa-Bogos Nubar Paşa Anlaşmasına da yer vermiştir. Öncelikle anlaşmanın detaylarına bakacak olursak İtilaf güçleri tarafından Mondros Mütarekesinden sonra Doğu Anadolu'yu ve Güneydoğu Anadolu'yu Ermenilere bırakılmıştı. Ne var ki İngiltere politikasını değiştirmiş ve Irak'taki sahasını koruyabilmek için Ermenistan'ın yanında ikinci bir uydu devleti kurma kararı almıştır. Osmanlı Devleti'nin bölge üzerinde hak iddia etmesini engellemek için ayrılıkçı Kürt lider ve aşiretleriyle ilişkiler kurmaya başlamıştı.¹¹⁷ Bu devlet Kürdistan'dır. Ayrıca İngiltere'nin, Kürtleri yanına çekmesinin amaçları arasında Musul-Kerkük petrol bölgelerini hâkimiyeti altına almanın yanında Bolşevizm'in güneye doğru yayılmasını ve Türk Milli hareketini bastırmak da yer almaktadır.¹¹⁸

İngiltere eğer Ermeniler ve Kürtler arasında bir anlaşma sağlarsa şu çıkarları elde etmiş olacaktır.¹¹⁹

- Mütareke şartlarına aykırı olarak Irak bölgesinde elde ettiği toprak kazanımlarını meşrulaştırmak.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kendine bağlı Ermenistan ve Kürdistan kurdurarak Kafkasya, Anadolu ve Ortadoğu'da kontrolü ele geçirmek.
- Kürtlerin ayrılmasını sağlayarak, Milli Mücadelenin zafer elde etmesini engellemek.
- Kürtleri bağımsızlığa teşvik ederek Uluslararası kanalda Doğu Anadolu'da Ermenistan'ı meşrulaştırmak.
- Kürt ve Ermenileri Osmanlı'dan ayırarak, devletin yeni sınırlarını oldubittiye getirmek.

İngilizlerin kurduğu bu planda sınır sorunu ortaya çıkmıştır çünkü Ermenistan ile sözde Kürdistan sınırları birbiri ile çakışmaktaydı. Bu durumu çözüme kavuşturabilmek için İngiltere bu iki milletin temsilcilerini bir araya getirerek çözüm üretme yoluna

---

¹¹⁷ Selçuk Ural, "Şerif-Bogos Nubar Paşa Anlaşması ve Ortaya Çıkan Tepkiler", *Ermeni Araştırmaları*, 4, sy. 14-15, (2004), 99.

¹¹⁸ Mehmet Okur, "Milli Mücadele Yıllarında Ayrılıkçı Kürt Girişimlerine Karşı Doğu Vilayetlerinden Meclis-i Mebusan'a ve TBMM'ye Gönderilen Protesto Telgrafları", *Atatürk Dergisi*, 4, sy. 4, (2010), 91.

¹¹⁹ Ural, *agm*, 100.

gitmiştir. Paris'te bir araya gelen Ermeni temsilci Bogos Nubar Paşa ile Kürt temsilci Şerif Paşa 20 Kasım 1919 tarihinde ortak yolu bulmuştur. Bu anlaşmaya göre:¹²⁰

- Her iki taraf da bağımsızlık istemektedir.
- Her iki tarafın mandaterliğini İngiltere üstlenecektir,
- Sınırlar Konferans tarafından belirlenecektir,
- Sınırların içerisinde kalan azınlıkların hakları güvence altına alınacaktır.

Fakat Doğu ve Güneydoğu halkı, İtilaf Devletleriyle birlikte hareket eden sözde Kürt aydınlarına ve Şerif Paşa'ya sert tepki göstermişler, bu doğrultuda gerek son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderdikleri telgraflarla bu kişileri protesto etmişlerdir. Silvan kazasının ileri gelenleri tarafından 29 Şubat 1920'de; Sadarete, Müttefik Devletler elçiliklerine, Paris Sulh Konferansı'na, Heyet-i Temsiliye'ye ve Meclis-i Mebusan'a çekilen telgrafta, Kürt Şerif Paşa'nın Paris'teki faaliyetlerinin millette büyük bir infial uyandırdığı dile getirilmiştir. "milyonlarca lira servet toplayarak Kürt devleti kurmak gibi hasis bir emel peşinde koşan bu kişinin çalışmasının tesirini anlamak üzere bir zaman için olsun bu havaliye gelsin, takdir armağanının bir kurşundan başka bir şey olmayacağını bizzat görecektir..." denilmektedir.¹²¹

Aynı konuyla ilgili Diyarbakır'dan gönderilen telgrafta da, kendini Kürtlerin vekili gibi gösteren Şerif Paşa'nın teşebbüsü şiddetle protesto edilmekte ve Hilafet-i İslamiye ve Saltanat-ı Osmaniye'den ayrılmanın asla söz konusu olamayacağı ifade edilmiştir. Meclis-i Mebusan'da okunan bu telgraflardan sonra kürsüye gelen Bayazıt Mebusu Şefik Bey de, Kürt ayrılıkçılarına ve Ermenilerle işbirliği edenlere yönelik bir konuşma yapmıştır. Siverek mebusu Bekir Sıtkı Bey de konuşmasında arkadaşlarının sözlerine ve Doğu ve Güneydoğu'dan gelen telgraflara atıfta bulunduktan sonra Kürtlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istemediklerini belirtmiş ve Diyarbakır mebusu olarak, çoğunluğu Kürt ve Türklerden oluşan Diyarbakır ahalisinin Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı asla hatırlarına getirme"diklerini, Şerif Paşa'nın Kürtleri temsil edemeyeceğini ifade etmiştir.

---

¹²⁰ Murat Gündoğdu, "Bagos Nubar Paşa'nın Siyasi Faaliyetleri (1912-1922)", (Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2019), 88.

¹²¹ Yaşar Akbıyık, Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş), (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 33-34.

Erzincan'dan gönderilen ve 26 Şubat 1920 günü Meclis-i Mebusan'da okunan telgrafta şöyle denilmektedir:¹²²

Vatan haini, din düşmanı Şerif nam şahsın Bogos Nubar ile teşrif-i mesai ederek Kürtlerin mukadderat-ı atıyyesi hakkında beyan-ı mütalaa ettiğini istihbar ettik. Kürtlük ve Türklük birliktir. Yekdiğerinin öz kardeşi ve din kardeşidir, her iki millet için vatan müşterektir. Tarihi işhad ederek muhterem vekillerimize şurasını arz ederiz ki Kürtler vatanlarının istihlâsı uğrunda şimdiye kadar Türklerle ilk 'saf-ı harb'de kanlarını akıtmışlar ve âtiyen de hükümetimizin beka ve saadeti için aynı surette hareket edeceklerdir. Camia-i Osmaniye ve İslamiyeden hiçbir zaman ayrılmak fikir ve hayallerinden geçmez. Dünyanın sonuna kadar bu camia-i İslamiye ve Osmaniye dâhilinde yaşamak azmindedirler. Binaenaleyh gerek mahüd Şerif ve gerek bunun âmâline hizmet edecek herhangi bir herifin azm-ı mâruzumuz hilafındaki müracaat ve teşebbüsâtını kemâl-i nefretle red ve hükümet-i mukaddesimize tevhid-i mukadderat eylediğimizi bütün âlem-i insaniyete ilan eyleriz. İcâb eden mahallere de müracaat edilmiştir.

Ayrılıkçı Kürt girişimlerine yönelik Doğu vilayetlerinden Meclis-i Mebusan'a gönderilen protesto telgrafları, daha sonra Ankara'da açılan ve hemen bütün Anadolu'nun milli iradesini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de gönderilmeye devam edilmiştir. Bu protestolar arasında Solhan, Çemişkezek, Hasankeyf, Kangal, Palu, Bitlis, Adıyaman, Kâhta, Ahlat, Hizan, Şirvan ve Şırnak havalisi halkının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne çektiği protesto telgraflarını, Eleşkirt halkının Şerif Paşa'yı kınayan telgrafını ve Şırnak Aşireti Reisi Abdurrahman Ağa'nın diğer aşiretlere gönderdiği İngiliz karşıtı mektubu sayılabilir.¹²³

Dr. Mehmet Şükrü'nün mektupta bu olaya bakışı da dikkat çekicidir. Vilayet-i Sitte'nin Ermenilere verilme durumunu öne süren Sekban Kürt Cemiyetlerinin bu durumdan kurtulmak adına siyasete başvurduklarını söylemektedir. Söz konusu siyaset Avrupalıların gözüne girme şeklinde olmuştur. Aynı zamanda rakipleri ile (Ermeniler) anlaşarak bir sürü değil millet olduğunu ve özerk idare kurma yetisine sahip olduklarını ispat ettiklerini söylemektedir. Bu ispat Şerif Bogos Nubar Paşa anlaşması ile

---

¹²² Okur, *agm*, 96-101.

¹²³ Okur, *agm*, 103.

sağlandığını zanneden Sekban İngiltere'nin mandaterliğini destek sağlamak olarak nitelendirmektedir.¹²⁴

Mösyö Lord George'u örnek vererek istiklal aşkı ile göğüs kabartan Anadolu mücadelesi karşısında derin bir hüsrana kapıldığını gururlu şekilde anlatmak istemiştir. Hatta sekban daha ileri gittiğini söyleyerek Milli Mücadeleyi sevk ve idare eden kişilerin bazıları "*icap ederse Erzurum dağlarına çıkılır yine Misak-i Milli onaylanana kadar mücadeleden vaz geçmeyiz*" diyenlerin olduğunu belirtmiştir. Bu ifadeden Milli Mücadelenin kazanılacağından hiç kimsenin umudu olmadığını söylemiştir. Dolayısı ile yapılan anlaşmanın Kürt bekası için yerinde olduğunu düşünmektedir. Milli Mücadele zaferle sonuçlanmasaydı ve Kürtler Avrupalıların teveccühünü kazanamasalardı toprakların Ermenilere verilmesinin işten bile olmadığını söyleyerek Kürtçülük hareketlerini haklı çıkarmak istemiştir. Ne kadar ayrılıkçı faaliyetleri olsa da yine de Kuva-yı Milliye'nin zaferini dilediklerini yazmıştır.¹²⁵

Türklerin yanında olduklarını kendine göre delillerle anlatmaya devam eden Sekban, Kürdistan'da Türk hâkimiyetine son verecek fırsatın ellerine geçtiğini ama hiçbir zaman Türk-Kürt arasında kan dökülmesine razı olmadıklarını eklemektedir.

İki millet ilelebet dost geçinmiş ve bundan sonra da nifak tohumları saçılmasının sonuçlarını bildiklerini dolayısıyla bu işe kalkışmadıklarını söylemektedir. Sekban'ın ikinci delili ise Kürdistan'ın Türkiye'den ayrılması tahmini mümkün olmayan sonuçlar doğurabilirdi. Çünkü Kürtlerin Türklerden ayrılması, Milli Mücadele'yi zaafa uğrattır kötü sonuçlar doğurur hatta esarete mahkûm edebilirdi. Bunu Kürtlerin içinden hiç kimse kabul etmez ve aksine kınardı. 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Anlaşması Kürtlerin Siyasi varlığının tanındığı günü sevinçle kutlamak yerine Türklerle yasa boğulduklarını söyleyen Sekban, sevinebilmek için her iki milletin de siyasi benliğinin kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir. Kürtler geçmiş tarihten beri Türkler ile birlikte mücadele etmiş, evlatları yetim kalmış ve aynı ıstırapı çekmişlerdir. Dr. Şükrü Mehmet Türklerin, bu sebepten ötürü Kürtlerin siyasi varlıklarının sağlanması için yardım etmesi gerektiğini düşünmektedir.¹²⁶

---

¹²⁴ Sekban, *age*, 10.

¹²⁵ Sekban, *age*, 11.

¹²⁶ Sekban, *age*, 11-12.

4.5. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNİN KÜRTLERE UYGULAYACAĞI MUHTEMEL POLİTİKALARA KARŞI DR. ŞÜKRÜ MEHMET'İN TEPKİSİ

Kitapçığın on üç ve on dördüncü sayfasında Feyzi Bey, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'ye övgü dolu sözler yer almaktadır. Diğer kalan kısmı ise, Türkiye'nin 1923 yılı sonrasında Kürtler hakkında uygulanabilecek muhtemel politikalar üzerinde durulmaktadır. Kitapçıkta, orijinal bir fikir bulunmamaktadır. Sunulan öneriler, geçmişte Osmanlı döneminde uygulanmış ve bu dönemde ve ileriki zamanlarda uygulanabilecek İngiliz politikalarının bir özeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolaylı olarak düşünülürse bu mektubu ile İngilizlerin bundan sonra Türkiye'de uygulayabileceği Kürt politikaları üzerinde bilgiler vererek, bir bakıma İngilizlerin bu konuda oluşturacağı politikalar üzerinde durmuştur.¹²⁷

Öncelikli amacı kendini temize çıkarmak olan Sekban ne zaman bu olaylar tarih olup incelenirse o zaman gerçekler anlaşılır ve Kürtlerden ziyade Türklerin kendisine bu fikirlerinden ötürü borçlu olacağını düşünmektedir. Dr. Şükrü Mehmet, Milli Mücadelede Kuva-yı Milliyetçilerin ilk fırsatta İngilizlerle anlaşıp ne kadar toprak kurtarabilmenin yolunda ilerlediklerini düşünmektedir. Bu fikrini de her zaman ispata çalışmıştır. Mustafa Kemal'i Anafartalar Muharebeleri döneminde, Binbaşı Mustafa Celal İldin Bey vasıtası ile tanıdığını ve o tarihten kesintisiz olarak bugüne kadar haklarında en samimi hürmet ve takdir duygusuna sahip bulunduğunu ifade etmektedir. Kendisinin askeri yetenekleri kadar görüşlerine ve siyasi cesaretine güven duyduğunu ve şimdiye kadar da Kürtçülük konusundaki tutumunun dışında başka bütün icraatında isabet gördüğünü kendileri için zararlı olan bu harekette İslam Dünyasında derin bir devrime yol açacak nitelikte olduğunu ifade etmektedir.¹²⁸

Mektubun on dördüncü sayfasından itibaren asıl yazılış amacına geçilmiştir. Türklerin Kürtlere Karşı siyaseti, Kürtlerin asimilasyon tedirginliği, Kürtler Türklerden ne istemelidir? gibi daha politik konular yer almaktadır. Dr. Mehmet Şükrü Kürtlerin akıbeti hususunda bazı fikirler öne sürmüştür. Buna göre;

- 1- Türkiye sınırları içerisinde bulunan Kürtlere karşı Osmanlı idaresinin uyguladığı politikayı uygulamak.

---

¹²⁷ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 323.

¹²⁸ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 324.

- 2- Türkleştirme politikası seyretmek.
- 3- Panturanizm ideolojisi yolunda ilerleyerek imha ve tehcir etmek,
- 4- Kürtleri millet olarak tanıyıp özerklik tanımak.

Bu maddeleri sıraladıktan sonra açıklama yoluna gitmiştir.¹²⁹

4.5.1. Osmanlı Politikasını Sürdürmek

Sayısız farklı etnik ve dini kimlikleri içinde barındıran geleneksel Osmanlı toplumu, etnik değil, dini bir cemaatler topluluğuna işaret eden millet Sistemi'ne dayanıyordu. Söz konusu sistem, Gayri-Müslim cemaatlere belirli bir derecede kendilerini yönetme fırsatı sunarken Müslüman nüfus, etnik kökenlerine bakılmaksızın, İslam Ümmetinin üyeleri olarak anlaşılıyordu. Diğer bir deyişle Millet Sistemi, etnik değil, mezhepleri de kapsayan, dini bir hiyerarşi öngörüyordu.

Osmanlı Devleti farklı etnik kimlikte olan toplum yapısına sahiptir. Lakin devlet yönetimi etnik kimlik değil, farklı milletlerin sosyal, siyasal ve yasal konumları dinsel ve mezhepsel bağlılıklara göre şekillenmiştir. Bu anlamda Osmanlı sistemindeki “millet” kelimesi klâsik İslâm literatüründeki anlamına uygun bir şekilde belirli bir sözü veya vahiy kitabını kabul eden topluluklar için kullanılmış ve bu sistemde her millet grubu kendi içinde hiyerarşik olarak ve mensup oldukları dinin hükümlerine bağlı kalarak düzenlenmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan toplulukların din ya da mezhep esasına göre örgütlenip yönetilmesine “millet sistemi” denilmiştir.¹³⁰

Osmanlı'nın Millet Sistemi din kavramını merkez almış ve Müslim-gayrimüslim ayrımına gidilmiştir. Buna göre her millet dini bir cemaat olarak ele alınmıştır. Etnisite, dil ve kültür gibi farklılıklar millet sisteminin konusu dışında bırakılmıştır. Etnik köken ayrımı yapmaksızın din merkezli gerçekleşen bu sistemle gayrimüslimlere toplumun yönetim işleri harici kapsamlı bir özerklik verilmiştir. Ayrıca bu sistem belli bir bölge ile sınırlı kalmamış Osmanlı sınırları içerisinde herkesi kapsamıştır. Yani bu sistem ile

---

¹²⁹ Sekban, *age*, 14.

¹³⁰ Uğur Kurtaran, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 8, (2011), 59.

gayrimüslimlere yönetim bakımından yarı bağımsız, dini yönden ise tamamen özerk bir statü sağlamıştır.¹³¹

Doğu Anadolu Bölgesi alındığı vakit eyalet sistemi uygulanmış ve kadı tayin edilmiştir. Kürtler Osmanlı yönetimine girmesinden itibaren mezhep, dil ve geleneklerini koruyabilmiştir. Bu sistem sayesinde Anadolu'nun Türk olan kısımlarında isyanlar çıkmasına rağmen, muhtariyetlerin kaldırıldığı dönem olan II. Mahmut'a kadar önemli bir sorun çıkmamıştır. Yukarıda söz ettiğimiz Bedirhan Aşireti lideri Bedirhan Bey ve bunun gibi aşiret reisleri İngiliz tesiri altına girmeye başlamıştır.¹³²

Dr. Mehmet Şükrü, Kürtlerin geri kalmışlığının sebebini bu sisteme bağlamaktadır. Yeterince Doğu Anadolu ile ilgilenilmediğini düşünmüş ve halkın cahil kalmışlığını Osmanlı'nın Doğu Anadolu politikasına bağlamaktadır. Türkiye Hükümeti Kürtleri Osmanlı idaresindeki gibi bırakırsa hiç kimseye faydalı olamayacaklarını ifade etmiştir. Çünkü Kürtler ilerlemeyecek cahil fakir ve bedevi kalacaklardı. Cahil kalacak olan bu millet her türlü hadiseye rahatlıkla alet edilebilir demektedir.¹³³

Cihan harbi sırasında yayın yapan Hetawî Kurd Dergisi de Kürtlerin geri kalma sebepleri hakkında fikir beyan ederek bir takım tezler öne sürmüştür. Bu tezler Sekban'ın iddiası aksine Osmanlı Devleti'nin, Kürtleri bilinçli şekilde cahil bırakma amacı gütmeyeceğini ortaya koymaktadır. Hetawî Kurd dergisinde Kürtlerin geri kalmışlığı yine Kürtlerin hayat tarzına bağlamaktadır. Dergiye göre Kürtlerin geri kalma sebepleri şöyledir:¹³⁴

1. Bedevilik hayatından ayrılarak çevrelerindeki şehir ve kasabalara yerleşen ve mal-mülk elde ederek zengin olan Kürtlerin, tamamıyla milliyetlerini terk ve ihmal etmeleri ve borçlu oldukları irşat hizmeti ve aydınlatma görevini yerine getirmemeleri.
2. Devletin resmi okullarında yetişenlerin de devlet memurluğuna atandıkları tarihten itibaren doğdukları yerleri ve köklerini dikkate almamaları ve rastladıkları fakir, zavallı ve çaresiz Kürtlere gerekli şefkati, merhameti ve insaniyeti göstermemeleri.

---

¹³¹ Zeynel Abidin Kılıç, "Çok Kültürlülük ve Millet Sistemi", *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, sy. 2, (2017), 51.

¹³² Ekinci, Ekrem Buğra (t.y.). "Kürtler Nasıl Osmanlı Vatandaşı Oldu?", Erişim Tarihi: 21.10.2020. <http://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=235>

¹³³ Sekban, *age*, 14-15.

¹³⁴ Ahmet Alan, "Hetawî Kurd (1913-1914) Değerlendirme ve Transkripsiyon", (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2015), 42-43.

3. Birçok zahmet ve sıkıntı çekerek medreselerde okuyup âlim sınıfına dâhil olanların, hayatın zorlu koşulları içinde emniyetsiz bir yaşayışla kavruarak yakınlarında bulunan Kürtlere, dinin gereklerini söyleme ve yerine getirme konularında duyarsız kalmaları ve cehaletle birlikte halk arasında meydana gelen huzursuzlukları gidermek için sevgi ve kardeşliğin yerleştirilmesi hususunda çaba sarf etmemeleri.
4. Yüce bir yolda olan ve doğru yolu gösterme görevini yerine getirmekle mükellef olan şeyhlerin insanlar arasında birlikteliğin, kardeşliğin devamını sağlamak ve düşmanlığın sona erdirilmesi gibi görevlerini yerine getirmemeleri.
5. Şehir ve kasaba halkı ile okuyan dindar kimselerin halkın beynindeki düşmanlığı ve nefreti gidermeye çalışılmamaları.

Kürtlerin geri kalma sebebi okumuş aydın kesime bağlanmıştır. Aydınların etki alanı bireyden topluma genişlemesi şeklindedir. Önce kendini geliştirir ardından çevresindekileri etkiler ve toplumu etkilemeye başlar. Hetawî Kurd gazetesinde öne sürülen bu gerekçelerde Aydınların bireysel çıkar çabası içerisine girdikleri dolayısıyla çevresine ve topluma yararlı olmaktan uzaklaştıkları görülmektedir. Sekban gibi bazı Kürt aydınların ise Yabancı devletlerin etkisine girerek Kürtçülük faaliyetlerine girişmesi de günümüze uzanacak Kürt meselesini, Doğu Bölgelerinin Batıya göre ilerleyememesinin temelini oluşturmuştur.

4.5.2. Türkleştirme Politikası

İttihat ve Terakki Cemiyeti, etnik gurupları Osmanlı Kimliği ile bütünleştirmeyi hedeflemiştir. Jön Türklerin devamı olan İttihat ve Terakki üyelerinin bazıları bu uygulamadan vaz geçse de İttihat ve Terakkinin eğitim sistemi, eğitimin modernleştirilmesi ve Türkleştirmesini hedeflemiştir. Yönetim Ziya Gökalp'ın "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" teorisine göre şekillendirilmiştir. Bu etnik gurupların liderleri Osmanlı'nın bu Politikasını Türkleştirme olarak görmüşlerdir. Dolayısı ile modern Osmanlı milletine entegre olmaktan kaçınmış ve büyük devletler ile işbirliği içerisine girmişlerdir.¹³⁵

---

¹³⁵ Hale Şıvgın, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", *Gazi Akademik Bakış*, 6, sy. 11, (2012), 6.

Dr. Şükrü Mehmet, Ziya Gökalp'in aksine Türklerin Kürtleri temsil edebilecekleri politikasına karşı çıkararak bazı örnekler ile bu durumu açıklamıştır. 3-4. yy önce kılıç zoru ile temsil edilemeyen Kürtler bundan sonra da temsil edilemeyecektir. Eğer yabancı bir ırkın temsili mümkün olsaydı Almanlar, Pozan ve civarındaki Lehlileri temsil etmeleri mümkün olurdu. Bütün Leh köylerinde Almanca ders yapılıyordu. Lehçe konuşanlar her türlü işkenceyi görüyorlardı. Ama buna rağmen Leh çocukları Almancayı öğrenmemişlerdir. Almanlar asimilasyon için büyük bütçeler ayırmasına rağmen başarısız olmuşlardır. Bu örnekler altında Kürtlerin de Türkleşmesini mümkün görmediğini izah etmeye çalışmıştır. Ayrıca Türkleştirme politikasının gerçekleştirilebileceğini düşünen kişilerin yanıldığını belirtmektedir.¹³⁶

Türklerle iyi geçinmekten başka bir siyaset izleyemeyen Kürtlerin, Türkleşmesi güzel bir hayalden ibaret olduğunu söyleyen Dr. Şükrü Mehmet, Kürtlerin eskisi gibi olmadığını belirten Avrupa ile yakın temasta olduğunu ve buradan gelecek her türlü fikirden etkileneceğini belirtmektedir. Kürtler eskisi gibi cahil kalmak isteseler bile dışarının cazibesine ve tesirine kapılacaklardır. Bu durumdan da Türklerin rahatsız olacağını savunmaktadır.¹³⁷

4.5.3. Cebren Temsil ve İmha Politikası

Dr. Şükrü Mehmet Kürtlere karşı uygulanma ihtimalinin olduğunu varsaydığı, Osmanlı Politikasını sürdürmek ve Türkleştirme Politikasının yanında bir de güç gösterisi ile yönetme veya zorla göç ettirebileceklerini belirtmektedir. Toplum içerisinde Kürtleri yok sayarak, topluma korku salıp sindirerek yönetilmesi anlamını taşıyan bu yöntemin uygulanması var olan Türk Devletlerine uymayan bir politikadır.

Tehcir ise daha olanaklı bir seçenektir. 1915'de Ermeni Tehciri ile göç ettirilen Ermenileri örnek göstererek korkusunu dile getirmiş olan Sekban bu yöntem uygulanırsa Kürtlerin tamamen yok olması argümanını varsayımları arasına yerleştirmiştir.

Dr. Şükrü Mehmet, Kürtleri zorla temsil ve imha politikasının uygulamada gerçekleştirilemeyeceğini söylemektedir. Bunun açıklamasın da Kürtlerin cephaneye sahip olmamasından kaynaklandığını belirtir. Ermeni tehciri kadar kolay olmasa da Kürt tehciri de mümkün olabilir. İfadelerini kullanarak korkularını dile getirmiştir.¹³⁸

¹³⁶ Sekban, *age*, 15.

¹³⁷ Sekban, *age*, 16.

¹³⁸ Sekban, *age*, 16-17.

Eğer Kürtler, imha ya da tehcir edilirse, zaten az olan nüfusun tamamen yok olacağını, Dr. Şükrü Mehmet Sekbana göre bu dönemde üç milyon olan Kürt nüfusun üretim yapamayacağından ülke ekonomisinin kötü olacağını savunmaktadır. Kürt bölgesine göçmen yerleştirilmenin çok zor olduğunu belirterek, o bütçeyi ayırabilseler bile dağlık bölgede kimsenin yaşamayacağını ifade etmektedir.¹³⁹

Satırlarının devamında Mustafa Kemal Paşa'nın Kürtler üzerindeki politikasının tehcir ve imha olmadığını belirterek tekrar övgü dolu sözler söylemektedir. Bu kısımda Sekban Kürtlerin tehciri veya yok edilmesi seçeneğini dile getirirken korkularını saklamaya çalışmıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı överek onun vatansever ve üstün zekâlı biri olarak anlatmış ve bu fikri düşünelere ise dar düşünen kişiler olarak anlatmıştır.¹⁴⁰

4.5.4. Kürtleri Millet Olarak Tanımak

Dr. Şükrü Sekban dördüncü seçilebilecek politikayı Kürtleri Millet olarak tanımak olarak belirlemiştir. Sekban bu konuya girerken Yemen'de hocalık yaptığı zamanlardan kazandığı tecrübeyi aktararak bir toplumun yabancısı olduğu bir kültürle medenileştirilemeyeceğini savunan Dr. Şükrü Mehmet, mektubunun devamında himayeden veya federal bir yapıdan söz etmektedir. Ona göre, Kürtlere siyasi haklar tanınır ve medenileştirilirse bundan Türklerin sosyal ve ekonomik olarak kazançlı çıkacağını belirtmektedir. Bunu geçmişteki Türk-Kürt kardeşliğinden örnekler vererek desteklemekte ve Kürtlerin medeniyetsiz olduğunu kabul ederek, Türklerin kendilerini medenileştireceğini savunmaktadır. Kendilerini medenileştiren, bu konuda önderlik eden kişilere de saygılı davranılacağından söz etmektedir.¹⁴¹

Mektupta Kürtler tanınır ve Türk Siyasi birliğini bozacak hiçbir şey yapılmayacağı ve Kürtler, kendi milli geleneklerini ilerletirken Türklerin menfaatine zarar vermeyecekleri belirtilmektedir. Her iki millet de özen göstererek ortak mefkûre ve ortak vazifelerde bulunacaklardır. Kürtler kendi haklarını ararken ve istedikleri verilirken ayrıca onlar eğitilecektir diyerek Kürtlerin geri kalmışlığına işaret etmektedir.¹⁴²

---

¹³⁹ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 326

¹⁴⁰ Sekban, *age*, 18.

¹⁴¹ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 326.

¹⁴² Sekban, *age*, 18-19.

Türklerin Kürtlerin haklarına riayet etmediğini söyleyen Sekban, ileri sürdükleri Kürtlere istedikleri verilirse iç karışıklıkların büyük oranda önüne geçileceğini söylemektedir. Tarihten ders çıkardığını söylemekte ve Meşrutiyet Döneminden örnek vererek mektubuna devam etmektedir. Meşrutiyet dönemi Parlamentoda İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası bulunmaktaydı. İttihat ve Terakki Türk milli hâkimiyetinin oluşmasını ve Türk nüfusunun ve kültürünün üstünlüğünü savunan parti olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Hürriyet ve İtilaf fırkası ise yönetimin zaafalarını ortaya çıkarmak ile uğraşan ve çeşitli etnik gurupları içinde bulunduran (Arnavut, Arap Mebusları) yapıya sahipti. Arnavut ve Arap mebusları yabancı devletlerle ittifak haline girip devleti parçalamaya çalışmakta olduğunu söyleyen Dr. Şükrü Mehmet bu gurubun içerisinde bir tane bile Kürt Mebusunun bulunmadığına işaret edip Kürtlerin sorun teşkil etmeyen ve Türk yanlısı politika izlediğini anlatmaya çalışmıştır. Türkçülük İttihat ve Terakki’de çok alevlenmediğini de belirten Sekban Hürriyet ve İtilaf ‘ın bünyesinde bulunmanın manasızlığını ayrıca Türkler ile Kürtlerin eşit olduğunu belirtmektedir.¹⁴³

Türkçülük akımı ön plana çıkınca Kürtlerin Türk camiasına dahil olmasının zorlaştığını hatta Kürtlerden aşağı milletler bütün iken Kürtler bölünerek Türk camiasında yer alabilmektedir. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin Türkiye, İran ve Irak’a paylaşılmasına karşı çıkmaktadır. Bölünmüş Kürtlerin, milli birliklerinin sağlanmasının zor olacağından söz etmektedir. Bu duruma karşı çıkmasına rağmen, Lehistan (Polonya) örneğini vererek, konuya farklı yaklaşmaktadır. Ona göre, bölünmüş Kürdistan’ın herhangi bir parçası siyasi bir oluşum kazanırsa, bu oluşum bölgesindeki Kürtleri kendisine bağlayacaktır. Dışarda kalan diğer Kürtler de her hangi bir zahmet göstermeden siyasi dönüşüm sağlayacaktır. Bu durum karşısında onun tercihi bölünmüş Kürtleri birleştirmek değil sadece bir bölgede Kürtlerin bağımsız olmasıdır.¹⁴⁴

4.6. DR. ŞÜKRÜ MEHMET SEKBAN’IN MUHTEMEL KÜRT POLİTİKALARINA KARŞI TEKLİFLERİ

Dr. Şükrü Mehmet, mektubuna gelecekte Türklerin zararına olmayacak Kürdistan’ın yönetimi ne olabilir sorusunu sorarak devam etmiştir. Bu soruyu kendi

---

¹⁴³ Sekban, *age*, 19-20.

¹⁴⁴ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 326-327.

döneminden örnekler vererek federatif yapıyı savunmaktadır. Bu yapıya karşı Türklerin tepkisini de hesaba katarak, kendince savunma metotları üretmektedir.¹⁴⁵

Kürtlere kendi ana dillerini kullanmasına izin verilmesini talep eden Sekban, Federasyon sistemi kurulmasının uygun olacağını düşünmektedir. Bu gayeyi gerçekleştirene kadar da çabalayacağını söylemekte ve tek bir kişi bile kalsalar bu gayeden vazgeçmeyeceklerini belirtmektedir. “*Ne kadar zayıf gözüdürsek gözükelim, amacımızı gerçekleştirmek için kaya gibi kuvvetli oluruz*” diye tehditkâr konuşma ile mektubuna devam etmiştir.¹⁴⁶ Satırlarını yumuşatarak Türkleri yukarıdaki ifadeye örnek göstermiştir. Birçok silahtan mahrum olan ve asırlarca kendilerine üstün düşmanlarla uğraşan Türkler, düşmanlarını nasıl yere serdi, hayat ve istiklal hakkını parlak bir surette teslim aldı diyerek Kürtlerin de aynı şekilde ilerleyeceğini belirtmektedir.¹⁴⁷

Dr. Şükrü Mehmet, milletlerin kendi kaderlerini tayin etmesini uluslararası kanun olduğunu söyleyerek hiçbir kuvvet bu kuralı değiştiremeyeceğini ama burada Türklerden tamamen ayrılmak istediklerinin anlaşılmasını söylemektedir. Mukadderatı Türkler ile bir gören Sekban, Türkler ile Kürtlerin tarihi, iktisadi, coğrafi ve dini bağlamda bütün olmayı başardıklarını dolayısı ile anlaşma ve uzlaşma yoluna gidilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca Federal yapının tesisi için Türk eğitim sisteminde Türk kültürü ile büyüdüğünü ve Türklerden ayrılmak istemediğini yineleyerek Türklerden de yardım istemektedir.¹⁴⁸

Kitapçığın devamında Misak-ı Milli kararlarından örnekler vererek taleplerini meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Buna göre; Misak-ı Millinin birinci maddesinde; “Bir takım dini ve kültür bağlantılar ile birbirine bağlı bulunan ve aynı ülkü/emel bakımından birleşik ve birbirine karşı hürmet ve fedakârlık hisleriyle dolu olarak soy sop, toplumsal ve geleneksel hukuklarıyla bölgesel şartlarını tamamen sayan/saygı gösteren, Osmanlı Müslüman çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu bölgelerin hepsi gerçekten veya hükmen hiçbir şekilde bölünmez bir bütündür.” Fransızcadan tercüme edildiğini belirten sekban maddeyi kendince yorumlamıştır: Misak-ı Milliye kabul edenler Osmanlı ve Müslüman çoğunluğundan bahsetmekle Türklerden başka Müslüman ahalinin yani Kürtlerin varlığını da kabul etmişlerdir. Karşılıklı olarak soy sop, toplumsal ve geleneksel hukuka hürmet göstermek ile de Kürt ırkının toplumsal ve geleneksel hukuku kabul edilmiştir.

---

¹⁴⁵ Çanlı ve Küsmez, *agm*, 327.

¹⁴⁶ Sekban, *age*, 22.

¹⁴⁷ Sekban, *age*, 23.

¹⁴⁸ Sekban, *age*, 23.

Gerek Osmanlı devletinde, gerek Türkiye’de birçok milletin diline hürmet gösterildiğini ifade ederek bir milletin kendi dilini öğretmenin kutsal bir hak olduğunu söyledikten sonra Kürt dilin önemi üzerinde durmuş olan yazar Misak-ı millinin Türklerden başka bir toplumun varlığını bildirdiğini söyleyerek bu topluluğun sosyal şartlarının ayrı olduğunu belirtmiştir.

Bu doğrultuda Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 22. maddesine müracaat ederek “*Aralarındaki münasebat-ı iktisadiye ve ictimâ’iye ve lisanıyyeye nazaran vilayetleri birleştirerek müfettiş-i umumilik mıntıkları ihdâs*” edilir demiştir.¹⁴⁹

Kürtlerin çoğunlukta oldukları yerleri 22. madde vasıtasıyla birleştirerek genel müfettişlik¹⁵⁰ kuralım diyen yazar kurulacak müfettişliklerin aynı kanunun 23. maddesinin uygulamasını önermektedir. Vilayetler Kanunnamesi’nin de bu maksatla kullanılabileceğini ifade eden yazar; genel müfettişin Kürt olması gerektiğini söyleyerek Osmanlı devleti ileri gelenlerinden veya milletvekili bir Kürt olabileceğini ifade etmiştir. Müfettiş seçimi ve azli Millet Meclisi tarafından yapılacaktır. Böylece Kürtlerin gelişebilmelerinin önünde hiçbir engel kalmayacağı ve genel olarak dış siyaset ve ordu

¹⁴⁹ 1-Sekban’ın söz ettiği madde mektupta şöyle geçmektedir: “..birtakım dini ve kültür bağlarıyla birbirine bağlı ve aynı amaç ile duyulanan unsurlardan oluşan ve işgal çizgisinin ötesinde ve berisinde sakin Osmanlı ve Müslüman çoğunluğuna sahip halk etnik haklar ve toplumsal şartlarına karşılıklı hürmetkâr olmak şartıyla hiç bir bahane ile fiilen ve hukuken ayırım kabul etmezler...”, **Bk.** Sekban, *age*, 25.

2- Maddenin orijinali: Misak-ı Milli’nin birinci maddesinin orijinali şöyledir. “... Bu mütareke hattı içinde ve dışında din, ırk ve gaye bakımından birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık hisleriyle dolu ırki ve sosyal hakları ile çevre şartlarının tam olarak riayetkâr Osmanlı-İslam ekseriyetle meskûn bulunan bölgelerin tamamı hakikaten ve hükmen hiçbir zaman bölünmez bir bütündür.” **Bk.** Çanlı ve Küsmez, *agm*, 328.

¹⁵⁰ Sekban’ın mektubunda önerdiği genel müfettişlik uygulaması devletin taşradaki otoritesini sağlamlaştırmaya yönelik olarak 1927 yılından itibaren uygulamaya başlanmıştır. Fakat mektuptaki gibi müfettişin bölgeden, Kürtler arasından seçilmediği merkezden atandığı görülmektedir. Buda merkezleşmenin bir sonucudur. 16 Temmuz 1927 yılında yürürlüğe giren “*Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun*” ile Birinci Umumi Müfettişlik kurulmuştur. Böylece devletin güvenliğini ve bütünlüğünü tehdit altına sokan Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da çıkan isyanlara karşı, hükümet Umumi Müfettişlikleri kurarak karşı bir refleks geliştirmiş ve merkeziyetçi yapıdan yana tavır koymuştur. Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkası Elazığ, Urfa, Hakkâri, Bitlis, Siirt, Van, Mardin ve Diyarbakır’dan oluşuyordu. Nitekim müfettişliğin merkezi Diyarbakır yapılmıştır. Bu durumun muhtemel sebebi zihinlerde yer edinen Kürtçülük endişesine karşı tetikte olmak amaçlanmıştır. Umumi müfettişlikler önce idari ve asayiş yönünden ortaya çıkan sakıncaları gidermek için faaliyete geçirilmiştir. Dolayısıyla ilk etapta ekonomik ve kültürel faaliyetlerin arka plana atıldığı açıkça görülmektedir. Devlet, karşılaştığı çeşitli sorunlara çözüm bulabilmek için yeni umumi müfettişlikler kurmaya devam etmiştir. 19 Şubat 1934 yılında asayiş temelli problemleri ortadan kaldırmak için 2/150 sayılı kararname ile Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerini içine alacak şekilde İkinci Umumi Müfettişlik bölgesi, 23 Ağustos 1935’de Üçüncü Umumi Müfettişlik Erzurum’da kurulmuştur. Dersim bölgesinde meydana gelen olaylar ise Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinin dışındaydı. Bu da Dördüncü Umumi Müfettişliğin kurulmasına yol açmıştır. Engin Çağdaş Bulut, “Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sy. 21, (2015), 92-95.

da çıkabilecek meselelerin çözümü TBMM'ye ait olacağı için ayrılık tohumlarının atılmasının da önüne geçilmiş olunacaktır.¹⁵¹

Federal yapı hakkında yazarın düşüncelerini anlatmaya devam eden sekban, kendince çözüm önerilerine devam etmektedir. Buna göre; müfettişlik bölgesi dâhilinde yapılacak seçimler sonucunda seçilen mebuslar genel müfettişlik bölgesi idaresinde; vilayet genel meclisi adıyla toplanarak kendi sınırları içerisinde kanun ve nizamı tespit edilecek ve genel müfettişliğin bütçesini oluşturabileceklerdir. Bu meclisin yetkisi bir eyalet meclisi mahiyetinde olacaktır. Türkiye ve Kürdistan ile ilgili maddeler için Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisine göre mebuslar devam edeceklerdir. Sekban mevcut kanunlara, devletin ruhuna ve misak-ı millinin içeriğine uygun olan istekleri kabul edilir ise bütün Kürtlerin sadakatle, vatanın ortak çıkarlarının korunmasına özen göstereceklerini ifade etmiştir. Kürt Misak-ı millisi olarak tabir edilmek istenen "*Kürt lisanına hâkim ve mahsul-i sa'yına mutasarrıf olmalıdır.*" Cümlesiyle özetlenebilir. Bu suretle iki kardeş millet arasındaki kadim barış bağları bir anlaşma ile kuvvetlendirilmiş olur.¹⁵²

Yazar Kürt-Türk birliği vurgusunda bulunmuştur. Fakat Türk-Kürt meselesi daima gündeme gelmiştir. Mütarekeden sonra gelen bütün kabineler Kürt meselesini kendi anladıkları doğrultuda halletmek istediklerini söyleyen Sekban bu doğrultuda her iki milletin menfaatlerine uygunluk aradıklarını vurgulamaktadır. Zekice uyguladıkları siyasetle seleflerine üstünlük sağlayan Ankara Hükümeti kabineleri savaş sürecinde bu konudan bahsedilmediğini söylemiş ve nedenini de "*Çünkü müdafâ'a-i milliye zaafa uğrayabilirdi mütalaası vardır fakat şimdi bir mani kalmamıştır*" şeklinde açıklamaktadır.¹⁵³

Yazar, Feyzi Bey'in; bu meseleyi ihmal etmemesi gerektiği üzerinde durarak kabinede bulunmasından ve aralarındaki dostluktan dolayı bu meselin gerekli kişilere açıklanması noktasında kendisine aracılık etmesini istemektedir. Türk ve Kürt milletlerinin ortak menfaatlerinin hizmetçisi olduğunu düşündüğüm incelemem mevkiinizi sarsmaz diyen yazar, Ankara'daki siyaset toplantılarında Kürtler hakkında ne düşünüldüğünü bildiğini ifade etmektedir. Yer ve zamanı araştırmaya imkân bulamadan ortaya attığı bu meselenin zamansız olduğuna hükmedeceğinizi aklıma bile getirmem

---

¹⁵¹ Sekban, *age*, 26.

¹⁵² Sekban, *age*, 27.

¹⁵³ Sekban, *age*, 28.

diyen yazar. Kürt meselesinin nacak Mustafa Kemal Paşa başkanlığında halledilebileceğini ifade etmektedir.¹⁵⁴

4.7. KİTAPÇIĞIN SON DEĞERLENDİRMESİ

Yazar son sayfalara geldiği zaman Mustafa Kemal paşanın iktidarı döneminde Kürtlere uygulanan görüş siyasetinden yararlanmalarını temenni etmektedir. Kemal paşa için uzun ömür dileklerinde bulunarak paşanın Kürtleri sevdiğini ifade eden yazar, onun yerinde başka birisi bulunmuş olsaydı Kürtler konusunda bazı kötü sonuçların şahidi olacaklarını belirtmiştir. Paşanın bütün Türklerin itimadını kazandığı ifade edilerek Kürt konusundaki bu mühim meselenin bir an önce müzakeresi gereklidir. Azim ve irade sahibi olan Kemal paşa, fikirlerini siyaset arkadaşlarına telkin edebilir. Popüler bir kefilden başka kimse bu meseleyi çözemez. Paşa, en samimi vatanseverlerin bir örneği olmasından dolayı vatan sevgisini takdir ederler. Ortaya koydukları muazzam eserin önünde her medeni insan gibi hürmet gösterirken Türk-Kürt münasebat ve düzenini sağlam temellere oturtma temennisinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'ya övgülerini sunduktan sonra Feyzi Bey'e de hürmet ve övgülerini sunarak mektubunu sonlandırmıştır.¹⁵⁵

Dr. Şükrü Mehmet'in Feyzi Bey'e 1923 yılında yazdığı bu mektubun benzerlerini Zülfü Bey'e de gönderdiği anlaşılmaktadır. Öncelikle mektupta kendini aklama çabasına giren Sekban Kürt Cemiyetleri içerisinde sürdürdüğü faaliyetleri, devletin parçalanmasına ve Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesinden korkmalarına bağlamaktadır. Ne var ki bu Kürt Cemiyetleri veya aşiretler Türkiye Cumhuriyetinin Kurulmasından sonra da aynı amaç doğrultusunda faaliyetlerine devam etmiştir.

Mondros Ateşkes anlaşmasından sonra kurtuluş yolunu yabancı devletlerde bulan Sekban, İngiliz mandater yönetimi altında Ermenilere vaat edildiği gibi Kürtlere de Kürdistan vaat edildiğini söylemektedir. Gerek Sevr anlaşması ve akabinde Şerif Bagos-Nubar Paşa anlaşması ile Türklerden ayrı bir devlet kurma fikrinin yerinde olduğunu düşünmektedir. Bu politikayı Milli Mücadelenin kazanılmasının imkânsız olduğu düşüncesine kapıldıklarından dolayı izlediklerini sık sık belirtmektedir.

Yazar, Milli Mücadelenin kazanılmasına canı gönülden sevindiklerini belirtmiş ve sık sık Mustafa Kemal'e övgüler yağdırmıştır. Bundan sonra Türklere karşı

---

¹⁵⁴ Sekban, *age*, 28.

¹⁵⁵ Sekban, *age*, 29-30.

izlenilebilecek politikaları sıralayıp açıkladıktan sonra kendi fikirlerini beyan etmiştir. Buna göre Türkiye'ye bağı federal bir yapının olması gerektiğini belirtmiştir. Kendine göre kanıtlar sunan sekban kesinlikle Türkiye'den ayrılmak istemediğini vurgulamıştır. Satırlarının sonunda ise mektubunun Mecliste okunmasını talep etmiştir.

SONUÇ

Kürtçü Aydın Dr. Şükrü Mehmet (SEKBAN) ve “Kürtler Türklerden Ne İstiyor?” Adlı Kitabının Transkripsiyon ve Değerlendirmesi adlı çalışmada Sekban’ın Meşrutiyetten Cumhuriyete Kürtçülük ile ilgili duygu ve düşüncelerini öğrenmekteyiz. Milli Mücadelenin sonuna kadar olan dönemde Kürt Milliyetçisi ve savunucusu olan Dr. Şükrü Mehmet, yurt dışına çıkarıldıktan sonra birçok problemle karşılaşmıştır. Bu problemlerden dolayı umduğunu bulamayan Sekban, çıkış yolu için İngilizlerle temas kurmaya çalışmış ise de gerekli desteği bulamamıştır. Aradığını bulamayan Sekban, eski arkadaşı ve hemşehrısı olan dönemin Diyarbakır Milletvekili ve Nafia Vekili olan Feyzi Pirincioğlu’ndan yardım talebinde bulunmuştur.

Kitapçıkta Meşrutiyetten Cumhuriyete Kürtçülük faaliyetleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra kendisinin bu cemiyetlerle çok yakın olmadığı konusunda ifadeler kullanarak bununla bir bakıma kendini aklama yoluna gitmiştir. Aynı zamanda M. Kemal Atatürk ve Kuva-yı Milliye’nin bölgesel liderleri hakkında cömert ifadeler kullanarak övmektedir.

Kitapçığın ana temasını Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin muhtemel uygulayabileceği Kürt Politikaları oluşturmaktadır. Bu politikaları dört ana başlık altında toplamaktadır. Bunlar; Osmanlı Politikasını Sürdürmek, Kürtleri Millet Olarak Tanımak, Cebren temsil-imha politikası ve Türkleştirme Politikası gibi konulardır. Osmanlı Politikasını sürdürme fikrinde Sekban, Kürtlerin herhangi bir ilerleme kaydedemeyeceği fikrindedir. Cebren temsil ve imha politikasının Türkler için de Kürtler için de vahşet olacağını Ermeni Tehcirinden örnekler vererek açıklamıştır. Türkleştirme politikasını da Avrupa Devletlerinden örnekler vererek başarısızlığa uğrayacağını açıklamaktadır. Ana hatları ile bu üç politikanın izlememesi hususunda telkinlerde bulunmuştur. Kürtleri Millet olarak tanıma politikasının yerinde olacağını düşünen Dr. Şükrü Mehmet, bu politika izlenip Federal yapı oluşturulursa sosyal ve ekonomik açıdan Türklerin kazançlı çıkacağını kendince kanıtlar sunarak ifade etmiştir.

Dr. Şükrü Mehmet Kitapçıkta İngilizler ile işbirliği yaptıklarını gösteren ifadeler kurmuştur. Osmanlının içinde bulunduğu durumdan Kürtlerin kârlı çıkması için İngilizlerle anlaşma yoluna gidildiğini söylemektedir. Ama bu konuyu kendi tarafından mahzunlaştırma istemiştir. Şerif Bogos-Nubar Paşa Anlaşması ile bile ayrı bir devlet

kurmak için İngiltere'nin yanında yer almanın dönemin şartlarında Kürtler için en uygun karar olduğunu savunan Şükrü Mehmet, Kürtçülük faaliyetlerini meşrulaştırmak istemiştir.

Dr. Şükrü Mehmet, II. Meşrutiyetten itibaren kurulan önemli Kürt Cemiyetlerinin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Bu cemiyetler I. Dünya savaşı sonrasında daha tehlikeli boyutlara ulaşmış ve yer yer ciddi isyanlar çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra Şükrü Mehmet yurt dışına gitmiştir. Beyrut'ta bulunduğu sürede kendi gibi Diyarbakırlı olan Vekil Feyzi Pirinççioğlu'na gönderdiği mektuplar ile kendini aklamaya ve affedilme çabalarına bürünmüştür.

Söz konusu mektupta Osmanlı'nın yıkılması ile kurulması planlanan Ermenistan'a katılmak istemediklerini sürekli tekrarlayarak bu sebepten dolayı yeni bir devlet kurmak istediklerini ifade etmektedir. Milli Mücadeleyi desteklediklerini vurgulayıp sonucundan en az Türkler kadar mutlu olduklarını ve Türklerden ayrılmak istemediklerini söylemektedir. Yeni Türkiye'de Kürtlerin konumu hakkında fikirlerini aktararak korkularını sunmuş ayrıca kendince doğru olan Kürt Politikasını sunmuştur.

Kürtlerin Milli Mücadeledeki faaliyetleri Sekban'ın mektubunda yazarların aksine ilerlemiştir. Kürt Cemiyetleri, Türklerden ayrılmak için İngiltere ile işbirliği içerisine girdiği çok açıktır. Dolayısıyla Kürtçülüğün savunucusu Dr. Şükrü Mehmet'in mektuptaki methiyeleri ve aktardığı fikirlerin amacını açıklamaktadır.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı:

B.O.A., BEO 4579/343409/1.
B.O.A., DH.KMS. 43/10.
B.O.A., MV., 214/26.
B.O.A., DH.SAİDd., 72/325.

Makaleler:

- Altan, Bilal ve Mehmet Akbaş, vd. “Kürdistan Teâli Cemiyeti’nin Şubeleri ve Bağlı Kuruluşları”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 6 (2019): 313-339.
- Ateş, Sabri. “Millet ve Halife Yolunda II: Şeyh Ubeydullahê Nehrî İsyanı”. *Kürt Tarihi*. sy.8 (2013) 7-15.
- Ayna, Bayram. “Millî Mücadele Yıllarında Koçgiri Aşireti Reisi Alişan Bey’in Faaliyetleri”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. sy. 5 (2018) 210-231.
- Biçer, Bekir. “Sultan II. Abülhamid’in Kürt Politikası”. *Tarih Okulu Dergisi*, sy.XVI, (2016) 57-86.
- Bulut, Engin. “Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sy. 21 (2015) 83-110.
- Çakmak, Zafer. “Hoybun Cemiyeti (Kuruluşu ve Teşkilatlanması)”. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 5, sy. 2 (2008) 27-61.
- Çanlı, Mehmet ve A.Cüneyt Kösmez. “II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Kürt Kökenli Dr. Şükrü Mehmet (SEKBAN)’ın İngilizlerle olan İlişkileri”. *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy.21 (2019) 311-340.
- Danso, Martin ve Mekki Uludağ. “Aşiret Mektebi ve Özellikleri”. *Batman University Journal of Life Sciences*, sy. 1 (2012) 775-780.
- Demir, Bahattin. “Devlet Destekli Kürtçe Eğitim Kürt Meşrutiyet Mektebi”. *Toplumsal Tarih*, sy.200 (2010) 72-78.
- Doğan, Cabir. “Bedirhan Bey İsyanı: Tanzimat’ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.12 (2010) 15-38.
- Erarslan, Cezmi. “Hamidiye Alayları”, *TDV. İslam Ansiklopedisi* 15, (1997) 463.

- Işık, Ayhan. “ Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi 1908-1909”. *Kürt Tarihi*, (2013) 45-49.
- Kaymaz, İhsan Şerif. “Emperyalizmin Kürt Kartı”. *Gazi Akademik Bakış*, sy.1 (2007) 155-192.
- Kılıç, Zeynel Abidin. “Çok Kültürlülük ve Millet Sistemi”. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3. sy. 2 (2017) 44-55.
- Kodaman, Bayram. “Aşiret Mekteb-i Hümayunu”, *TDV. İslam Ansiklopedisi* 4. (1991) 9-14.
- Kodaman, Bayram. “II. Abdülhamit ve Kürtler-Ermeniler”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.21 (2010) 131-138.
- Kurtaran, Uğur. “Osmanlı Toplumunda Millet Sistemi”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.8 (2011) 57-71.
- Okur, Mehmet. “Milli Mücadele Yıllarında Ayrılkçı Kürt Girişimlerine Karşı Doğ Vilayetlerinden Meclis-i Mebusan’a ve TBMM’ye Gönderilen Protesto Telgrafları”. *Atatürk Dergisi* 4, sy. 4 (2010) 91-109.
- Ragıp, Reis, “İngiliz Tercümanın Hatıraları”. *Tarih Kritik*, sy. 2 (2016) 35-48.
- Sarıçioğlu, Melike. “İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 3, sy. 5 (2013) 1-35.
- Şıvgın, Hale. “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”. *Gazi Akademik Bakış* 6, sy.11 (2012) 1-15.
- Ural, Selçuk. “Şerif- Bagos Nubar Paşa Anlaşması ve Ortaya çıkan Tepkile *Ermeni Araştırmaları* 4, sy. 14-15 (2004) 98-114.
- Ünal, Fatih. “II. Meşrutiyet, Ulusçuluk ve Kürt Ayrılkçı Hareketi”, *Doğu Batı* 2. *Meşrutiyet 100. Yıl* 2, sy.46 (2008) 68.

Kitaplar:

- Akbıyık, Yaşar. *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Akçura, Yusuf. *Türkçülüğün Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yay., 2015.
- Akyol, Mustafa. *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 2008.
- Aydoğan, Mehmet. *İç İsyenlar ve Şeyh Said İsyanı*. Konya: Nokta Kitap, 2007.

- Bajalan, Djene Ryhs. *Jön Kürtler*. çev. Burcu Yalçinkaya. İstanbul: Avesta Yayınları, 2010.
- Bruinnessen, Martin. *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik ve Sosyal Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele ve TBMM 1. Dönem, 1919-1923)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1995.
- Jwaideh, Waide, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*. Çev: İsmail Çekem- Alper Duman. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Karabekir, Kazım, *Kürt Meselesi*. Haz: Faruk Özerengin. İstanbul: Emre Yayınları, 2004.
- Kodaman, Bayram. *Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987.
- Kutlay, Naci. *İttihat Terakki ve Kürtler*, İstanbul: Fırat Yayınları, 1991.
- Kutlay, Naci. *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2012.
- Özoğlu, Hakan. *Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği, Kimlik, Evrim, Sadakat*. Çev.: Nilay Özok. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Sami, Şemsettin. *Kamus-i Turki*. İstanbul: Yeditepe Yay., 2015.
- Sekban, Mehmet Şükrü. *Kürt Meselesi*, Ankara: Kon Yayınları, 1979.
- Sekban, Şükrü Mehmet. *Kürtler Türklere Ne İstiyorlar?*. Beyrut, 1923.
- Sultan Abdülhamid *Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Şimşir, Bilal. *Kürtçülük (1787-1923)*. Ankara: Bilgi Yay., 2007.
- TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü. *TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt 1920-1950*. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler. I*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.

Tezler:

- Ağca, Akın. “Şark Meselesinde Kürtçülük (1787-1923)”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2012.
- Alan, Ahmet. “Hetawî Kurd (1913-1914) Değerlendirme ve Transkripsiyon”. Yüksek Lisans Tezi, Artuklu Üniversitesi, 2015.

- Altan, Bilal.” Kürdistan Teali Cemiyeti: Kuruluş, Amaç ve Faaliyetleri”. Doktora Tezi, Artuklu Üniversitesi, 2017.
- Doğan, Yalçın. “Türk Parlamento Sisteminde Diyarbakır Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1923)” Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018.
- Gündoğdu, Murat. “Bagos Nubar Paşa’nın Siyasi Faaliyetleri (1912-1922)”. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2019.
- Örs, Orhan. “II. Abdülhamid’in Kürt Politikası (1876-1909). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2018.
- Songan, Müjde. “I. TBMM’nin Diyarbakır Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri”. Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, 2019.
- Süleymanoğlu, Roza. “Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Kürt Milliyetçiliğinin Analizi”. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2015.
- Yıldız, Rojda. “Erken (1898-1919) Kürt Basınında Toplumsal Cinsiyet ve Kürt Kadınları Teali Cemiyeti”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2018.

Elektronik Kaynaklar:

- Ekinci, Ekrem Buğra (t.y.). “Kürtler Nasıl Osmanlı Vatandaşı Oldu?”, Erişim Tarihi: 1.10.2020. <http://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=235>
- Sevr Anlaşması, Mad. 64, , Erişim Tarihi: 07.09.2020.
http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf
- Sevr Anlaşması, Mad. 62, Erişim Tarihi: 07.09.2020.
http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf
- Şükrü Mehmet Sekban Biyografisi, <https://www.biyografya.com/biyografi/3032>
Erişim Tarihi: 02.05.2020.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>

EKLER

Ek 1: Dr. Şükrü Mehmet SEKBAN'ın Fotoğrafi

Ek 2: Feyzi PİRİNÇÇİOĞLU'nun Fotoğrafi

Ek 3: “Kürtler Türklerden Ne İstiyor?” adlı kitapçığın bazı sayfaları

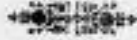
گوردلر تورکلردن نه ایستیولر؟

نافعه و کتبی و دیار بکر مبعوثی فیضی بکر

دوقنور شکرى محمد بکک بر مکتوبی

طابع و ناشری

م.ع

مكزبك مختوبانى

بكى بىلك كىشادى مناسبتيله كوردستانه دائر بياقانه بيهوده
انتظار .

كورد جمعيتلر بىلك وير دككري غطره لوده تعقيب ايتدككري
هتف .

توركلك كوردلره قارشى تعقيب ايتدككري سياستك استكناهي .
كوردلرلك توركاشمه سي ممكن دكلر - جبراً احماء و تشيل
بولتيفه سي .

كوردلرى بر مات اولهوق طانمانك محسنات و فوائدى .
كوردلرى تورك جامعه مليه سنه ادخال ايتدك غير طبيعدر .
كورد ملتلك حقوق سياسيه سنى تصديق ايتدك داخلى
وخارجى منافع .

كوردستانك شكل ادارمى نه اولماليدر ؟
كورد ميثاق ملبسى : كورد لسانه حاكم ، محصول سمينه
متصرف اولمالى .

ملتلك مقدرالرىنى بالذات اداره ايتدك لرى جهانشمول بر
عقیده در .

الده موجود توركيا جمهوريتى قوايتنه نظراً كوردستانك اداره سي
ناصل اولماليدر ؟

كورد - تورك مناسبات مستقبيله سنك صاغلام اساسانه استناد
ايتدك سي لزومى .

عزیز و محترم ہمشہرم فیضی بک ،

ذلفی بک برادر مزہ بر قاج سکون اول یازدیفم تبریک
وسرز نشی حاوی مکتوبہ اندہ این فوران ایشش وبقیہ انفعالی دہ
سزہ صافلامش ایدم . آکلاشیلان ، محیط وموسکک نائیرانی
آنتندہ انتباه غیرطبیعی یہ اوغرایان اعصابم شیمیدی سکونہ
ایرمش اولہ حق کہ شوسطولری صوثوق قاتایلق ایلہ یازمغہ
مقتدر ازیورم .

سوکیلی شہر مرک سزہ ہو کردہ حق وکالتی تودیع ونسلیم
ایتمک صورتیلہ گوسنرمش اولدیفی اعماددن دولایی بوتون
منتخبیلر کیزی تبریک ودهرک انقلابات گوناگوننی آراسندہ
درعہدہ ہویورمش اولدیفیکز . تدمس وظیفہ کردہ موفق اولما کز
تمنیات خالصانہ سنی تکرار ایشکالمبایہ اولدیفی عرض ایدمرم .
ہو کردہ حکومت اجرائیہ دہ کی موقعکزی محافظہ ایشہ کردولایسبیلہ دہ
فوق الحد محظوظ ومنتخراولدیفیہ قانع اولما کزی رجا ایلہ رم .

یالکز قلم مخصوصہ دہ مالک اولماسی طبیعی اولان فیضی
بک برادر مزہ بیروتدن کونندردیکم اوج مکتوبہ جواب ویرمکہ

تذکره اینهمه بونی ناصل تفسیر ایده جگمی بیله میورم ، حسب
الزمان مکتوبارم واصل اولامش فرض ایده بیله رأماً ایکی
سطرله استفسار خاطر ایدیله پردی .

ذلفی بک برادر مزه ده بلزمش ایدم ، بو قادیار ایهال ایدیلمشیدن
گو جنمک ایسته مش ایدم ، اولدقجه تجر به لی اولدیغمدن گو جنمه دم ،
گو جنمک ایسته دم . بو دفعه کی مکتوبی تعهدلی گونده ریوم که
سؤ تقیمه میدان ویرمه لم .

سزه گوندهره جکم بو مکتوبده بر آرز سیاستدن بحث
ایده جکم ، مساعده بو بورما کزی رجا ایدمرم . هر حالده
بر مبعوث ، خصوصیه بر ناظر ، سیاستدن خوشلانام دیبه مز ،
بالخاصه اسکی بر دوستک ، کندی حباعه صیبتی بر آرقاداشک ،
بوگونک اولامسه ده بارینک بر مسئله سنه دائر ملاحظاتی بر اوکله
ینگندن سوکرا ، حاله گوره بر قوتوق باخود بر شزلو تعهد
ایچیلن بر پورونک دومانلری آراسنده اوقونمغه ده کر . اکر که
یازیلر مه بو قادیار بر شرف بخش ایجک اولورسه کز ، بونی ده
اوکره نیرسه م ، امین اولسکز ، اسکیستدن فضله تقدیر ایله
سزی سومکده درام ایده جکم . تصمیم ایتمیکم بعض ملاحظاتی
عرض ایتمزدن اول ، یکی مجلسک کشادی مناسبیله جهات مختلفه دن
واقع اولامسی درکلر اولان بیانات میاننده موضوع بحث ایده جکم

موادّه دائر بعض ترشحاته دسترس اولی ایستوردم . آرادینم مسئله نك مسكوت عنه گچمه می ، داها زیاده براتی جلب ایتمدی دکل . افکار واعصابك اویوشدیرلیدی بو هنگامه ده افکار عمومی بدن بر قسعی بو بایده دوشونیان شیلری بحق اوکره نك ایسترایدی . بك اعلا بیلیورم که آناتولونی قدیم پایتختندن آیر اراق اوراده بر اداره مستیره و مستقله تاسیس ایتمک کی فوق العاده لکری ابداع ایدن ، بزم محیطلرده پاشایان هر مدرک شخصک بر خارقه ماهیفته تلقی ایتمدیکی بو قدرت و قطعیتی ابراز ایله کدن سوکرا ، الك غیر مساعد زمان و شرائطده پلانلرنی بر اصابت ریاضیه ایله تثبیت و بی حریفی تطبیق ایده رک بوتون جهانک — قسماً خصومت ظاهره و باطنه لینه رغماً — آقبشلی آراسنده آفیون قره حصارى ملحمة کبراسیله بدأ ایدن مظفریات متوالیه و مشمشه ایله آئی تعقب ایتمی ضروری اولان مذاکرات سیاسیه هنگامنده هیچده مأمول اولمایان درایت و فطانت سیاسیه لری ایله هر کسی کندیلرنی آقبشلامغه مجبور ایدن آنقره حکومتی ، حقایق اشیایه شبهه سز جبهه دن باقنه آقبشیق ذواتدن مشکلی بر همت گزیده طرفندن سوق و اداره اولوغنده در . دیمک ایستورم که کوردستان مسئله سنی ده احتوا ایدن و جنین ساقط شکننده دو غاراق بر دقیقه لق عمری بیله اولمایان ۵ سهرر معاهده . نامه سی « احکامندن صیرا سیله بحث ایبرایکن بو معاهده ایله

(٦)

كوردلره طائيلان حترك اصابت و يابطلا نندن بحث ايندلمه مسمى
 ذات مسئله نك اهمين سز ل كندن يا خود نجا هلندن متولد اولماسه كرك
 بالخاصه كه بوصولك ربع عصر قدار حادثات و وقايع متنوعه ايله
 مملو بر دوره تاريخيه بي ياشايان ذوات مشار اليهم كچيرلمش اولان
 مصائب و خطايى سياسيه دن لزومى درجه سنده عبرت آلمشدر .
 حكومت و فرقه اتحاديه نك مهمه مكم ايسته مذكرى ، حتى ظاهر آ
 موجوديتلر نى ايله انكار ايتمك ايسته مذكرى آر ناوودلق و عربلق
 مسئله لرينك حكومت عثمانيه به و على الاطلاق بالمله علاقه دار لرينه
 نه به مال اوله قارى ميدانده ايكن هر خصوصه كمال نجر به و تفكر لرينه
 قانع اولديقم رفقاى محترم لرينك ، شرائط حاليله ده اهمينى
 مماثلر نندن هيچ بروقت دون اولمايان كورد مسئله سنى ده دولتك
 شان و شرفنى و تورك و كورد ملت لرينك . لك خر ده نقطه سنه قدار .
 اطرافلى بر صورتده منافعى دوشونه رك حل و تسويه ايشمه ملى
 ايچون هيچ بر سبب و بهانه گوره ميورم . بوكون اولماسه ده
 يلرين تدقيق ايندلمه مسمى ضرورى اولان بر مسئله حقنده علاقه دار
 اولديقم ايچون ولو كه مورانه و قاصرانه ده اولسه ، بر ناچيز كورد
 و مسدوك ، صديقى و وفاكار بر تورك محبى اولقى حيثيتيله بعض
 مطالعات عرض ايتمك ايستبورم . ايچنده فائده دن خالى اولماياجق
 بر نسنه بو لورسه كز بنده كزده و غليغه مليه و وطنيه مى بو صيرا
 ده ايضا ايتمش اولقى بختيار لغنه نائل اولش اولورم . بوكونه كي

قناعت فکریه می دوغوران ، اونی تیلر ایتدیبره رک برحیات خالدهیه ایصال ابدن وقایع ماضیه دن علی وجه الاجمال برآز بحث ایتمک عجیورتیندیم . براز ، بلکه بک فضلہ صداعی موجب اولاجق اولان بو مقدمه نك سردی مع الاسف ضروریلر .

متارکه^۲ عمومیه دن صوکر اسیاسته ایسته میه رک سور وکلندم .
 مبدائی — ذات عالیکرتک هنوز استانبوله عودت ایتمش اولدیفکر کونارده — مدافعه ملیه بناسنده ، ایاس سامی افندیئرک ریاستنده اجتماع ابدن ولایات سته مدافعه حقوق جمعیتی جلسه سیدر .
 خاطرالارایسه کز ، اوگونئ شقشفه ایتمه مش وجلسه نك نهایتندن اول فائق عالی بکله برابر چیتمش ایدم ، چونکه سیاست ایله توغل ایتمک نیتنده دکل ایدم . برهفته اول کوردستان جمعیتندن ده دعوتنامه آلمش ایدم ، فقط دعوتلرینه اجابت ایتمه مش ایدم . صوگر بریکیلرک الطاح واصرارلری اوزرینه (کوردستان تعالی جمعیتی) امانی بالآخره آلان (کوردستان مختاریت جمعیتنه) برکره گتدم . آرادن ائی زمان کچدی . گونک برنده (یوکسک قالدیرم) کهنه کتابچیلر نده و اوتته ده بریده ، بر اوجی قافقاسیه ده ، بر اوجی اسکندرو نده « یویوک ارمنستان » خریطلمسی خصوصی بویا سیله نظرده قعی جاب ایتدی . اوزمانک حالت روحیه سته نظر آ اولمش ییتمش گئی تلقی ایدیلر بو مصیبت فجمعه قار شوسنده زمانه حکومتلرینک متردد ، متوکل اولوشی بنده کره

حقنه قدرت قلميه مك مساعده سي سيفنده الفاظ جديده و ثنائيه صرف
 ايتمديكمك سببي رياكلو لغه حل ايدلمه سي قورقوسيدر . باشانك
 زمان اقتدار لونده كوردلرك ده در ايت و بصيرت سياسيه لوندن
 مستفيد اولمالريني تمني ايديبورم . الله معمر ايتسين ، انسان اولمق
 حيثيته قانيدر لر بر چوق آثار و دلائيله باشانك كوردلري
 سوده كلرينه حكم ايديبورم . مشار اليهك برنده صفالي باشا كپلري
 بولونسه ايدى كيم بيلير شيمدى به قادار نه قانلي قاجمه لرك شاهده
 اولوردق .

صوكر ، ذات عايلكز بوتون توركلوك اعتماديني قازانش سكر .
 بو قادار مهم مسئله نك منا كره سي اكثر ياشتت آرانى موجب
 اولور . باشا حضرتلري كپ عزم و اراده صاحبي ، قناعت فكريه لريني
 رفقاي سياسيه لرينه قلقين ايديه بيلير ، عند الناس **POPULAIRE**
 بر زعيم ذى شرفدن ماعدا كيمسه بو مسئله يي حل و حسم ايدوب
 آتاملق . باشا ، اك صميمي ملتپروردلرك بر انموذج بديهي اولمق
 اعتباريله عشق ملي يي هر كندن زياده تقدير و تحسين ايدر لر .
 وجوده كتير دكلري اثر معظملك او كنده ملتك معنای مبار كني
 و قدسيته يي مدرك هر مدني انسان كپي حرمتله ، ا كيلير ايكن تورك -
 كورد مناسبات مستقلة سني صاغلام و غير قابل اندراس اساسانه
 مستند اولارق ناسبه عنایت بو بورمالريني بخلوص القاب
 استدعا ايدهرم .

يازيلىمك دوست همشوريلرم ومجلاسه كى محترم مسلكند
اشلرم طرفندن اوقوناسنى بك چوق آرزو ايدهرم. محبت وتوجهلرينه
مفتقر اولديقم دوست ومسلكداشلرم بونكاه سياسي مسلكه
دائر بر فكر ايديش اولاجقاودر. واقع اولان تهديداتك بوتون
مسئوليتنى قبول ايديبوم. آكلا شيلمايان نقطهلر وايضاحى لازم
گلن فكرلر اولديقى تقديرده ايضاحات مفصله وبرمه
- امكانى وارايسه - حاضرم .

يكي تور كيانتك بر كوشه سنده كورچييان شكندده دانعا
بويومك وغانقرهن اولمق استعداديني حائز بر مرض اجتماعينك
تداويسى ايجون بنده كرزات عاليرينه فرصت وبريبورم .
جوانمرد ، فقط بيكس ملتك وكيل عاليسى بولونمق ، صوكر اعانله كر
جهتدن كوردستانك واجب الحرمة برخاندانته منسوب اولمق
اعتباريله سرك در عهده بويورديفكر مسؤليت ايله نهايت ، نهايت
كوردى فقر وجهالتدن قورتارماي امل ايدنين خير خواه
بر انسان وبر كورد اولمقن باشقه برصفتى اولمايان شكرى محمدك
مسؤليتى آراسنده قياس قبول ايتمز فرقلا واردر .

(۳۱)

بوجهتدن حضور تاريخده معروض قلاجنگز سوال وويالك
عظمت ودهشتي پيش تفكره آلاق ايشه لائق اولديغي اهميني
عطف ايمه كزي بك جوق رجا اينده رم .

احترامات مخصوصه مي قبول بو يوريكز افندم .

امراض جلدبه وافر نجبه ، متخصصي

دوقتور

شكري محمد

علاوه :

آرادن اوج آي كجديكي حالده بو مکتوبه هنوز بر جواب
ظهور ايمه سه سنه نظراً ويريله جك حكى - باشقه سوز سويله مده دن -
قارئين كرامك تقدير و وجدانلرينه حواله ايندييورم .

بيروت ۱۸ كانون اول ۱۹۲۳

ديار بكر (ارغني معدني) اها ايندن

دوقتور

شكري محمد

